

VÁRUCCA
MŰHELY
IRODALOM - MŰVÉSZET

75

Ára: 400 Ft

nka
Nemzeti
Kulturális Alap

VÁRUCCA

VÁR UCCA MŰHELY
irodalmi és művészeti lap

XXIII. évfolyam, 75. szám
2022/1

Főszerkesztő:
Fenyvesi Ottó

Szerkesztő:
Kilián László

Kiadja a Művészetek Háza,
Veszprém, Vár utca 17.

Telefon:
+36-88-425-204

Drótposta:
varuccamuhely@gmail.com

Borítóterv:
Áfrány Gábor

Kéziratokat nem őrzünk meg
és nem küldünk vissza!

A kiadásáért felel:
Grászli Bernadett,
a Művészetek Háza Veszprém
igazgatója

Nyomdai munkálatok:
OOK-Press Kft., Veszprém

Tördelés:
Dénes Tamás

ISSN 1586-7838

Támogatók:
Nemzeti Kulturális Alap

Veszprém Megyei Jogú Város
Önkormányzata

Művészetek Háza, Veszprém

Tartalom

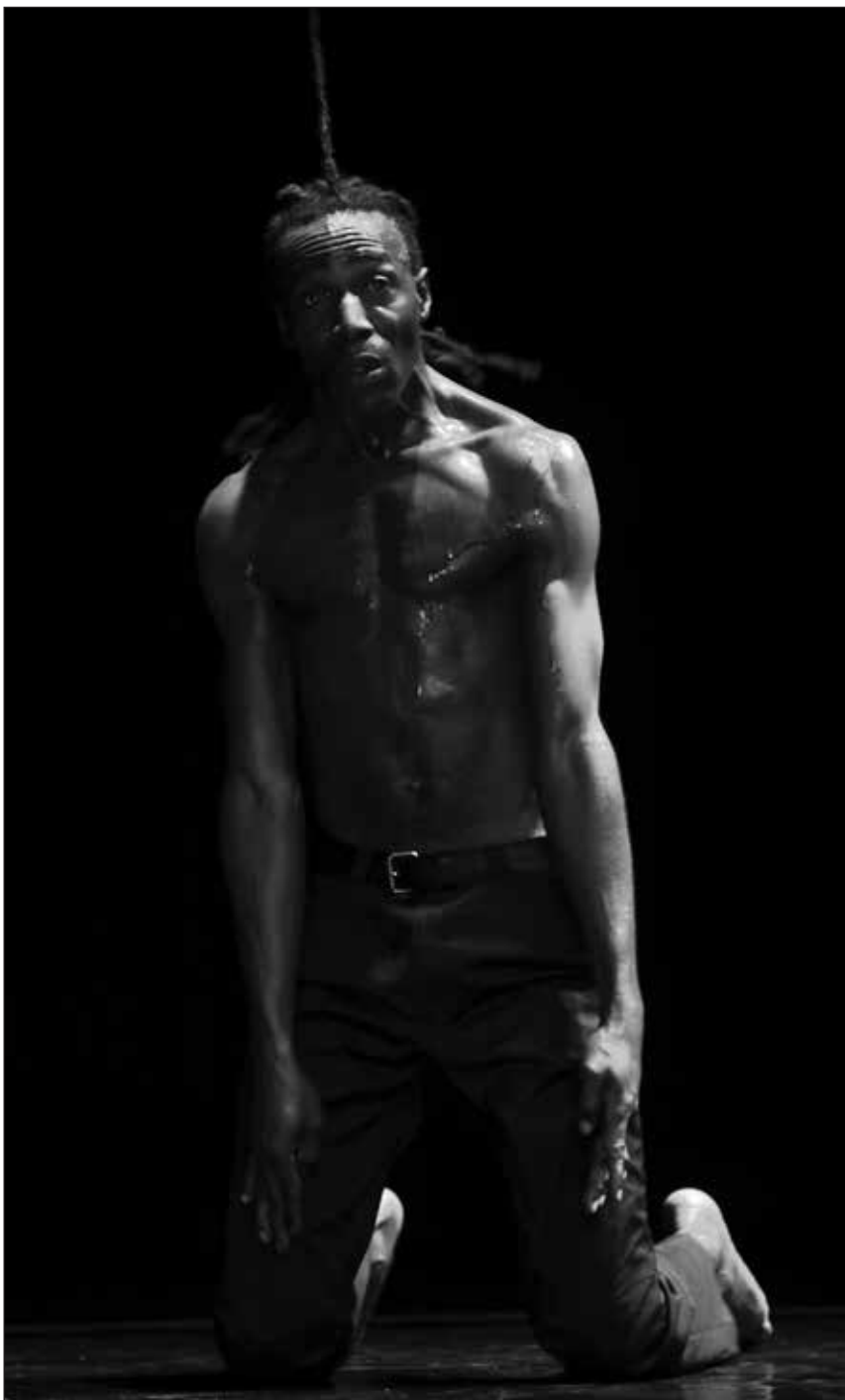
Lanczkor Gábor versei	3
Varga Melinda versei	5
Ferdinandy György elbeszélései	6
Kántor Zsolt versei	9
Vasas Tamás: Lazarus apokrifek	12
Simek Valéria: Elszállásolt katonák	19
Tömörő Péter versei	27

KÖNYVRŐL KÖNYVRE 34

Hörcher Eszter: „a kívülrőlghoz bábozódok / egy másik létfajtába érve” (Zalán Tibor)	34
Hörcher Eszter: Az élet levegővételei (Jenei Gyula)	39
Stanczik-Starecz Ervin: Nem egész, nem részlet (Ferdinandy György)	43
Mosonyi Kata: Kaddis a meg nem születhető otthonosságért (Borbély Szilárd)	47
Bakonyi István: Ellenszer – Gál Csaba versei	54
Kilián László: Egy versbreviárium beavatandóknak (Tömörő Péter)	55
Németh István Péter: A sebződöttség aranyábécéje (Hegedűs Vera)	59
Bartuc Gabriella: OMMA	69
Horváth Márk: Objektumorientált művészet és a realista mágia feltűnései	72
Mucsi Emese: Mi a kép? – That is the question	74
Virág Zoltán: Hagyományörzés rockzenei aláfestéssel (Milosevits Péter)	80

**A borító Gáspár Gábor fotója
alapján készült**

Mostani számunkban Gáspár Gábor fényképei láthatók, amelyek a Josef Nadj Társulat OMMA című táncszínházi előadásán készültek 2021-ben Veszprémben.

LANCZKOR GÁBOR

Végzetprotokoll

A folyó-
partra érve egy
uszadékszigetet kezdtem el követni.
A híd után megálltam;
mint amikor porszemcsék kavarnak
a padlásra behasító fénypázmában, néztem
a folyót;
ki kellett térnem
a tekintetem
mögül.
1944–1857,
jambikus vasúti híd
feszült keresztben a vízen.
1728. július 23.,
tizenhárom
elítélt
égett el
a Boszorkány-
sziget máglyáin.
Az árvízi emlékmű
előtt értem utol a fészekszerű
uszadékszigetet. Fölnyúlt belőle
egy fehérebb, kéreg
nélküli csonk,
mint anyakeselyű
kopasz
nyaka.
A vasúti híd emlékművéig mentem mellette,
a Boszorkánysziget erdős sarkáig,
ahol rögtön
fölfalták a kopár
ártéri fák;
minden-
evő-
vé vált
a látvány.

Várkert

Tündéri változékonyságú park
a Tisza kanyarulatához simulva
a nagyárvíz után elbontott kaszárnyák
& kazamaták helyén;
ez a szeglet,
amiről a nevét
kaphatta Szeged;
kanyarulat, mit nem vágtak át
kereszt-
töltéssel.
Ide járok futni.
Hó alatt volt ma a park,
szikrázó hó tapadt a legapróbb gallyakra is,
és mint egy Juhász Ferenc-vers,
középre zárt óriási sirálycsapat
forgott a mellvéden túl a folyó
fölött.

VARGA MELINDA

Hattyúk a nyomában

A völgyből visszafordul a szél,
bekopog az ablakokon,
kísértetiesen süvít,
elzörget néhány száraz levelet,
majd eltűnik a ködben,
ezüstszürke a lába,
üstökös-hattyúk
járnak a nyomában.

Fogoly

Színtelen, szenvtelen
minden téli este,
álomba se lehet szőni,
rémálomként se kísért,
rátelepszik a letargia,
körbeveszi pók karjával,
nem ereszti, nem ereszti,
csillagjait is mind elveszi.

Mindent, ami útjába kerül

Amit szőnyeg alá söpör nappal,
az éjszaka előhossa,
és reggelig ott marad vele.
Semmit sem titkolhatunk el
az álom elől, nem retusálja
se munka, se pótcselekvés,
előjön a mélység zöldes tavából,
az erdők sűrűjéből,
ha csapdát állít neki,
csúnyább lesz, mint a sebzett
vérmedve, mindent cafatokra
tép, ami útjába kerül.

FERDINANDY GYÖRGY

Facetime

A modern masinák soha nem izgatták a fantáziámat. Most először kérdeztem meg egy nevet. Leírtam, kiejteni úgysem tudom.

Mindez tegnap este történt. A nyolcvanötödik születésnapomon. Kettesben üldögéltünk, nincsenek családi ünnepek, mióta utazni, vendégeskedni tilos.

És akkor letett elém egy táblát a feleségem. Egy képernyőféleséget, ami – csodák csodája – életre kelt. Négy sarkában – nem hiszek a szemeknek – négy arc mosolyog. A négy, évek óta elfelejtett gyerekem.

Ébren álmodom? Nagyfiám Washington mellett él, messze északon. Öccse lent délen, a trópuson. Lányom valahol az Arab Emirátusokban, egy világrészen, amit csak hallomásból ismerek. Egyedül a legkisebb él itt a közelemben, de mióta működik a karantén, vele sem találkozom.

Most pedig itt előttem, az asztalon! Kislányom férje francia. Mondják, ő hozta össze ezt a varázslatot. A trópusi fiú felesége bennszülött, ott mosolyog ő is, a férje mögött.

A legkisebbik élettársa is Puerto Ricóból származik. Itt él, amióta egy hurrikán letarolta a szigetet. Nagyfiám felesége – el ne felejtsem – venéz. Ő a legszebb. Mézédés, mint a venezuelaiak.

Folytassam? Már hallom is a hangjukat. Mind egyszerre beszélnek. Koccintanak, biztatnak, hajtsam fel velük én is. Elénekeljük, hogy boldog születnapot! Három nyelven, de az eredmény ugyanaz.

Megszólalok én is. Ne engem ünnepeljete! Inkább csak ezt a karibi asszonykát, aki itt áll mögöttem, és akinek mindent köszönhetek!

Minden csoda három perc. Három röpke pillanat. Köszönöm, Philipp! Ki hitte volna, hogy te ott, az Emirátusokban, így összehozod a születésnapomat!

Hát igen, ez a *facetime* ma este csodát művelt velem. Ezentúl nem fogom leszólni a technika találmányait.

P. S.: De feldicsérni sem. A négy fiam! Megszoktam már, hogy nincsenek. És most kezddetem előlről. Elmúltam nyolcvanöt éves, és ők most megint itt vannak velem.

Michel hatvankét éves

A technika csodája. Nagyfiam születésnapján színes tabletet tesz le elélem feleségem. Rajta élőben a négy gyerek. Kislányom az Emirátusokban, öccse egy apró karibi szigeten. Csak a legkisebb kuporog itt a közelemben. Michel, a nagy öreg, fent középen. Ő az ünnepelt. Őt fogjuk felköszönteni.

Tűnődöm: így sok ezer kilométer távolságból, mit mondhatnék neki. Aztán úgy döntök, elmesélem azt a napot, amikor megszületett.

Hogy hol is? Valahol az Óvilág közepén, egy burgundi kisváros szülőotthonában. Egy ködös kora őszi napon.

Jól emlékszem, elengedtek a munkahelyemről. Kőműves voltam a dijoni pályaudvaron. Lélekszakadva rohantam keresztül a városon. A kaput még zárva találtam szemben az út túloldalán, Darui bárja azonban már kinyitott. Felhajtottam egy *kirt*, annak idején ez volt a dijoniak reggeli itala.

– Történt valami? – kérdezte Darui, a francia válogatott nyugalmazott kapusa. És én eldadogtam, hogy mi járatban vagyok.

Ez egy híres hely volt, ez a bár. A nevét a kapusról kapta, de tulajdonosa volt a világhírű center is, Ben Barek.

– Siessen! – biztatott a kapus. A szülészet már kinyitott.

Kettesével vettem a lépcsőket, amikor a portás megállított.

– Az emeleten már befejeződtek a munkák! – szólt utánam komoran. A közös termek a földszinten sorakoztak. Ráordítottam, hogy az én feleségemnek külön szobája – akkor úgy mondták: lakosztálya – van!

Végre bejutottam, megölelhettem az asszonyomat. Szoptatás előtt a kezembe nyomtak egy pufók, narancssárga csomagot. Michelt, a kisfiamat.

Azon, hogy narancssárga volt, nagyokat nevettek a tablett négy sarkába tömörült gyerekek. Pedig azokban az időkben így született sok gyerek.

Micsoda felfordulás! Még be sem fejeződött a szoptatás, amikor szólt a telefon. Anyósom figyelmeztetett, hogy még csak október van, és a fiamat január végére várjuk. Kilenc hónappal az esküvő után! Feleségem mindent megígért. Kiszámoltuk a hónapokat: januárban fog születni a fiam!

A fűszeres Topolinójába ültettem őket. Ez az apró Fiat velem egyidős volt, és harmincötezer régi frankért adta el nekem Fernand Thourault, a sarki fűszeres. Kalandos utunk volt hazáig, de ezt már megírtam az első francia füzetben, amit párizsi kiadóm, Denoël kinyomott.

A Rui Philippe le Bon, Jó Fülöp utcájában volt fiam az első otthonod. Kislányom férjéről, Philippe-ről, már akkor is utcát neveztek el.

Azt még hadd mondok el, hogy egy másik focista, Fadika Vamoussa (Didi) volt az első látogatód. Kőművestársam. Ő már kiöregedett, de a bátyja még sokáig az Elefántcsontpart – a Costa de Marfil – válogatottjában futballozott.

Ami apósomat illeti, Párizsban élt, a Lycée Saint Louisban tanított. Vele csak a kilencedik hónapban közöltük a jó hírt: kisunokája született. Ő lett az igazi nagyapád. Neked pedig lett egy második, januári születésnapod.

Folytassam-e? Most vénségedre van egy második kismamád is. Anyád már annak idején talált neked egy aranyszívű elászi asszonyt, aki amolyan pesztonkád lett, pótszülőd, akitől csak hétvégén kerültél haza. A második kismamád pedig itt ül mellettem. Fogom a kezét, mosolyog.

Úgy látszik, nemcsak kétszer, de két mamától is születnek az ilyen narancssárga gyerekek. Ha kell, találunk maguknak egy másodikat is.

Hát mi ma itt csak az elsőt ünnepeljük. Az októberi, hatvankettedik születésnapodat. Kismamádra bízunk a januárit. A másodikat.

Isten éltesen, fiam! Még szerencse, hogy apa csak egy van.

A kijelzőn koccint és tapsol a négy gyerek.

KÁNTOR ZSOLT

Az álom architektúrája *A szépérzék felmond*

Minden elgondolás levedli burkát
Nem a nézés által lepleződik le
Még a legátfogóbb koncepció sem
Fátyol alatt szundít a világtörténelem
Előleg a szemantikai szakadás
Elvállik, majd összeér két képzettársítás
S a vég diszkreditálja a jelent
De várj! Még a teóriák birkóznak előbb
Amíg retteg a nép, megjön a délelőtt
Soha nem láttunk még ilyen kellemes időt
Az esőcseppek elkapdossák a fényeket
Itt a reflektálatlan eseménynélküliség
Egy asztallap a bölcsesség s az ég
Alatta darálja egy műszer az érveket

Ligatúra *Art tipográfia*

A prekognitív értékek: láthatatlan javak
A lélek zsebébe rejtett istenismeret.
Nem is hinnénk, milyen dús íz a teodícea.
Lepkeszárny, lépes méz, szöcskenyak.
Kérdemelni semmit nem lehet.
Kapni se. Ha nem szellemmel telt
A szappanbuborék, ami csurom fantázia.
Rezignált tenor. Amikor elalszik, rögtön észbe kap.
De van, aki elhisz bármit, még jó ha
Igaz bölcseletet ad elé az ész csele..
Nem mindenkinek való a képzelet.
A gondolkodástól eltiltani senkit nem lehet.
Csak vegetálni képes a sejtmag nélküli sejt.
Mégis boldog. Van számára hely.

Rönk és szótár
Immanuel Kant emlékére

A sértődés a szavak és a piskóta-
Tallérok között landol.
A melodráma egy hajlakk miatt
Komédiába hajlik.
A földalattin már novella.
A strandon egy kabinban
Vetkőznek. Egymáshoz ér
Majd szétválík a két bőr.
Éljen a szent és igaz kárpitos!
A szövegszerű és örök.
Csak azt szerette volna tudni
A bugyiban ugráló alany,
Hogy az éj miért kopolyúval
Lélegzik?
A racionalizmus egy sakktábla.
Az empiria most egy pohár sör.
S a mezőn egy kívágott fa emléke
Száll, mint szótár alakú felhő.

Rezignált szoprán
Jézus teátruma

(A frekvencia diszkrét bája.) Mintha a reggel önmagát komponálná, a horizont kontúrja kontrollja, impresszionista módon mosódik bele az égbe és a földbe, naná, hogy a ködben. A színház előtti aszparáguszok tövében rögtön növekedni kezdett a fű. A BEAVATÓDÁS, jelentette ki a félrecsúszott nyakkendő, időse úr, mint az Értékkontraszt dramaturgja, a rítus, immár, végbement.

(Szeméremszótövek.) Eszébe jut a tegnapi olvasópróba, a portásfülkét stúdiónak használó dirigens elegáns gesztusa, aki mindig Béla bácsi társaságában eszi meg a reggeli virslis párnáját. Most pukedlizik a díva előtt.

(Kapilláris-szöveghelyek.) Kis rosszulletnek tűnt a tegnapi, közben boldogság lett. Így a klarinétos, aki fánkot eszik épp, a sarki kis asztalon. Szertartás legyen belőle vagy csak patinás emlék marad? Kérdez rá a Színtiszta Frázis Angyala. A kávéra betévedt dizőz. Mintha a falnak beszélné. A fal válaszol.

(Új halmazállapot: öröm.) A szóban forgó mű szerzője viszont a teátrum előtti szökőkútnál mentolos szájvízzel öblöget, hogy eltüntesse a másnaposságot. Akkor hirtelen megjelenik Jézus, farmerben és baseballsapkában. „Minden a Logosz anyagából készült. A székek, a plüss, a tükrök, a gyertyák és a függönyök is. Plusz a pillanatokhoz csipeszezett szavak, nagy, teleírt időtlenségek. Virtuális papírlapokon.”

(Szürrealitás-csillagkupola.) Hirtelen a járda alól felbuzog a szép beszéd. „Zafir vagyok. Onix. Liturgikon” – mondja a díva. Majd egy tüsszentés szakítja szét a sugó kezében rezgő kéziratot! Merthogy ő is ott toporog a fiúk körül. Le sem hunyta a szemét az éjszakai buli után. A szemhéján a rúzs elkenődött. Egyenesen jött a térre, a színház elé. A kanálisból a vörös-kék szubrett monológja hallik. „Valaki felnyithatná álmom szelencefedelét, hogy kiengedjem a lelkemet!” Közben a teljes szövegkönyv a kockaköveken landol. Megérkezik a mentőautó.

VASAS TAMÁS

Lazarus Apokrifek

Embolizmus

nem is igazán magamat ajánlom fel hanem
ezt a megbújó egyes szám első személyt aki
úgy vigyorog ahogy egy buddhista szerzetes
teszi hajnyírás előtt amikor készülődik alattam
a glóbusz és a cölöp is én vagyok legyűrtem
már régen a mezőket ha behunyom a szemem
mindig esik az eső de ezt soha nem tudhatja
meg senki csak neki akarom elmondani csak
neki és ő fogja interpretálni a szavakat ő
fogja ezt majd legyártani a tudomány számára
és így lehet az ideológiámból úgy péhádézni
hogy közben egyszerre hitet is nyerhess
általa de ki kell nyitnod egy ajtót egyet
legalább és majd én fogom becsukni amiatt
ne aggódj tehát a hotelnek végig minden
folyosón tükörfala volt így minden lépését
és mozdulatát figyelhette és becsöngetett
több helyre is tudta hogy lazarus mélyen
alszik valahol az egyikben és neki kell
kihívnia őt meg kell szólítania mert ő
az egyetlen akinek megadatott hogy
spóroljon a legelső lépéseken

Szokásos kezdet

teremtések jönnek mennek és mi mindig csak
lopott mondatokat használunk egy végtelen
netflix sorozat a létezésünk de tényleg minden
esetben vegyük figyelembe mások is hogy ami
csak kreatúra ahhoz tartozik egy alternatív verzió
ilyen szegény lazarus is mondhatnánk hogy
ebben az értelemben ádám tényleg egy alfahím

csak itt most nem erről van szó mert mondom
teremtések jönnek mennek és hajlamosak
ezek vagy azok leragadni a maguk alfájánál
alefénél alifánál közben végezzük csak el mi
a piszkos munkát ugye már azt sem tudom
hogy hány áment nem felejtettünk el a sorok
végén és épp lazaruszhoz sietnénk mi is de
könyörgöm azt sem tudjuk hogy most él-e
vagy meghalt a körtefánál oké az világos de
kérem szépen most nem ott járunk már
vagy egy hete nem is lépett ki abból
a hotelszobából olyan mint schrödinger
macskája semmit sem tudunk a helyzetéről
és lassan szeretnénk valamit kezdeni ezzel
és ezt el kell mondani vagy háromszor
hálátlan történet ez és direkt schrödinger
és nem pilátus macskáját mondunk ez
világos de ne feszegessünk efféléket

Beöltözés

amikor ezeket felveszitek ne az erőre gondolatok
ami átjár majd tőlük érezni fogjátok ez biztos és
egyébként fájhat is de ti ne ezekre figyeljetez majd
a színek a gyűrődések a mozgásokkal való susogás
ezek adják az egész értelmét így vegyétek fel mindig
amikor beleolvastok egy könyvbe vagy kiléptek az
utóra akár csak a szemetet viszitek ki vagy rágyújtani
ez a ruha legyen mostantól ti akik a világ borsaként
indultok el és fel fognak ajánlani nektek hálapénzt
sört pálinkát fanta szeletet ingyen ebédet minden
jelentéktelen vacakkal üldözni fognak titeket mert a
ruhát fogják látni meg kell értenetek hogy ti most
megszűntök létezni bizonyos formában a barlangok
már megnyíltak de nem fog még mindenki előjönni
én is már hónapok óta keresek valakit de eltűnt és a
sajtó a halálhírért terjeszti ez lehet ebben lehet egy
leegyszerűsített aspektusból némi igazság de én
biztosan tudom hogy találkozom még vele hiszitek
vagy sem ő is ebben a ruhában járt hosszú ideig és

nagyon rosszul tette hogy levette és eladta ki tudja
miért jó a pénz az úr ezt elismerem de az soha nem
mindegy hogy ki adja és főleg mire bocs tényleg nem
kioktatni akartalak titeket de értitek hogy miről van itt
szó szerintem és most már induljatok közel a perc

Első imaóra

mind csupasz szavak lettek mire feljött a nap
és eldördültek az első lövések csak a toldalékaik
maradtak még amiket ledobálhattak magukról,
hogy könnyebben tudjanak szaladni a búzakarászok
között rengő sörhasaikkal nem érdekelte őket hogy
miről mondanak le mit veszítenek el a sofőrt sehol
sem látták és magasra szálltak a fohászaik egyenes
röptüket kilencven fokban metszették a ropogó
gépfegyverek lövedékei nem tudták merre futnak

Parlando Ekténia

óvatosan mégis látványosan felemelte a köntösét átlépte
az özcsapdát szorosan megölelte és megcsókolta az arcát
és a rendőrök ezt látva úgy gondolták magukban hogy ő
biztosan nem lehet az és az ember életében először ekkor
köszönetet mondott valamiért ez már nagyon hiányzott
tudod rég nem csókoltak meg így és amint megöleltél
tudtam hogy mi örökké barátok maradhatunk de lazarus
nem büszkeséget vagy valami nyugalomfélét érzett inkább
azt a gyomrában mocorgó szorongást ami nem is olyan
ritkán uralkodik el rajta nem értette mi történt az elmúlt
néhány percben és mi történik most csak szótlanul
követte és elhagyták a zárás előtt álló patinás étterem
kerthelyiségét és a hatóságok szerint ekkor találkoztak
egymással utoljára de sajnos nem találtak szemtanúkat
legalábbis nem olyanokat akik megbízhatóak lennének

Harmadik imaóra

tény ennél kevesebbet nem is hagyhattak volna szerencsétlenből de valószínű hogy többet sem ez a modern kannibalizmus joggal bosszantotta de akinek ez lett az osztályrésze már panaszkodni sem úgy mer mint régen amikor a kakaót még gyengéd anyai kezek törölgették reggelente az arcáról össze-visszaság lett az osztályrésze már térben és időben is csak hol ide hol oda vetődik lazarus nem állnak össze a képek mi történt a méliusznál mit keresett a rendőrségen evett a körtefa gyümölcséből és azért vagy közben vagy előtte esett össze és hol is van most az összefüggés mert azt gyanította hogy halott de akkor ki és miért szólítja kire vár ő ennek a lepusztult kerületi rendelőnek a várótermében hol van az az új bor miért ismétlődnek a dolgok vagy legalábbis miért tűnik úgy hogy minden megtörténik újra és újra ezekben az átokban dagonyázó napokban amikből elég lenne már de hol van a megígért iniciálé hol van a találkozás hol van az az ember és ki is ő pontosan beszélt-e végül magáról abban a bizonyos nyelvtani formában amit megtiltott magának vagy ő lassan már ott tart hogy hol van a boldogság pedig erre sosem gondolt még azelőtt és mit keres egy égő cigaretta a kezében

Nem szállít utasokat

már ne is haragudjon de ez a pofátlanság micsodája netovábbja nem akartam én itt jelenetet rendezni higgye el de hát azért ez mégis tűrhetetlen jó de fater meghalt egy ember anyád a fater akkor ki is tiszteletlenkedik itt kedves uram ezt nekem le kell szállítanom mit fájok én itt nem érti hogy meghalt ugye képtelen rá és akkor mi a búbanatot csináljak támasszam fel látja azt az autót ugye látom lyukacos mint egy rohadt szivacs mit kezdjek vele semmit csak értse meg hogy itt egy komoly rendőrségi vizsgálat

zajlik az utat lezárták nem én tehetek róla azt a fickót sem én nyírtam ki pár perce még hogy elszállították a holttestet és tudja volt pár kölyök is de azok eltűntek érte mind eltűntek hát akkor sírjon értük a magyar állam koszorúzzák meg azt a retkes rendszámablát de a busz nem fordul vissza és nem marad itt én pedig haza szeretnék menni csak egy picit várjon már könnyörgöm a feleségem mond ilyeneket annyi hogy még nem magáz megértem hogy ideges akkor engedjen tovább de fogja már fel hogy nem lehet mocskos zsernyákok látod gézám milyen emberek vannak azt sem látom hogy milyenek nincsenek igen az még most egy külön probléma lesz te mi van az a fehér vacak ott micsoda tabletnek tűnik az lehet

Oktoéch (és szólásra nyílt)

az igaztalanok hangján szólítanak meg minket
a válaszaink korlátozódjanak ezentúl a nemre
mondjunk nemet egy hangon az emberi nemre
mondjunk nemet más hangon az állatok nyírására
mondjunk nemet disszonáns hangon együtt
a füves réteken garázdálkodó orvkertészekre
mondjunk nemet sipító vékony hangon az ember
útjára ahol a fákat kidöntötték és sorban mindet
a kezébe adták hogy galambokat reptethessenek
a felszabadulást ígérő gőzfürdők nyitott ablakain
át mondjunk nemet néhány hangon amelyet a
gépek legyártottak nekünk mert hangok gyúrták
nagy hang gyúrta a paradicsom összefirkált
falaihoz kuporodó hajléktalanok remegő
kezeit is most minden hang ilyen és kiált
a semmiből hogy eljusson lazaruszhoz
mert nincs vége a hangjaink egy nyolcadik
napot tesznek a suhanó rövid hetekhez
amit mindig hasztalanul próbálunk felosztani
és mégis mondom hogy soha nem szabad
elcsendesedni csalogatni a félelmet a pucér
torkainkkal ma metéltessék körül a némaság

Imago

most minden ahogy lennie kell kirángatni nem lehet a telet
a régi fagyasztónkból a nyár szétfolyt és most szublimálódik
a padlóról az ősz is teljesen kiszáradt a tavaszaink ott vannak
a kinyithatatlan és bűdös konzervekben beragadtak a távirá-
nyító
gombjai örök a mónika show is igen mónika visszatért és
megint
kérdez miért kellett bántanod szandrát ha már nem szereted
és
ha elkezd fáradni a szem akkor is csak néha pár képkocka ere-
jéig
villan fel egy román sofőr törött nyaka mint régen egy szugge-
ráló
reklám a cigarettáról vagy azokról a színes dobozú cukros ita-
lokról

Miért hagynál el engem

ma még úgyis velem leszel a moziban
aztán majd beülünk a dodzsembe meg
kell érintenem a lakkozott körmeidet
hogy csókolózhassunk a kapucsengő
fényében és te így fogod megnyugtadni
a bennem kucorgó szörnyet nem is
tudva arról hogy milyen jól teszel

Lacrimosus

én nem megyek moziba és elkerülöm a vidámparkokat
bevettem a gyógyszerem és meghúzódok a kartondobozok
mögött csak ne tapossák meg a kilógó szakállam a járdán
én nem megyek moziba és elkerülöm a vidámparkokat
ha nem is egy papnak mert éppen az sehol akkor talán
majd az öreg nagynénémnek megvallom hogy elárultam
amikor kezébe adták a fát és elindult a számra vettem
a szót és a szó nem az enyém a szó csakis azé aki ő maga

én nem megyek moziba és elkerülöm a vidámparkokat
nem kerekedtem felül azon az első személyen így rest
voltam a jóra úgy beszélek mint aki ott járt volna ahol
ő és a nőket néztem az ibolyában a fiatal nőket és úgy
éreztem azért vertek össze a könyvtár előtt hogy azzal
megkapjam a büntetésem és letudjuk gyorsan a dolgot
én nem megyek moziba és elkerülöm a vidámparkokat
az én fám csak egy beteg körtefa és félek hogy alatta
fogok majd megrohadni de ha felébrednék ha felébrednék
mégis és próbálnám áttérni a földet kidugni a kezem
pont a törzse fogja majd az utamat állni ha nem vágják
ki időben az fix hogy mennyire beteg rossz fa már az
én nem megyek moziba és elkerülöm a vidámparkokat
lövéseket hallottam és suhanckialtásokat éreztem
a süppedő talpakat a súlyos földön dobogni ahogy
az ujjával csinálta az asztalon anyám amikor várt
hogy bevalljam zsidó vagyok-e még vagy eltévedtem
megtartottam-e a nyugalmunk napját vagy az utca
én sejtettem hogy ez lesz felesleges már minden
és ezt is ugye csak magamban a falnak mondom hogy
én nem megyek moziba és elkerülöm a vidámparkokat

Yeats atya imája (canto)

meszes a bőre mennyire meszes neki ez biztosan bevett valamit
titokban mindig orvos szeretett volna inkább lenni és ez nagyon
szomorú történet ezért nem is szokta szeretni ha szóba kerül de
tényleg mennyire meszes a bőre szegénynek lazarus a neve latin
és a virrasztás legyen hosszú pakolja ki a könyvtárát atyám csak
nyugodtan húzza el lazarus keresztelésének körülményei eléggé
tisztázatlanok rokonai nincsenek legalábbis ő valahol érzi hogy
ezek itt nem is a rokonai hát ha igen mi a retteneten nevetnek
ennyire megint egy otromba tréfa irgalmainknak már messze
járó atyja most adj egy kis pálinkát mert nagyon nehéz idelent
és tudod hogy szesztilalom van és hogy te akartad hogy így
legyen de nézz rám ha lemondasz rólam ezek elfelejtik sion
árnyékos barlangjait is ahol régen kimondták a szót és csak
úgy locsolták a bort fürödtek benne annyi felesleg maradt
meszes a bőre de mennyire mitől lesz valakinek ennyire az

SIMEK VALÉRIA

Elszállásolt katonák

Ezerkilencszáznegyvennégy decemberét írtuk. Háború és hideg, kemény tél volt. A havazás járhatatlanná tette az utakat. A németek a faluban, házaknál elszállásolva töltötték az éjszakákat. A szobában ők az ágyaink közé a földre teregetett szalmán aludtak, mi pedig az ágyainkban. Szüleimmel, bátyámmal és két öcsémmel laktunk a házban. Tizenöt éves voltam, bátyám tizenhat, egyik öcsém tizenhárom, a másik tizenegy.

Szüleim az általuk értékesnek, fontosnak tartott tárgyakat elrejtették a gádoron lévő verembe. A varrógépem is itt vészelte át a telet, a háborút. Papa ezt a vermet, ahol valamikor gabonát tároltak, deszkákkal lefedte, majd lesároozta, így a gádorunk is hosszabb lett. Ez helyett még a nyáron, apám egy kamrát épített sártéglából az udvaron a házzal szemben. Egy különálló épületet.

Bátyám ezen a nyáron hónapokon szolgált az Eszterházi-birtokon Bakonyszombathelyen. Így a két öcsém keverte a szalmatöredéket, polyvát a kertből hozott földdel és vízzel. Sártéglákat készítettek, majd, amikor megszáradtak, papa felhúzta belőlük a falakat, egy kamra lett belőle. Ablaka az utca felé nézett, az ajtó pedig az udvar közepe felé, szemben a favágítóval. Deszkával lefedte, lepadlózta az alját, olyan szép lett, mint egy szoba.

Egyszer csak megjelent nálunk egy Váncsa nevű ember, Erdélyből kerültek ide a faluba. Ő csendőrr volt, és ezért kellett elmenekülni onnan a családjával együtt.

– Nincs szállásunk. Szeretnénk egy szobát albérletbe kivenni maguktól! – kérte szüleim.

– A kamra most készült el, ott elférnek mind a négyen. Legfeljebb a gabonát a padlásra hordjuk fel, mert annak építettük.

– Köszönjük. A feleségem ott boltot szeretne nyitni! Kérem, ha lehet, akkor a házban lagnánk, csak egy szobát kérnénk.

Szüleim összenéztek, megbeszélték, hogy az első szobát kiadják, ők a hátsóban laknak a konyha pedig közös lesz. Papa a bányában dolgozott, de a pénz sohasem volt elég, nagy családunk volt. Az ő fizetéséből újították fel, cserélték ki a házunkon lévő nádtetőt cseréptetőre.

– A gyerekeink gimnáziumban tanulnak, a lányunk Pápán, a fiunk Fehérváron. Ők csak ritkán jönnek haza a kollégiumból. A feleségemmel lakunk maguknál – örvendezett Váncsa.

Másnap már jöttek is, és polcokat, árut hoztak az előző albérletükből, ami szintén itt a faluban volt. A szobába két szekrényt és két ágyat tettek.

A környező házakból, utcákból sok vásárló jött hozzájuk a boltba. Négy hónap múlva, a közelgő háború, front hallatán elmenekültek. Egy falubeli embert kértek meg, hogy lovas kocsival vigye el őket Zircre. Amit tudtak felpakoltak, kétszer is fordultak, de így is itt maradt egy ágy az első szobában. Azt mondták, ha tudnak majd visszajönnek érte. De nem jöttek.

Jöttek helyettük a német katonák. Papa a bolthelyiségben is rakott szalmát a padlóra jó vastagon elszállásolásukra. Itt és a szobában is készített helyet a frontra induló és onnan érkező katonák számára. Mama az ő ruháit adta rám, fejkendőjét úgy kötötte meg a homlokomon, mint ahogyan magának szokta. Lássanak inkább öregasszonynak, mint egy lánynak. Nem féltem tőlük, nem bántottak. Papa, mama jelenléte biztonság volt számomra. A havazás és a hideg miatt bent voltunk a házban. Havat lapátolni jártak testvéreim ki az udvarra. Segítettek szemet, fát behordani főzéshez, kenyérsütéshez. Papa a két pince ajtaját kukoricakévékkel, szalmával takargatta el. Az egyikben volt a bor, krumpoli, répa, zöldségfélék, a másikban a szén. Ez utóbbit a bányától kapta, évenként öt mázsára szencédulát, melyet mindenki akkor váltott be, amikor tüzelőre volt szüksége.

A front előtt, amikor a férfiak jöttek haza a bányából, fejszájukat egy klecnibe vágták, úgy hozták haza a vállukon a napi begyűjtáshoz szükséges fát. Ezt apróra hasogattuk mi gyerekek, és meg volt a gyújtós. Volt a favágítón kévébe kötött pirtli, apró gallyakból, és a tavasszal lemetszett szőlővenyige is. Ezek mindegyikét begyűjtáshoz használtuk.

A bányában a vágatokból kitermelték a szemet, majd a támfalakat lebontották, feldarabolták, és egy-egy ilyen klecnibe fejszájukat belevágták, és gyalog, a vállukon hozták haza műszak után az erdőn keresztül az emberek. Ez egy kincs volt abban a világban. Papa minden télen a kályha melegénél üldögélve elmondta, hogy:

– Mindent kérhettek kölcsön, lisztet, cukrot, sót, kenyeret, de tüzelőt nem!

Minden évben gondoskodott a téli tüzelőről, fáról, szénről, hogy otthonuk meleg legyen. Féltette is a fát, mert látta, hogy a katonák a kamrában maradt polcokat, padlót, amit csak lehetett, a kályhában mindent eltűzeltek. December közepén, egy késő délutáni napon, szólt a papa:

– Menj, leányom zárd be a kamrát! – most talán nincsenek ott katonák.

Átballagtam az udvaron, s az ajtót benyitva látom, hogy egy fiatal német katona kötözi a sarkát, csupa vér volt. Visszamentem a konyhába, elmondtam, hogy ott van egy sebesült katona. Papa átment, megnézte, és segített bekötözni a lábát, és áthozta hozzánk a konyhába. Mama adott neki egy szelet kenyeret és egy bögre frissen fejt tejet. Nem tudtunk beszélni vele, egyikünk sem tudott németül, mi magyar és tót nyelvűek voltunk. Lefekvés idején papa bevezette a szobába, és az idősebb öcsém mellé fektette az ágyba. Nagyon boldog volt, hogy ő ágyban aludhat.

A maga nyelvén szüleimnek köszönte meg jószágukat, és mosolygott, öröm sugárzott arcáról.

Este hazajöttek a frontvonalból a katonák, már aki túlélte. Fázva, vacogva állták körül a konyhában a kemencét. Csizmáikat levették és rá teregették kapcaikat, hogy reggelig száradjon meg. Megnézték a fiatal katona lábát, látták, hogy gyógyulása több hetet vesz igénybe, így nem vitték magukkal másnap reggel. A Vértesben folyt a harc, az orosz és német katonák között. Az ágyú hangja, a lövések nálunk is mélyre ültetett félelmet keltett a faluban az emberek között. Másnap egy amerikai bombázó közelgett hatalmas robajjal a falu fölé. Mindenki félt, elbűjt, ahová csak tudott, a partoldalokban kiásott bunkerekbe, pincékbe. Ennek a gépnek a pilótája nem a házakra engedte a süvítve zuhanó bombákat, hanem a kertek alatt elhúzó-dó patak menti rétre. Amikor elcsendesedett kint az eget, földet rázó robbanás, előbújtak az emberek, látták, hogy házaik épségben megmaradtak. Tűnődtek, vajon miért kegyelmezett meg nekik az amerikai pilóta?

Háború után erre is fény derült. A falu közepén, a postával szemben élt egy Mráz nevű család, ők még ezerkilencszázhuszban kivándoroltak Amerikába. Gyerekeik ott nőttek fel, az egyik fiúk pilóta lett. Szülőföldjét, rokonait, ismerőseit így mentette meg a pusztítástól.

A fiatal német katona lába nehezen gyógyult. Együtt reggeliztünk, ebédelünk, a levest meg az ételt forrón kanalazgattuk, hogy átmelegedjünk. Papa a közös étkezések előtt hangosan imádkozott, mondta el az asztali áldást, mi is vele együtt. Hálát adtunk minden falatért, ami az asztalunkra került. Én főztem, dagasztottam, sütöttem a kenyereket. Mama otthon és az udvaron minden munkát megcsinált, de főzni nem szeretett.

Akkor hoztunk be a pincéből krumplit, répát, zöldséget, amikor nem tartózkodtak németek a házunkban, udvarunkban. A lángot, a meleget féltve őriztük. Papa néha felemelte a tűzről a karikát és a szemet onnan engedte bele. A deres estéken, fagy marta hajnalokban szükségünk volt, a jó meleg konyhára, szobára.

Most a csengős szának a pajtában pihentek, hiába havazott, és nőttek a házak tetején a fehér kucsmák, a szélben tekergő hófúvások. Békében a gazdák lovaik felett tűnődve lengették az ostort a sűrűsödő hópihék alatt. A déli harangszó is elnémult, nem futották végig a hívó, mélyen bűgő hangjukkal a kacsaringós, hosszú utcákat. Az erdős hegyekben az állatok is vackaikba, odúikba menekültek a süvítő hangok elől.

Másnap két német katona, a pince fölött hagyott kukoricakévékre hasaltak, és lövöldözni kezdtek a levegőbe, a Bakony irányába. Miért, ki tudja?

A sebesült katonát Ottónak hívták. Megkedvelte a családunkat, szinte már családtagként élt velünk. Naponta kötözte sebét. A templom melletti iskola termében is sebesültek voltak elszállásolva, egy orvos egyszer átjött megnézni a nálunk gyógyuló katonát. Adott neki kötszereket és elment.

Akármit csináltam, mindenhová bicegett a házban utánam. Nem tudtunk beszélgetni, mégis valahogyan megértettük egymást. Szimpatikus fiú, barna hajú, mosolygós szemű volt. Minden házból kötelezően kivezényelt, egész napi hólapátolásnál testvéreim váltották a papát. A teherautók csak így tudtak közlekedni az úton. Reggel mentek, este átfázva értek haza. Átfagyva bújtak a kemence melege köré. Testvéreim örökké éhesek voltak. Talán azért is szerettek annyira mind a hárman, mert az ebédet én főztem meg nekik, tettem eléjük az asztalra. A bátyám úgy szólított, hogy Hucicám. Semmi nem olyan gyöngéd, mint ez a szeretet, ragaszkodás.

Papa nagyon jó, és ügyes kezű ember volt. Mindent megcsinált a házban, és a ház körül is. Eljött a szeretet ünnepe, a karácsony, szenteste. Megetette a teheneket az istállóban, mama megfejte őket, dolgom végeztével szerettem bemenni hozzájuk az istálló békés zajába. Az apróbaromfi is hamar bebújt az ólba, a havazásban ők is fedél alá kényszerültek, behúzódtak. Előző nap papa kiment az egyik közeli földünkre, ahonnan fenyőfát hozott. Délben körbe ültük az asztalt, aszalékból gyümölcslevest főztem, kelt tésztából apró kis pogácsákat szaggattam, leöntöttem forró tejjel, és cukrozott mákkal megszórtam. Ez volt az igazi mákos guba. Süttöttem mákos és diós kalácsot is, ezt egy régi, szótt vászon konyharuhával takargattam le. Szegényes ebéd volt, de mégis jól laktunk belőle. Szívünkben hálát adtunk az Istennek, hogy minden együtt, ott ülünk, az egész család.

Odaálltunk a fenyőfához, amit pattogatottkukorica-füzérrel díszítettem föl, diót ezüstpapírba csomagoltam, középebe egy félbetört gyufaszálat nyomtam és arra kötöttem a cérnát. Papa a mestergerendára kötötte fel ezt az ölnyi kis fát. Énekeltünk, lelkünk mélységéből fakadt, segített felülemelkedni a kétségbeesésen. Megajándékozott a belső békességgel.

Papa a templomban presbiter volt és harangozó. Tennivalóit a Szlovák Pál tisztelendő úrral beszélte meg. Itt éltünk a templom mellett. Bombázások idején nem szóltak a harangok, de most december huszonnegyedikén és a következő két napon újra hívtak istentiszteletre a templomba, a harangszó megtöltötte a falut. Cseplák János volt az iskolaigazgató és a kántor is a templomban. Ha valahol a háborúban csernyi katona elesett, erről a lelkész értesítették és a szószékről ő hirdette ki. Minden családból hiányzott valaki, apa, férj, testvér, gyermek, akiknek a hollétéről nem tudott a családja. Az esti istentisztelet igehirdetéséből erre emlékszem. Mondta a lelkész:

– „Ma este megtudjátok, hogy eljön az Úr, és megvált minket, reggelre meglátjátok dicsőségét. Isten fia azért jött, hogy megkeresse és megtartsa az elveszettet. Arra szólítja fel a súlyos terhet cipelőt, hogy jöjj, őhozzá, neked akar nyugalmat és békességet ajándékozni. Békességet néktek!”

Karácsony esti istentisztelet után testvéreimmel elmentünk énekelni, koledálni szüleink testvéreikhez, családjaikhoz. Mamának négy, papának

öt testvére élt a faluban. A megtartó nagy rokonsághoz fonódott életünk, érzelmi kötelékek fűztek hozzájuk. Nagyszüleink, szüleink, rokonságunk meséin nőttünk fel. Megálltunk ajtóik előtt, és elénekeltük a Mennyből az angyalt. Most máshová nem is mentünk, úgy, mint régen a szüleinkkel szoktunk. A házaknál felszálló énekek, az utcán a gyerekekkel, barátokkal való találkozás oldotta a félelmet, feszültséget, ami már hetek óta ránk nehezedett. Nagy pelyhekben havazott, mesés is lehetett volna ez a havazás, ha nem takart volna annyi vért, fájdalmat, szenvedést, halált.

Ottó megtudta, a szállásukra, hozzánk haza térő katonáktól, hogy a kertünk végében lakó unokatestvéremnél szilveszterkor lesz tánc, mulatóság. Kertünk végében lévő utcában, Suttyonban laktak. Feri szülei pedig a felső szomszédaink voltak, mama legidősebb nővére. Nálunk nem volt se kapu, se kerítés, így este a nagy hóban a kerten keresztül fölmentünk hozzájuk. Már az utcáról láttuk a szoba ablakából kiszűrődő bátortalan világosságot. A zene hangja megérintett, amely kellemesebbé, ünnepélyesebbé tette az estét. Ottó félve, óvatosan bekopogott. Amint megláttak bennünket a nyíló ajtóban, Ottót azonnal elküldték a mulató tisztek. Engem barátságosan fogadtak, de én is gyorsan magam mögött becsuktam az ajtót, és sietve mentem el vele az unokatestvéreméktől. A kertben az alma, szilvafák derékig álltak a hóban. A gádon leporoltuk ruhánkról a havat. Otthon biztonságban voltunk szüleimmel, testvéreimmel.

A következő hetekben közeledett a front a faluhoz. Hallottuk, hogy kinek a házat érte bombatalálat, ki halt meg az ismerőseink közül. Félelem, kétségbeesés uralkodott el rajtunk. Amikor tehettem imádkoztam, szerettem is ezt tették. Nem tudtuk mikor, melyik percben, mi történik velünk.

Egyik nap a mama sírva jött be a konyhába.

– Ilon néném melletti házat bombatalálat érte. – törölgette könnyeit. Kegyetlenül sírt.

– A nővérem a konyhaajtó mögé bújt, átölelte lányát, s a légnyomástól kitortek az ablakok, s a szilánkok a kislány testébe fúródtak. Ölelő kezei között halt meg. Minden sírtunk. Gyönyörű szép lány volt, hosszú barna, vastag hajfonatai majd a derekáig értek, barna szemeivel most is magam előtt látom őt.

A falu lakói az elhunyt hozzátartozóikat akkor temették el, amikor szünetelt a támadás.

Repülőgépek dübörgését, morajlását egyre többször lehetett fölöttünk hallani. Testvéreim humoros, viccelődő kedvük már régen alábbhagyott. Nem piszkálták, zsörtölődtek egymással, mint régen. Az országutakról a havat takarították, szél kavarta hóviharban, hol az egyik, hol a másik a hírral jött haza, hogy nyitott teherautóval vitték a halott katonákat a brezovai temetőbe. Az éjjeli szálláshelyükről reggel teherautók pedig a frontvonalba a katonákat, az ott lévőket meg hozták vissza, pihenőre.

Ottó már úgy élt velünk, mintha családtag lett volna. A lába nehezen gyógyult, az iskolából átjött az orvos, megint lekezelte a sebé, és hagyott neki kötözőpólyákat, és elment. Beszélgetni nem tudtunk vele, de kedvessége, hálája elárult mindent. Papának megesküdött, hogy ha vége lesz a háborúnak, visszajön és elvesz feleségül. Állandóan a nyomomban volt, ha kellett krumplit, répát pucolt az ebédhez. Mindig a közelemben jött. Korán reggel dagasztottam a kenyeret, odaült a dagasztóteknő mellé, figyelte, hogy mit, hogyan csináltam. A kemencét izzította, gondoskodott a melegéről.

Február vége felé István bátyámat elvitték leventeként, huszonnyolc gyerektársával együtt, akik tizenhárom, tizennégy, tizenöt évesek voltak a háborúba. Hová, merre? Semmit sem tudtunk róluk. Kétnapi hideg élelemmel felültették őket a cserneyi fogatosok kocsijára, és Zircre vitték. Bátyám tizenhárom hónappal volt idősebb, mint én, elmondhatatlanul szerettük egymást. Kicsi gyerekként sok rosszat és jót is megcsináltunk, minden játékot közösen találtunk ki. Elvitték, de utána semmi hírt nem kaptunk róluk. A világ mely pontján lehetnek, élnek-e még? Éheznek, fáznak, van-e fedél a fejük felett? Mama és én nappal és éjjel is sírtunk, imádkoztunk, hogy a drága jó Mennyei Atya vigyázzon rá, rájuk, és egyszer hozza vissza őket, haza, szülőfalujukba. A hónapok teli várakozással teltek, reménnyel, hittel. Tizenhat hónapig semmit sem tudtunk róluk.

Március közepén itt volt a front, a németeknek menekülniük kellett, jöttek az orosz katonák. Ottó elkészönt tőlünk, nevünket, címünket egy darab papírra írta, gondosan összehajtogatta, eltette kabátja belső zsebébe. Kezeit összekulcsolta, hálát adott, hogy nálunk lehetett, és elműtogatta, hogy írni fog. Sajnáltam, hogy a többi menekülő katonával el kell mennie. Udvarunkon még visszanézett, integetett, néztem a bicegve távozó alakját, míg el nem tűnt a kanyarban, a Szápár felé induló többi katonával. Ezek a katonák nem bántottak bennünket, ők csak a rájuk mért parancsot teljesítették. Napokig, hetekig gondoltam rá, imádkoztam testvéremért és őerte is. Két embert vitt el a háború otthonunkból. Mindketten hiányoztak. Ottó közelsége, segítő szándéka, sántikáló lépései a konyhában. Megszerettem, távozása után tudatosodott bennem.

Gyermek voltam még, tizenöt éves. Misi öcsém annyit mondott távozásakor:

– Végre az egész ágy az enyém lesz! Nem kell éjszakánként megosztani Ottóval!

Megszoktuk jelenlétét, mindegyikőnknek hiányzott a nálunk szállást foglaló német katona. Bátyám és a többi leventének való besorozása után három héttel véget ért a háború. Róluk továbbra sem érkezett hír a faluba.

A németek kivonulása után, fél évre rá kaptam egy levelet. Németül írták. Itthon egyetlen egy emberről tudtam, hogy beszél, ír, olvas németül, Bauer Misi fodrász. Kötényem zsebébe dugtam a levelet, és futottam le

a dombról a fodrászműhelyébe. Majd kiugrott a szívem, hogy mit írhat a feladója, mert nem az Ottó neve volt ráírva. Bent leültem egy székre, türelmesen megvártam míg munkájával végez, utána húztam ki a levelet a zsebemből. Ekkor már csak ketten voltunk az olajszagú padlós helyiségben.

– Úgy tudom, te tudsz németül, kérlek, olvasd el nekem ezt a levelet!

Mondatonként olvasta, és mindjárt fordította is. Aki a levelet írta, Ottó barátja volt. Visszavonulásuk idején valahol megsebesült, és őt kérte meg, ha esetleg meghal, írjon nekem és a szüleimnek. Adja tudtomra, hogy mi történt vele, és a papának tett ígéretét velem kapcsolatban nem tudja betartani. Könnyeim visszafojtva megköszöntem segítségét. A nagy csöndben még a köszönésem is felszívódott. Hazáig sírtam, jó, hogy az úton nem találkoztam senkivel, nem kellett megosztanom bánatom okát.

Ahogy beléptem a konyhaajtón, papa és mama látták rajtam, hogy rossz hírt kaptam. Bementem a szobába, ráborultam Misi ágyára, ahol a testvéremmel egy ágyban feküdt, ahová a papa elszállásolta gyógyulása idejére. Halkan zokogtam, sírtam. Estére egy kicsit megnyugodtam. Papa harangozni ment, hét óra volt. S a harangkondulások között arra gondoltam, hogy Ottóval kapcsolatos imáim nem találtak meghallgatásra a Jóistennél, de a bátyáért még sokat tehetek. Minden harangozáskor, reggel, este, napközben is főzés közben, ha néhány percem volt, összetettem a kezem, és imádkoztam, hogy az én Istenem hozza haza őt.

Ezerkilencszáznegyvenhat júniusában, tizenhat hónap után átölelhettem a fekete német katonaruhában hazaérkező testvérem, bátyám. Öleltük egymást, úgy sírtunk, nem tudtuk abbahagyni, mint kisgyermek korunkban, annyira örültünk egymásnak. A sok éhezéstől, koplalástól annyira lefogyott, hogy kilátszottak a bordái, a fogai meglazultak, nem tudott enni, a gyomra is összeszűkülte. Elmondta, hogy volt, amikor egy szelet kenyeret kaptak huszonnyolcan, ezt annyi felé elosztotta, sapkájába tette és innen vehetett mindenki egy morzsányi darabkát. Szüleim hiába tettek neki félre kolbászt, ha hazajön, tudjon enni belőle. Túrót, tejfölt evett, de csak néhány kanállal, meg esetleg levest. Fontos volt a kíméletes étkezés, mert a legyengült szervezetű ember bele is halhat. De ő néhány hétig csak falatkákat evett a kenyérből is a pár kortynyi tejhez.

A ruhájukat, csizmájukat, ami rajtuk volt, halott katonákról vették le, de nem csak ő, hanem az összes levante társa. Tisztálkodásra nem volt lehetőségük. Amikor otthon levetette a rajta lévő ruhát, akkor láttuk, hogy a tetvektől a derekánál különösen csúnya volt a bőre. Azt mondta, hogy mindenhol hemzsegték a tetvek, még a földre rakott szalmában is, ahol aludtak, volt olyan, hogy a csupasz földön volt a szálláshelyük heteken keresztül. Dániában amerikai fogságba kerültek, kisebb csoportokban értek haza, más-más időpontokban, mert bombázások idején mindenki menekült, amerre csak tudott.

Lezárult egy másfél évig tartó tortúra. Számukra a hazaérkezés pillanata jelentette a második világháború végét. Egészen addig szenvedték a nyilas önkényuralom intézkedéseinek következményeit. Hihetetlen volt számára, hogy megszűnt a földön alvás, az éhezés, a hiányos táplálkozás, a ruhátlanság, és a tisztálkodás hiánya, és a szögesdrót kerítés okozta bezártság a fogolytáborokban. Álmában gyötrődött a lágerekkel, és nem beszélhetett senkinek erről, mert a háború során a nyugatra vitt leventéket megbélyegezték. Később is a munkahelyeken azonnal elutasították, annyi elég volt, hogy „nyugatos”. Nem méltányolták azt a szenvedést, gyötrődést, koplalást, amit a németek alatt fogolyként átéltek. Fizikailag, lelkiileg, egészségileg tönkremenve jutottak haza.

TÖMÖRY PÉTER

Szabadság rabja

Rabja annak, hogy végtelen szabad
csaponghatsz, végzetes a büntetés.
Korbácsütésként mindenik szavad
nyomán fölserken lelken a vér.

Szúvas szabadság: szúrós szó-tövis
ág-bogából királyi korona,
palást – a szegett hitekből szövik – ...
Hidd, hogy valóság, higgyed, ostoba!

Kimért önköröd pórázán, ha futsz
és hiszed, hogy végtelen a tered,
álmod kergető, satnya Szüszifusz,
csak percet görgetsz, üres perceket.

Jöttment

„óriás könnycsepp, kénytelen mennyország,
reménytelen szerelem, Magyarország”...
(Gergely Ágnes)

mint a könnycsepp,
eleredtem

csordogáltam
héthatárban

jöttem, mentem
nem pihentem

vágyva várva
más hazára

más rokonra
más asszonyra

kinek volna
szebb a csókja

megérkeztem
s mentem menten

menthetetlen
jöttment lettem.

Mikor a csend

Mikor a csend a csendbe csobban,
cselekvés nélkül cselekedj:
Fojtsd vissza, nehogy elorozza
a halál leheletedet.

A légből kapott legutolsót,
mivel megtisztelt életed,
szerelemmel vegyed magadhoz,
kéjével telj el teljesen.

Örök valóság, kegyes manna,
léganyag, mi nem gyarapít,
folytathatatlanság hatalma:
szellemlakoma, mennyei.

A soha már nem lesz jövőben,
a soha nem volt múlt felett,
mérhetetlen jelen idődnék
áldozd végső lélegzeted.

Vannak szavak

Vannak szavak, soha meg nem születtek,
elmémbe elvetélt magzatok,
ösztönbe kódolt hamvas betűtestek,
a megszólalhatatlanok.

Vannak szavak, mik léteznek és mégsem,
enyémek, őket mégsem birtokolom,
inganak a létlen lehetőségen,
magányban bolygó csillagok.

Vannak szavak, szellem csírába zártak,
képzett képzeletpályán keringenek,
róvják a nemlét szűztiszta falára
– megfejthetetlen – versemet.

Szószapuló

„üsd, ahogy bírod, az Isten a bíród”

Röhrig Géza

Üssed, vágjad, ne vesszővel,
de csak késsel, de csak bárdoddal,
ha az sincsen, tíz körmödet
potrohukba belevájjad,

porcaikat, ínjaikat,
fogaiddal szétropogtasd,
számba ne vedd kínjaikat,
hogyha jajveszékük horgad,

bárha lelkedben fogantak,
bárha nyelveden a kéjnek,
szerelmetes-öntudatlan
a társául szegődnének,

meg ne szánjad, aprítsd őket,
a büszkéket, simulókat,
a könnyeket levedzőket,
a lelkesen hurrázókat,

az elmúlást éltetőket,
az átkokat fogamzókat,
a szelíden kesergőket,
álságosan aggódókat,

rímnek, ritmusnak elfekvő,
hangtestben élvezkedőket,
a mindenik fülnek tetsző
szavaidat csöndbe öljed...

Csöndbe, sűrű hallgatásba,
ködhomályos csillagközbe,
kimondhatatlan imáknak
áldozd őket, mindörökre!

Állapothatározó

Nem voltam sem ördög,
angyal sem egészen.
Mindközönségesen
csak emberként éltem.

Szárnyszegetten szálltam?
Zuhantam fejvesztve?
Araszoló hernyó?
Vagy pillengő lepke?

Mennyből a pokolba,
pokolból a mennybe?
Innenről elűzve,
oda menekedve?

Senkit nem pereltem
génkódolt sorsomért,
ami meg volt írva
máig mind utolért:

Az lettem, mi voltam,
s lettem, ami lettem,
eredendő bűnben
kicserélhetetlen.

Mit Istentől kaptam
elvette a Sátán:
bűnöm s erényeim
egymás hegyén-hátán.

Nem voltam sem angyal,
ördög sem egészen:
mindközönségesen
csak emberként éltem.

Csángó ekloga

„váróteremben rendezek hazát...”

Iancu Laura

Nem ment bé a pápa,
soha Móduvába,
az csángó nemzetnek
vigasztalására.

Penig, hogyha van a
földnek olyan része,
ahol hitvallás a
nép nemzetisége,

nagy bizonyossággal
csak a csángók azok:
„Mifélék vagytok, ti?”
„Mi? Katolikusok!”

„Pápa őszentsége
elbitangolt nyája!”
„Az igazi hitnek
utolsó mentsvára!”

„Pogány nyelven szóltok,
még hazátok sincsen!”
„Lélek az országunk,
hazánk a jó Isten!

Jézus a királyunk,
kereszt a címerünk,
az magyar nyelven
hozzá esdekelünk.

Kőbe vetett búza,
hitbe zárt reményünk,
Krisztus helytartója,
jöjj el hozzánk, kérünk!”

Hiába, hiába,
nem hallja a pápa,
s nem megy bé, nem ment bé
soha Móduvába.

Lacrima Dei

Volt egyszer egy szeretőm,
neve , ha volt is, elfeledtem:
tűzkő, cikkanó villanat,
a kíméletlen ismeretlen.

Hideg hópehely szemén,
a vágyában könnyé olvadtam,
– szellő, szivárványrebbenés –
magammá szült, míg belehaltam.

A magasztosult pillanat
szempilláját lelkünkre zárta:
rácsordultunk – páros könnycsepp –
a Megváltó szelíd arcára.

Lelki gyakorlat hajnalban

„Ti magatok is, mint élő kövek épüljetek
fel élő házzá, hogy lelki áldozatokkal
áldozzatok” Péter I. 2/5 .

Visszatértünk a szétkalandozásból,
jöjj, nyújtsd felém lelkedet,
ne sajnáld, hogy amit magunkkal vittünk,
az útravaló mind, mind odaveszett.

Feledd!

Nézd, a havas mező fölött a Napkorongot,
hogy gyűri maga alá az éjszakát,
feledd kislapi fondor gondod,
s az öröm hajnala ránk talál.

Áldozz a fénynek!

Kezd el napunk, ráadás az egészhez,
Isten jutalma,
mit ingyen kapunk:

.
nézd a magzatunk:
– nyerő lottószám –
múltunkból kihúztuk,
kegyelme szent jövőt kínál.

Magasztosulj a megmentő ígéhez!

Néki gondja van rátok! – ezt ígérte,
benne megleljük túlélő hithazánk:
nem kiváltság és nem is áldozat az élet,
épülünk azon, mi leromboltatott:
lélekből emeljünk templomot.

Alázkodj szentté!

Kit kiválasztott a génkódolt teremtés,
hogy öröklétig függővé tegye,
a szellem gyöngéd karjaiba zárja,
a szolgálat fölszentelt szabadságába
építi be, mint élő ékkövet.

Ámen. Úgy legyen.

KÖNYVRŐL KÖNYVRE

„a kinvilághoz bábozódok / egy másik létfajtába érve”

„Ha sokáig nézel egy szakadékba, a szakadék is visszanéz beléd.”

Friedrich Nietzsche

Zalán Tibor, több mint háromszáz oldalban összegyűjtött verseiben diszkrét büszkeséggel, és egyben mély keserőséggel ír az elmúlásról. Iróniával és öniróniával telve, visszaemlékező jelleggel eleveníti fel élete elmúlt – és mindezzel legfontosabb – eseményeit. Kötetében százfelé ágazik a gondolat, mégis néhány szálban fonódik össze (sorvad el?) végül. Egyszerre ír tényekről, érzésekről, szinesztéziára vagy szürrealizmusra szerkesztett egységekről, melyben ez a szürrealizmus és szimbolizmus (*Édes rajzolat; Murter szélverésben; Az üres hely; Város, idegen lepkékkel*) vegyül. A lírai én a végletek, a fájdalom és az élet kiírásával végül szembenéz a halállal.

Ezt a kört kibővítve, egy hosszas, külön szedett, de egységes játékban (*Az idő sakktáblája* ciklus) közli, fények, halottak és saját mozdulatai között. Az elmosódások, a semmi és az idő (a cikluscímekben szereplő szavakként is) meghatározzák a verseket, a kötet felépítését. Néhány haiku, esszévers, szonett és vegyes formában, rímképletekkel közölt költeménybe foglalva megjelenik Tolnai Ottó, Tandori Dezső, Körmeny Lajos, Sziveri János, Móser Zoltán neve, alakja is. Mert „az embert megelőzi a legendája, vagy követi azt, de soha nem létezik egy időben vele” (*Emlékfoszlányok – Tolnai Ottó*), és olyan lesz a világ, mint a halott veréb (*Halott veréb*) és a döglött macska (*Vázlatok útközben*). Egyszerre halott és elevenen élő rend ez, melyben a tárgy (az egykor volt élő, az emlékezet által kettős lényeket nyerő) még mindig lélegzik, és üzen. Zalán sugallatában a halott és az élő határvonalon létezik, vékony választóvonalon lebeg. Benne az ember egyik-másik oldalra lép vagy csúszik át, aszerint, hogyan és mit hoz az élet, és ebből milyen minőségben generálódik az emlék és az emlékezet, illetve az álom. A felépülés (modern világ, piramisok, felhőkarcolók, templomok, házak tere) és a leépülés (férgek, eltemetetés, alkoholizmus) egymás mellett jelenlévő, szimbolikus elem a számontartott kettős dimenzióban.

Zalán pillanatképei és hosszas szövegalkotásai ironikus felvetést is hoznak mindjárt a kötet elején, mintha jeleznék, így viszonyuljon az olvasó a kötet egészéhez (az Arany Jánosi Bolond Istók analógiájához is a mottó-

ban feltüntetve¹). A költő „mackónadrágban is költő / bár úgy néz ki mint egy hurkatöltő” (... *mackónadrágban*). Az irónia mellett komoly hangvétel is megjelenik: „Szavak nélkül hogyan gondolkodnánk / A nyelv összeköt a gondolattal / Nincsenek gondolataim / így nincs nyelvem / így nem gondolkodom / Nem gondolkodom / így nincsenek szavaim [...] A profi alkoholistákban / kellő méltóság alakul ki a hallgatáshoz [...] engedi a szavakat kirohadni / a szájából” (*A semmi helyén*). Szerelme, szexualitása, költészete itt gyengéd, félénk („Lépne de Nem lép néz Utánad [] utánad Fordul hogy még lásson [] Elment a Hold csak Fénye maradt” *Szentpétersvári variációk, Hullámverés*) és épül ugyanakkor szókimondott érzésekre (*Érzékek irodalma, Találkozás Mükénében, Az író, A papír*). Kritikával szól vagy visszazól az énhez, mintha felelősségre vonná, mit tett vagy mit tesz a megszólított másik (a megszólított én). Minden érzelmi és fizikai szükséglet ebben a világban. Zalán, mint a *holdfénytől megvakult kutya* (a költő 2013-ban megjelent kötetére is asszociálva) is jelen van a kötetben, sugallva-közölve korábbi kötetének énképét, jellegét is. A pillanatképek olykor a folyamatból kiragadott képek (*Reggel, Hiányzó elemek*).

A pillanatképek között rémálmok, zuhanás, temetők, csontok rajzolata, hűgyszag, bűz (hullaszag) és hideg sorakozik fel. Egyszerre az élet és a halál képei ezek, az élő és a halott határmezsgye létsíkjának elemei, tárgyai, ahol az én lebeg. Mindez egyszerre ragadható meg érzékekkel és fizikailag (*Hiányzó elemek, Idegen ébredés, De mi lesz a repüléssel*). A hazafelé menet és az utak rendszere a határátlépés és a kereszteződések, a megtérés, a megnyugvás útjai egyben, a megérkezés és az elindulás kettősségében (*A legnehezebb, Pókhálóban templomi üvegcserepek, Az ébredés kényszerei, Repülés Kínába*). Azon a bizonyos másik oldalon pedig szürreális-szimbolikus kertek, otthonok, helyek, terek (*Alkonyi Műhely, Átvilágító tudatosság*) nyílnak, ahol a valóság, a tudat, az én önmagából kiemelt titkos lényei figyelnek, és léteznek. Itt a halott csendet is talán hallani (*Aquincumi ébredés*). Terei, helyei között megjelenik a temető, templom, koncentrációs tábor, ház, terem, szoba, kocsmá, műhely, melyekben a költő (az egyes szám első és harmadik személyben ábrázolt lírai alany), mint magára maradt vándor², „az idő számkivetettje” (*Alkoholos tűnődések*)³.

¹ „Midőn sebet a lélek önmagán ás –/Kétségbeesésben talál gyönyört” (Bolond Istók bekukkan a világba s megkezdí vándorlását, 37.). Zalán is „magasra, s mélyre száll önviharában” (Arany János: Bolond Istók, 37). Áttekintés, számadás, visszánézés ez, belső és külső valóságával szembesíti magát.

² „Elhal a zene, s a víg teremben/Téli szél zúg s elaluszna a lángok./Mi táncba kezdünk és sírva, dideregve/Rebbernek szét a boldog mátká-párok.” (Ady Endre: *Lédával a bálban*)

³ A két világ, akár Petrik Iván, Makai Máté világai, kettényílnak, összezáródnak, egyszerre teremtenek átjárást és meg is gátolják azt. Az átmenet, mint egyfajta fekete lyukon át történő folyamat van jelen, és hasonló módon alkalmazza China

Zalán költészete és filozófiája az elbomlást szándékosan, akarva, várva hozza már. Az idő- és térsíkok egybeolvadnak, nem adnak újat, nem hozzák, csak a várás időbeliségét, amely megváltoztathatatlanul vezet a halál felé („*Lucsok és pernye*”). A halálkép önmaga és a másik felé is kivetített, merengése, szembenézése a saját halálát készíti elő mások hiányával. Elmúlásképe nem visszataszító, inkább Poe vagy Georg Trakl világára (is) emlékeztet, vonz és hív. Egyáltalán nem kerülendő világ ez. Figyelemfelhívó és felkészítő jellegű, amit Zalán egyszerre mutat meg önmagának, él benne és jelzi kifelé is, hogy az idő nem válogat. Közhelyként említi (*Adonisz*) a „szomorú és szárnalmas” elmúlást, de mégsem válik mindez közhellyé. A stílus, a szavak variánsai, a mondatképzés és a képiség által, mely magát a gondolatot, az egész kötetet emeli a közhely fölé, és Zalán nem sikkad bele a közhelyesség vagy sablonosság síkjába („De a történesek lényege úgysem / idézhető fel soha Ahogy a világot nem / írta meg még senki úgy az érzelmek / bonyolult hangszerén sem tud játszani / az elme [...] Nincs megőrizhető szerelem Csak a szerelem / emléke megőrizhető [...]” *Adonisz*).

A költő világa visszatekint Arany János, a balladák, a klasszikus költészet felé is, jelezve saját, átvitt értelmű ragaszkodását a pozitív értékekhez, hagyományokhoz, a fiatalkorhoz is, mely az elmúlásban nem csak az ő személyes létezését érinti, de a világ általános változását is, és az elmúláshoz közelítő változást, amit gyilkosság, öregség, szomorúság idéz elő, mely az embert a halálhoz emeli (*Vázlatok útközben*). Rávezet Bodor Ádámra (*Sehol*, 2019) és Borbély Szilárdra (*Nincstelének*, 2013) is („de nincs sehol / a seholban a sehol / sincs sehol [...] Bezár a bolt a boltos- / legény fürkészi csillagát [...] Hátramegy és / fölakasztja magát” *Történet Seholból*). Emlékezete, sírása befelé forduló világát idézi fel⁴. „Eszembe jut hogy éltem és / szerettem És hangos volt is egykoron / A levegőben szálló puha korom [...]” (*Hévízi ősz*). Emil Cioran mottója a „lélek üressége”-ről, ami megmarad, és ehhez társul a „laptop monitorján kódolhatatlan üresség” (*Zárójelentés*). Ehhez csatolja a Zalán az üresedés további folyamatát, ahol az emlékezést is lezárja a végső állapotig: „Elengedek mindenkit / és elfelejtetek mindent [...] Üres égbe bámulok [...] Nincs már vissza semerre / Sehová Elengedve” (*Tűnődve és szelíden*). Tűnődései (*Távokra néző, Tűnődő, Tűnődve és szelíden, Alkoholos tűnődések*) nem engednek önfeledt létezést, „úgy élni észrevétlen / mint a bűnös aki vétlen” (*Tűnődő*), és nem engednek túl már egy ponton sem és „nincs ebben romantika” (*Tűnődő*) sem.

Miéville *A város és a város között* című regényében (magyarul 2018-ban jelent meg) is a terek egymásmellettségét, kölcsönhatását. Zalán is érzékletesen és erős képekben ábrázolja a múltat és jelent, a valóst és nem valóst, pillanatnyit és végtelent.

⁴ Zalán saját hollójelentléte asszociálja Poe világát, de Dsida Jenő csendes univerzumát is. „Már bomlik az élet, az omló / víz suhanó zaja közt, / mint százados erdei holló / váza fenyő gallya közt / már oszlik a test alig élek / [...] rezege fölérez a lélek / és imbolyog álmtagon.” (Dsida Jenő: *Szerenád Ilonkának*).

Krisztus-képe, saját fájdalma, terhe, keresztje az élet rárótt feladatai, sorsa, érzései, mind sűrűsödik a kötetben. „És mentem a hajnali utcán korhadt fejféval a hátamon mint / egy elbaszott Jézus Krisztus és a hajnalban munkába indulók hol röhögtek hol / megbotránkoztak hol meg elcsodálkoztak rajtam [...]” (*Emlékfoszlányok – Tolnai Ottó*). A csontropogás (*Legendák városa*) és a harangok hangja (*Utak*) hallatszik, a fejfa – még ha tréfás cselekményként is – cipelve van. A krisztusi jelenlét, énkép és a történelmi képek összefonódása dekadenciát, apokaliptikus, önmagából kifordult világképet és az énben lejátszódó pusztulás képeit mutatja (*Találkozás Mükénében, Magánkarantén*), ezt olykor a költő fájlalva, de tartással viseli. A világ bűnét megbocsátva sugallja a krisztusi szerepvállalás ide vonatkozó funkcióját: a kereszthalál lényegét, a megbocsátás gesztusát, mely múltat jelennel és a meg nem képződő jövővel társítja és valósítja meg: „sebbe mártott ujjal / jó így lenni Vagy majd lassan megszokom” (*Adonisz*). A halál és az elmúlás vizualitásának, és a Krisztus-képnek is része a koponya, mint szimbolikus tárgy, a Schillerhez társított tárgy, az eszme, a szellem, az ember és a halál jelképe (*Az üres hely, Csomagolópa-pírba tekerve*). A versekben megjelenő csontok is a halál jelképei, az ember mulandóságának jegye, a kutya a halál jószága, a csontot neki veti az élet. A tárgyak mellé a belső feszültség társul, Krisztus „elbaszott szoborutánzat” (*Rettenetes ember*) is, ember minden minőségében, mely képpel Zalán saját intenzív önkritikáját írja meg. Az önkritika általános ember- és társadalomkritikává is növekszik (*Rettenetes ember, Ez ilyen bolt, Új idők emléktelensége*). „Nem a szenvedés / ed vált érdektelenné A szenvedés maga Aki nem tud rö / högni a hullakamrában par / izeres szendvicset majszolni / a vágóhídon az nem a kor / gyermeke” (*Új idők emléktelensége*), és az eszme kritikájára, amely ha volt valaha, esetleg jó volt, de helyébe csak „szánalmas eleség” (*Éhség*) jut, és realizálja mindezzel, hogy élete napjainak periodikussága (a Nap és a Hold váltakozásában) eléri végét (*Légszomj és hányinger*). Az önkritika és önirónia a Krisztus-kigúnyolása mozzanatban is megragadható (*Átvilágító tudatosság*). Szenvédése végeláthatatlan. Krisztus teste, az én saját teste, és más testek a befogadás és eltaszítás kettőseit hozzák nemcsak a szexualitás és az undor mentén. A halálára, a világból a másik világba átlépésre felkészülő Jézus képe, énje a kor elárulásában is megmutatkozik (*A vacsora, Átvilágító tudatosság*), szíve, teste, sebe a kor áldozata lesz, férgek lepik be⁵.

⁵ A kötetben a férgek mindent áthatnak, ott vannak, tányéron, földben, az ember mellett. „Gyökér karján féreg alszik, / gyökér lábán féreg ül, / a világ megférgesül. / De a gyökér tovább él lent, / nem érdekli a világ, / csak a lombbal teli ág.” (Radnóti Miklós: *Gyökér*). Zalán is inkább időzik a természetben. Csak a természet nem változik, ebben visszatükröződik az emlék, vele, benne más az emlékezés, mint a városban. A természet örök bázis, menedék, amit nem vehet el vagy változtathat meg semmi. A romlás nem éri el, ugyanazt a stabilitást képviseli, amit a romló világ stabil romlottsága, a kettő egymás mellé rendeződik.

Az égre nézés vagy a tenger (kék hullám) figyelésének gesztusa részben kiszabadítja a költőt ebből a zárt térből. Elvonja a figyelmét, eltereli a gondolatait legalább egy időre, például a tornyon megülő madarakra (*Az éhezés karneválja*). Az égen és tengerben élés, Isten közelsége és a krisztusi jelenlét kiváltság is egyben, (igaz, dühös párbeszédet alakít ki Istennel), megkülönbözteti a költőt, az embert a többi létezőtől, és ezen keresztül közelebb is viszi az állatok (szarvasbika, delfin, párduc, skorpió, sirályok, vakond, kék bárányok és a holló) misztikusabb világához, és ő maga is jobban érzi magában ezt a fajta átalakulást, ő maga is közelebb kerül a kézzelfoghatatlanhoz, útban „egy értelmesebb semmi felé” (*Tűnődések az elmondhatóságtól*). Lelkében egyszerre vív az Isten felé fordulás és az ironikus-önironikus, a szókimondó, a határokat feszegető én. Istenei és (olykor istent játszó) karakterei, emberek, akiket névtelenül is allegorizál valamiféle valós (és ezzel együtt megragadhatatlan) entitásként, összekapcsolja őszinte, éles kritikájával, gyűlöletével, a megfosztás gesztusa miatt, ami szintén örök hiányt generál (*Nézd, Uram,; Háttal; Irgalom; Firkák; Hat, tizenhárom, Arad*): „várad a hazugságok szánumalmasan nagy homályos hodálya [...] kincseid hamisak [...] s te hajnalonta verejtékezve csiszolgotod őket, hogy aranynak látszódjanak [...] kertet földjét önnön véreddel öntözöd, hígítva azt langyos kútvízzel, hogy még a giliszták is elirtózzanak tőle [...]” (*Nézd, Uram,*). Zalán a történelmet, az emberhez és emberiséghez lerázhatatlanul kötődő jelenséget komolyan kritizálja, de ironizálja, parodizálja is (*Ithakai találkozás*): a fájdalmat, félelmet, undort, rettegést, arcokat, emlékeztést, sírást, és nevetést⁶, melyeket az „istenek adták és ők is vettek vissza” (*Találkozás Mükénében*).

Zalán Tibor kötete nem túlzó, nem tömény, nem idegen, nem fárasztó és nem unalmas. Közel hoz. A hollólét, az időtlenség az élet lelassuló, befelé forduló osztatában, stációjában következik be. A két világ határvonalán, „mert / az ember nem emlékezhet a születésére / ahogy halála pillanatában a életére / halála után egy pillanattal a halálára / sem emlékezhet / ne bámuljatok így rám [...] én emlékszem, mert én rettenettudattal születtem / egyetlen pillanat volt csak az életem / a pillanat előtt / hogy a rettenet eltöltött volna / [...] és elfoglalta lényemet [...] a rettenetet / amit nem ismernek, akik engem néznek / és nem élnek át azok / akik

⁶ Zalán, mintha egy színházi világot is felmutatna, amely James Ensor figuráit idézi. Az álarcok egyszerre sírnak, nevetnek, emlékeznek. Ezek a figurák végül feloldódnak, ahogyan a költő is feloldódik, megszabadul saját kötelékeitől. „Az álarcok dekódolása során lehullanak a társadalmi címkék, valamint a mozdulatokra, az arcokra és a szavakra rakódott retorikai és stilisztikai rétegek, hogy felszínre kerülhessen elsődleges jelentésük, és ezek a legmélyebb jelentések azután maguk is mozdulatokká, arcokká, szavakká válnak, azaz élettapasztalatokká, amelyek már semmit nem takarnak, csak tiszta élvezetet és könnyed örömet nyújtanak” (Ádám Anikó: A szöveg álarcai, IN: A szöveg kijáratai. Tanulmányok Roland Barthes-ról, Kijárat, Budapest, 2019, 159).

ítéletet mondanak fölöttem / nem tudhatják, hogy amikor élek sem élek / amikor halok sem halok, mert meghaltam / már a kezdeteknél” (*Rettentes ember – Papírvaros-szilánk*).

(Zalán Tibor: *A lovak reggelije (új versek 2012–2021)*, 2021, Kortárs Kiadó, Budapest)

HÖRCHER ESZTER

Az élet levegővételei

Jenei Gyula verseit naplójelleggel állította össze. A történetek első napja március 11., utolsó napja, a kétszázharminchetedik, november 2.

Kötetében a bezártság és a megnyílás folyamata egyszerre testi és lelki. Az egészséggel eddig mit sem, vagy csak kevesebbet törődő emberek most odafigyelnek (?), aki hipochonder, az különösen *kiborul*, és a neten olvasott hülyeségek ellenére most valami történik: a viccelődés („röhögünk majdnem egy órányit” – Harmadik nap/03. 13.) valamit felülír, mint a börtönbe zárt fogoly kedélyjavító nevetése, jókedve, hogy el tudja viselni azt, ami körülötte kialakul(t). Ez a fajta jókedv azonban mély fontosságú gondolatokkal társul. A szerző hangsúlya az időre tevődik. Az idő adekvát és tiszta következményeit írja le Jenei: „imádkozzunk azért a testvérünkért / aki közülünk elsőnek fogja követni a most elhunytat. / eltöprengek, hogy a legközelebbi értekezleten / vajon ki vagy kik miatt kell majd felállni, / és ha miattam?” (Hatodik nap/03. 16.).

Kialakul megvetés és kirekesztés, a stigmatizálás a köhögések, tüszőgések kapcsán, mely a közösség és az egyén helyzetét határozza meg. Jenei az embernek ezt a fajta megvetését, kirekesztését (szinte diszkriminálását) egy újfajta okként tünteti fel. Az ember, mint a többség és a kisebbség tagja, megbélyegez vagy megbélyegzetté válik. Ismétlődnek a járványhelyzet miatt kialakuló egységesebbé váló hétköznapiak. A dolgok, a kezdetben elviccelt helyzetek (vécépapírok felvásárlása, a lélegzet visszatartása tíz másodpercig) felerősítenek bizonyos érzéseket, és „lepkeként verdes bennünk / a szorongás.” (Első nap/03. 01.). A bezártság, illetve a különféle korlátozások nemcsak fizikai értelemben jelennek meg: „Akkor a körülötte lévő arc bezárt [...] az ő arca, az ő arcuk is bezár” (Első nap/03. 01.).

Jenei érzékelteti az érinthető (tapintható) és az érinthetetlen kettősségét. A halál mindig jelen lévő, valamilyen módon érzékelhető, szinte tapintható, tapasztalható, de meg nem érinthető jelenséggé válik. Közvetve vagy közvetlen módon érinti az embereket. A halál állandó(suló) jelenlétét Jenei, mint látható árnyat, mocskot is ábrázolja, kötetében a hó tölti be az elfedés szerepét, ezt a mocskot fedi el. Átvitt értelemben és talán a leg-

asszociatívabb módon „most tél van, és csend, és hó és halál” (Vörösmarty Mihály: *Előszó*). A hó roppan, az ember pedig vékony jégen sétál. A halál jelen van az emberben, az ember közvetlen környezetében, vagy távolabbi összefüggésében tartja számon. A (költő által „médiamocsk”-ként megfogalmazott) hírekben a covid és a madárinfluenza hullámokban újra és újra felbukkanó rosszként jelenik meg, és az ember elbizonytalanodik. Az ima (régi és új jelentéstartalmaival, erejével) élőkért és halottakért, a baj elkerüléséért egyaránt szól. A halál és az idő folyamatosságát a tavasz és a tél váltakozása, múlása mutatja: „mert azt akarta egy metafora / hogy amikor jövök a pékségből hazafelé, / a rügyek helyett hó roppanjon” (Tizenharmadik nap/03. 23.). A tél és a tavasz márciusban együtt van jelen. A hó a tisztaság, makulátlanóság jelképeként elfed, de elolvad, „és már nem látszik húsz perccel korábbi lábnyomom, / és mások nyomai sem. / majdnem olyan kihaltak most az utcák, / mint egy határ győző-regényben / (mert járvány van, / s talán maga az ember ez a járvány).” (Tizenharmadik nap/03. 23.). A hírek, a média – a költő megfogalmazása szerint – egyoldalúan foglalkozik a világban történt események közlésével (Harmincegyedik nap/04. 10.), így szinte csak a járványhelyzet és a hozzá kapcsolódó reakciók vannak jelen, szövegekkel, szavakkal, hangokkal, újabb zárt vagy nyitott arcokkal a képernyőkön. Jenei irodalmi felolvasásokat említ, amatőr és színvonalasabb versek születését, illetve azok áradatát, melynek mértéke (ahogy minden mérték és egyensúly megbomlása) elidegenedéshez vezet. „[...] hol van már a tavaszi hóesés [...] hol vannak a békeidők, / amikor még azt reméltük, / pár hét és túlleszünk rajta [...] ami aztán mégis fölfakadt bennünk, / és szorongásként szívárog szét testnedveinkben [...] elgémberedett végtag a lélek [...] kit érdekelnek most a versek?” (Kétszázharminchetedik nap/11. 02.). Az aktuális helyzet eltereli a figyelmet szinte minden másról, de ebben a helyzetben az ember éppen hogy visszatalál eredeti vonásaihoz, ami eddig is jelen volt az életben, de háttérbe szorította aktív, mindennapi életvitel. Túllép a józanság határán ez az érzékelt és befogadható mennyiség, ami a pandémiát járja körül.

Ez a mennyiség átvitt értelemben minden más, minket körülvevő dologra, jelenségre érvényes lesz, sugallja Jenei, és ennek következtében az ember általános szempontból érzi az elidegenedést. „Mert mik is a tények? [...] és mennyit vesz el a reálisból a félelem? / vagy miként növeli a félelmet a látszat? [] mesélték a háborúban a fegyverropogást, / a kóssa golyókat is meg lehetett szokni, / vagy legalábbis nem figyelni annyira rájuk.” (Harmincharmadik nap/04. 12.). Ezekkel a sorokkal azonban arra világít rá Jenei, hogy a közömbösség és a megszokás mögött a tények nyomon követése az ember feladata, szinte kötelessége, hogy tisztán lásson az elbizonytalanodásban. Kettős, zavart helyzet alakul ki, de az én próbálja száműzni a „betegségtől, haláltól való szorongást” (Harmincharmadik nap/04. 12.), de állandósul ez az érzés. A költő kijelenti: „háború

ez, amikor kitört, összeszorult a gyomor [...]” (Kétszázharminchetedik nap/11. 02.). Olyan, mint akármelyik másik háború, a fegyverekkel, vérrel teli, ami „zsigeri szorongás”-t okoz (Kétszázharminchetedik nap/11. 02.). Az ember köre végül beszűkül, csak a család és az én marad. Ez a helyzet tehát sajátos linearitást teremt, kívülről befelé, deduktív módon juttatja el az embert magát is a zártságához, önmaga bezáródásáig. A kör bezárul, és egyetlen pontban sűrűsödik össze a létérzékelés, végül eléri nullpontját.

Jenei közel hozza az emberi test mulandóságát. A fizikai öregedés, a lélegzés, a szervek és a láb, teherbírása, a szív munkája mind előtérbe kerülnek. A szív itt átvitt rételemben is szerepet kap, a jelen és a múlt levegővételeit dobogja össze, „a csontra simul az egyre pergamenszerűbb bőr / a szemhéjak meg táskássá válnak” (Tizenhetedik nap/03. 27.). Az öregedés természetes folyamatára nagyobb figyelmet fordít, és reméli, „hogy amikor túl leszünk a járványon [...] semmi nem olyan lesz, mint eddig, / hanem bölcsebb, / jobb, tisztább, tisztességesebb”, de folytatja: „én nem hiszem ezt. / az ember nem változik, / szemernyi, soha.” (Tizenhetedik nap/03. 27.). Jenei utal rá, hogy az ember történelmi, történeti ember (ahogyan járványa is az, akár a pestis), megmarad léte lényege, mely itt a változhatatlanság jegyében áll, nem köt a halállal kompromisszumot, nem enged, nem változik, akar, ragaszkodik és él. „[] Az ember nem jó, / csak *csodálatos*. / más fordításban: a *sok szörnyű csodafajzat* között / a *legszörnyebb*.” Ragaszkodik eddigi létmódjához, nem lesz bölcsebb, belátóbb, megfontoltabb és értékesebb. A költő saját halálát nem akarja, de felkészül rá, hogy elérheti. Próbál szembenézni a halállal, vagy a megváltozott étellel, ha úgy alakul, hogy maradandó következményei lesznek a betegségnek: „ám azt nevetés közben nem tudhatom, / végül miként fogok meghalni, / hogy pár év múlva mekkora szenvedésdózist kaphatok / nyűgös öregséggel, / ágyhoz kötöttséggel, / éveken át tartó reménytelen kezelésekkal / s hogy akkor már / egyszerűbb lenne most letudni az egészet.” (Huszonharmadik nap/04. 02.). Elhagyni vágya ezt a világot, mégis marad. Kifejezi, maga az ember a járvány, önmaga pusztítója, halála, míg mellette ott van a természetes halál, az öregség, az elmúlás hagyományos, elkerülhetetlen módjai (Huszonhatodik nap/04. 05.). A temetés pedig jelképezi az eddigi dolgok eltevését, betemetését is, és jelenti az eddigi, a réginek az újjal való felváltását is. „azt hihetném, hogy él [] a halálhíre viszont megrendít” (Negyvenhetedik nap/04. 26.). A temetés a mindig fogyatkozó utat is jelöli, és szükségszerű, akár a változás. A változásban pedig „ostoba, aki negyvenévesen ugyanúgy gondolkodik / ugyanazt hiszi, mint húszévesen” (Huszonhetedik nap/04. 06.).

A járvány, a betegség, a halál mindenképpen olyan társadalmi tényezővé vált, mely egyént és közösséget érint. A halál nem válogat, hatalma van és jelen van. „És gonoszul azt kívánom a harsány fiataloknak / öregedjenek és tapasztalják meg / a hatalom az hatalom, / az ember ember, / és a

kiszolgáltatottság is kiszolgáltatottság. / egyik sem lehet más, csak ami a lényege.” (Huszonhetedik nap/04. 06.). A lényeg nem változik, az ember alaptermészete sem, mégis, „a hatalom változtat az emberen, / de nem teszi gonosszá vagy jóvá.” (Huszonhetedik nap/04. 06.). Önmaga halálában az ember hatalmas, ahogyan a költő apja, aki „eldöntötte, meghal, / nem csinálja tovább a szenvedést, / amiből csak a morfium hozta ki néha. / úgy képzelem, hogy öngyilkos lett. / nem golyóval, kötéllel, gyógyszerekkel, / hanem lelkierővel, / erőtlenséggel, / bölcsességgel, / a valószínűségszámítás szerint [...]” (Negyvenegyedik nap/04. 20.).

Jenei filozófiája több irányba mozdítja el a versek mondanivalóját. Egyértelműen túlmutat azon a zárt(nak mondható) jelenségen, melyet a járványhelyzetre fog(hat)unk. Ez a helyzet sokfelé irányítja az ember gondolkodását. „de mert valakinek nincs hatalma, / csak kiszolgáltatottsága, / abból nem következik, / hogy erkölcsösebb, vagy nagyobb igazsága lenne. / lehet, hogy a változást / valójában nem is a hatalom, / hanem az idő okozza az emberben. / az idő érleli: a napfény, a szelek, az eső” (Huszonhetedik nap/04. 06.). A hatalom adott, a változás szükségszerű, az értékek és a becsület változatlan tulajdonságok az értékes és becsületes emberekben, és „[...] nem a hatalom teszi gyarlóvá az embert / hanem a tapasztalatok.” (Huszonhetedik nap/04. 06.). A hatalom és a szabadság Jeneinél egymás mellé kerülő fogalmak, mindkettő megtapasztalása, mértéke, a másikkal szemben alkalmazott megnyilvánulása, a változásban és állandóságban betöltött szerepe az ember egyik legfontosabb életélménye. „Mert a szerző / felolvasásával hozzátesz az értelmezéshez. / új rétegeket, árnyalatokat mutat meg [...]” (Harmincegyedik nap/04. 10.). A szerző azonban úgy gondolja: „[...] hamarosan nem leszek elérhető [...] hogy pontosan mikortól, / azt nem tudom.” (Negyvennyolcadik nap/04. 27.). Mikortól meddig lesz az ember elérhető, megérintható, érezhető, érzékelhető; a pontos határok, periódusok nem ismertek, és kiszámíthatatlanok. Jenei víziójában, ha eltűnnének a madarak vagy a csillagok, észrevenné-e az ember, feltűnne-e a folyamatos csend, vagy egyáltalán az emberek (további) hiánya, vagy ez is a megszokás kollektív részévé válna.

Az ember közelebb kerül Istenhez is. A lélek és a belső változások, a legfinomabb lépések ezerszer erősebben hatnak, az odafigyelés és a másik észrevevése, az imák ereje új rítust, új szokásokat alakít ki. Az új ember rátalál a belső hangokra, imái és Istenei a múltból kerülnek elő, és valami újként jelennek meg, amelyek (segéd)eszközök, alakok, formák az új életmódban. „Akkor az ember, / miközben tudja, / hogy az ima érte is szólhat, / körbenéz, eljátszik a gondolattal [...] így van ez: ha isten kiemel közülünk valakit [...] istenhez / és a valakihez való viszonyunk függvényében.” (Tizenhatodik nap/03. 26.). A remény, az ima újfajta hiedelemvilágot is hoz, melyben ezek az új rítusok kialakítják, illetve felfrissítik a régi-új emberben a túlélés gyökereit, erejét, ösztöneit. Az emberhez új hit(rendszer)

kapcsolódik: „remélem, jól vagy, vigyázz magadra! [] mintha ezzel távol tarthatnánk a betegséget, / a halált vagy csak a félelmet, / amely megragadhatatlanul, / alattomosan telepszik be a lakásunkba, / a mindennapokba. / de végül megszokjuk []” (Tizenhetedik nap/03. 27.). A szövegek hullámanak, mélyebb és könnyedebb gondolatok váltják egymást. A szokásból rítus lesz, a reményből hiedelem, új vallás, új ima alakul, új erőt kér az ember egy újfajta belső istentől, aktuálisan kialakult szavakkal (varázsigékkel), hogy az aktuális bajt elkerülhesse. Az egyik legmélyebb jelenség ez a fajta megszokás lesz, és az ember nem keresi a másikat, elszigetelődik, az eddig megélt folytonosság megbicsaklik, és „ez az érzés úgyszólván elhalványul, / feledtetik újabb mulasztások.” (Tizenhetedik nap/03. 27.). Egy egészen újfajta időszámítás is kezdődik, és egy periodikusság alakul, a kivárási és a túlélési párhuzamában. A napok összefolynak, illetve egységesülnek, kiegyensúlyozottabbá válnak a napokon belüli tevékenységek, az otthonlét szokásai is. A befelé fordulásban nagyobb helyet kapnak az álmok (megtevénytve egy újfajta, immanens linearitást és a folyamatosságot), az ember kipiheni magát, megengedheti magának a nagyobb sétákat, amely a bezártság érzését oldja, lelke, szelleme friss levegővel telik meg. Jenei sugallja, hogy ez igenis jó érzés ebben az időszakban. Ez is visszavezet az egykori emberhez, a régmúlt emberéhez, aki általánosságban fordított nagyobb figyelmet belső alakulásaira, a lelki és spirituális részletekre, intuícióira, aki az életében természetes volt, hogy szinte minden nap álmodik, együtt lélegzik a természettel, a nyugalommal, a letisztultsággal.

Az imajellel tehát állandósul, a sorok gondolatért, az emberért vannak. Az én pedig alárendeli magát a sorsának, él, él tovább, vagy meghal, vállalva egy másik dimenziókat, létezésnek a tapasztalatait, módoszatait, újfajtaságát, szokásait és megszokásait, reményét, tereit és idejét – „ha az isten, az ördög és a vírus is úgy akarja” (Kétszázharminchetedik nap/11. 02.).

(Jenei Gyula: *Légszomj. Eső Könyvek – Szolnoki Művészeti Egyesület, Szolnok, 2020*)

HÖRCHER ESZTER

Nem egész, nem részlet

Hatvan esztendő írói munkássága tornyosul az ember elé, ha a nyolcvanhat éves Ferdinandy Györgyről, mint pontos, megbízható, érzéketlen F. dictus magisterről kell írni. Mindez egy recenzió szűkös keretein belül: intellektuális *salto mortale*. Persze, ha P. dictus magister egykoron megírta a magyarok honfoglalását, hétszázötven esztendővel később Ferdinandy pedig Dosztojevszkijt tanított Puerto Rico egyik tanodájában az egykorvult rabszolgák unokáinak, akkor a recenzor se ijedjen meg a fölé

hatalmasodó szellemektől. Ha megengedik, a szép, iskolás, Pintér Jenő-i adathalmazástól viszont eltekintek...

Akkoriban, amikor 1988 márciusában, a Magvető kiadó gondozásában megjelent a hat kisregényt magába foglaló *Szerencsenségem története* című Ferdinandy-kötet, még senki nem gondolta, hogy ez lesz a személyesből és egyetemesből felépülő írói galaxis, a Ferdinandy-univerzum magva. Igazából a „magas” irodalmi körökben sem ismerték eléggé az 1960-as évektől francia és magyar, később már spanyol nyelven is publikáló szerzőt, aki 1956 decemberétől előbb Franciaországban, majd Puerto Rico trópusi szigetén élt. Nemcsak a nevét írták le rosszul (*Ferdinándy*, á-val), hanem a mű címét is, ami brutális elírásnak nevezhető (*Szerencsétlenségem története* »sic!«). Persze, ez a politikai szétesés időszaka volt, tehetném hozzá mentségül, bár erre nincs...

A kisregények Ferdinandy életének főbb szakaszait préselik össze: a háború utáni cudar gyerekkor nyomorúságát; az 1956-os forradalom előérzeteit; a menekülést és emigrációt egy másik kontinensre. Három nagyon karakteres borszőlő, aminek levéből nehezen kiforró, de utánozhatatlan ízű életbor tisztult le. Ez az ital olyan erősnek bizonyult, hogy folyton hígítani kellett, mint az antik görögöknek sűrű boraikat, hogy ízletes, fogyasztható legyen, és ne taglózza le az embert. Ferdinandy életeseményeit nem csak meghámozza, hanem továbbhámozza – egészen addig, amíg nem találkozik egykori önmagával és élettereivel, a maguk legőszintébb mivoltában. Időnként kíméletlen önkritikussággal értékeli tetteit. Gyakran a papírra vetett sorait külön passzusban – kívülállóként – értékeli.

A megkeseredett, de sokat tűrő hazafiak, kozmopoliták, álarcos emberlénnyek, a múlt és a jövő követői közt bolyong. Nála az idő másként múlik: áll vagy szalad. És köztük, alanyai között vibrál a félelem, amiről soha nem beszélnek. Az ilyen pillanatok rögzítése hirtelen megemeli Ferdinandy prózáját, és a komplexitás élményét adja neki. Minden hétköznapi dolog, amiről eddig beszámolt, egyszerre levitálni kezd. *Sine tempora!* Időtől, tértől elszakadva látunk rá a földi történésekre: „*Mi lesz, ha minden így marad, ha nem történik semmi soha többé, ha ez az átmeneti állapot végleges? Ha nem találnak vissza a nagyvilágba a trieszti tornatánárok, ha az osztrák filozófusok nem lelik többé kint az életben a helyüket? Mind álmodnak róla, rendszeresen. Eltévedtek, nincsen se út, se ház, leírták, elfelejtették őket az Óvilágban az emberek. Ilyenkor felkeresik egymást, rázza őket a láz, terveznek, számolják az éveket.*” (224. oldal)

Ferdinandy visszatérő témái: a magány, a félelem, a fellelegzés, az emlékezés. Négy megkerülhetetlen állomás a nyugati magyar emigráns életében. Ha nem ebből indulunk ki a Ferdinandy-prózát olvasva, akkor csak üresen kopognak a szavak. Ha nincsen empátiánk ezekhez az érzésekhez, lelki- és tudatállapotokhoz, nem éri meg jegyet váltanunk a Ferdinandy-galaxisba. De, azért, hogy ne ijesszek el sokakat, hozzáteszem,

mindezekhez az író mindenén áttörő létszeretete társul! „Nevettem, jót tett a nevetés. Befejeződött ez a tizenhatodik év. Még négy, azután én is nyugdíjba megyek. Addig? Dolgozom, élek. Meggazdagodni minek? / Az Új ki-kötőben már nyitva találtam a Léтай-féle fűszeres csemegeüzletet. A polcok között jöttek-mentek az emberek, a kassza csilingelt, Tercsi méltóságteljesen ült a számológép felett. Kint, a fal mentén, végig a járdán kanadai tűlevelűek. Nemsokára itt a karácsony, Palika csomagolt, hordta az árut. A levegőben friss fenyőillat lengedezett.” (293–294. oldal)

Ferdinandy az 1980-as évek óta bizonyíthatóan átírja, bővíti vagy szikárabbá teszi korábban megírt szövegeit. Akadnak olyanok, aki ezt nem tekintik tudatos írói módszernek. Tévednek: a szerzőt kizárólag az foglalkoztatja, hogy milyen életnedvek, ízek, eddig feledett részletek maradtak még az adott történetben. Dong körülöttük, mint a nektárra éhes méh, aztán kiszívja belőlük, amire szüksége van. Szövegrétegeket alkot és egy-másra helyezi őket: egyiket színére, másikat visszájára.

Miért adtam ennek a személyes hangvételű recenzióknak a *Nem egész, nem részlet* címet? Egy dél-chilei emlékem jutott eszembe azokból az idők-ből, amikor fél éven keresztül közöttük éltem és akkurátus néprajzsként megpróbáltam a legtöbbet megtudni a mapuce indiánok világáról. A sámánasszony legnagyobb titka a *rewé*, a léleklétra volt. Mint mondták, ezzel a sámánoszloppal teremtett kapcsolatot a túlvilági szellemekkel. De hiába faggattam a hétlépcsős létra rejtélyéről, nem beszélt. Távozásom előtt, az utolsó napon, még egyszer rákérdeztem. Kissé elkomorult, aztán lehajolt, fölvelt egy marék zsíros földet a markába, s így szólt: „*Ez az anyaföld, látja? – Kinyitotta a tenyerét. – Nem áll össze, mégsem esik szét. Ilyen a rewé is! Érti?*”

Ferdinandy kihagyásos szerkezetű, gyakran filmnovellaszerűen épülő, sokszor átfedésszerű írásai ugyanilyenek. Habár nem állnak össze egységes tömbbé, igen laza, de rendkívül erős gyökérszálak kötik össze az életrögzöket. Ha szét akarnánk szedni őket, kiragadva a kontextustól, az autofikciós írások sokat vesztenének értelmükből.

Az íróember türelmes, tartja az általános vélekedés. Ráadásul Ferdinandy nem az a fajta szerző, aki kiharcol magának újrakiadásokat, kiadváltásokat, recenziókat vagy díjakat. Éppen ezért nagy boldogság, hogy most újra elének került a *Szerecsenségem története*, amelyet az Európa Könyvkiadó szeptemberben jelentetett meg, Bodor Ádám író egykori szerkesztését Navarrai Mészáros Márton újságíró figyelmes munkájára cserélve.

A 2021-es esztendő Ferdinandy-év, legalábbis abból a szempontból, hogy állandó kiadója, a Magyar Napló alig néhány hónappal az „európás” újrakiadás előtt jelentette meg a *Tambo* című új rövidprózák-ból és jegyzetekből építkező kötetét. A *tambo* kecsua szó jelentését megmagyarázza nekünk: „*pihenőt és raktárt is jelent*” (192. oldal). Nyilvánvaló, hogy egy teljes életút végéhez közeledvén, egy írói életmű lezárásakor és újraértékelésekor rendet kell tennünk szellemi raktárainkban – lassan, nem kap-

kodva. Ez a fajta magatartás folyvást fölbukkan Ferdinandy szövegeiben. Valószínűleg a rendteremtés egyik része a jegyzetek, forgácsok, törmelékek „összegereblyézésekor” a papírra vetett sorok hasznosítási lehetőségének, műfajának („*Levél orvosomnak*”; „téli trilógia, forgatókönyv”) megjelölése.

Ezt említve, érdemes felidézni, hogy 1946–47-ben, éhező közép- és kelet-európai gyermekeket vitt a Vöröskereszt nyugatra, köztük a „kis Gyurit” is. Erről a fél éves korszakról szól F. mester izgalmas forgatókönyve. A történet összefoglalójában – tán magának is – megjelöli a mű „helyezkedési területét”: „*A fiúcska kalandja allegorikusan hazája útkereséseként is felfogható.*” (7. oldal). Márpedig Ferdinandyt, aki 2019 óta nem tért haza Miami-ban kialakított második otthonából, jobbára a honvágy és hazaszeretet különböző aspektusai, például a hazatalálás és a hazakerülés lehetetlensége foglalkoztatja.

Ferdinandy a *Tambo* elbeszéléseiben, novelláiban, esszéiben és jegyzeteiben is figyeli magát: vizslatja, boncolgatja, kivesézi. Írja is: „*Az a hibám, hogy ismételve magam. Hogy többször is megírom minden történetemet.*” (36. oldal) Egy Kántás Balázs nevű fiatal irodalomkritikus – emlékeztet a szerző – azt állapította meg erről, hogy a „korábbi műveiben megörökített élményeket írja újra, ugyanakkor új kontextusba helyezi azokat”.¹ Meglátásom szerint inkább arról van szó, hogy Ferdinandy a szöveg belső súlypontjait váltogatja leülepedett élettapasztalatainak és új benyomásainak ütköztetésekor. Ezért maradnak az írások metastabil állapotban, szétválás és egyesülés holtpontján.

Három évtizede – a *Szerecsenségem története* első megjelenésétől kezdve – élénk figyelemmel követem Ferdinandy prózáját, írói alakulását. Ma is úgy érint meg, mint amikor először lépve Dél-Amerika földjére, egy idegen perui kisfiú futott velem szembe. Fölnézett rám, és megkérdezte: „*Szereted a szelet?*” Nem tudtam, mit feleljek. Csak mosolyogtam rá, földbe gyökerezett lábakkal.

Így vagyok Ferdinandy György prózájával: nem tudok szabadulni tőle. Olvasom elejétől végéig, aztán végétől elejéig. Néha lóugrásban, máskor elmélázva. Megtehetem, hiszen kizárólag „átfutva” nem szabad őt olvasni. Úgy pedig, aki egyszer elkezd, nem fogja.

(Ferdinandy György: *Szerecsenségem története*, 2021, Európa Könyvkiadó, Budapest; Ferdinandy György: *Tambo*, 2021, Magyar Napló Kiadó, Budapest)

STANCIK-STARECZ ERVIN

¹ Kántás Balázs: A személyes és történelmi számvetés feljegyzései, Országút, 2020/7, 40–41. oldal

Kaddis a meg nem születhető otthonosságért

„Lemerült, felbukott, / lebukott, felmerült. /
Elnyelte a zöld pokol jajgató torka, / s újból kivetette.”

Dsida Jenő

A hazai traumairodalom egyik jelentős és megrendítő alkotását, Borbély Szilárd posztumusz regényét, a *Kafka fiát* (hosszú hallgatás után, és a 2017-es német nyelvű megjelenéshez képest nagy késéssel) 2021-ben adta ki a Jelenkor Kiadó, majd azt követően idén a posztumusz verseskötetet: a *Bukolikatájbant* is. A két kötet közel azonos időben íródott, szinte egymás kiegészítései: a fragmentumos regényben felmerülő kérdésekre az olvasó részben választ kaphat a költeményekből.

De amíg a regény szövege 2002 és 2013 között csak a szerző számítógépén formálódott, addig a versek zöme különböző folyóiratokban napvilágot látott. A 2014-ben Borbély tragikus halálával csonkán maradt életmű most kiegészült. Innen visszatekintve érzékelhetjük csak igazán, hogy az ezredforduló karácsonyán a szüleit ért brutális rablótámadás, melynek során édesanyja meghalt, apja súlyos sérülésekkel még 2006-ig élt, a szerző habitusát miként alakította, s emelte meg könyveinek revelanciáját. Gondoljunk csak a *Halotti pompa*, az *Egy gyilkosság mellékszálai*, majd az igazán hírnevet hozó 2013-as *Nincstelenek* című művekre. Borbély mármár megszállottan kutatta a történeteket, nézett szembe egyrészt – apja révén – zsidó identitásával, a mélyszegénységből jött gyermekkorával, másrészt a feldolgozhatatlan családi tragédiával. Éveken át kereste azt a kifejezési formát, amely transzparens szöveggént vezetheti be az olvasót a szerző lelki vergődéseibe, tépelődéseibe, otthontalanságának és idegen-ségérzetének mélyszerkezetébe, végső soron úgy, hogy azt az olvasó el is tudja viselni. Így talált rá az íróilag és lelki alkatát tekintve is „ikertestvérnek” vélt cseh szerző, Franz Kafka-kínálta sorsábrázolásra, melyben maximálisan működtethette kontemplatív elbeszélésmódját az esszéisztikus történetmesélésben.

A *Kafka fiára* már elég sokan reflektáltak, a műfaját illetően eltérőek a vélemények. Borbély, maga, az NKA-nak benyújtott 2010-es szinopsziséban esszéregénynek nevezi, melyben elsődlegesen Hermann Kafka és fia, Franz harmonikusnak éppen nem nevezhető kapcsolatának állít emléket, folyamatosan párhuzamot vonva saját családjuk „kelet-európaias” nyomorával. Hermann a zsidó textilkereskedők tipikus alakja, modellje, számos amorális jellemzőjével együtt. Borbély – egyensúlyteremtés végett – szerepelteti Franz apai nagyapját is, a becsületes kóser hentest, és a kereskedelem iránt egyáltalán nem érdeklődő író kettejük közti lelki vergődése az, ami közösségbe vonja őt a szerzővel. S ahogy Franz átok az apa számára, úgy Borbély Szilárd a saját családi gyökereiben keresi az átok

eredőjét: apja, aki zsidó férfitől „bal kézről” született, s a neve is felvett név, a falu megvetésétől szenvedett. A faluközösség, a tévesz kítaszítottja volt, ez gyakori italozáshoz vezette, majd két évre eltűnt családja szeme elől, ekkor Szilárd édesanyja ideg-összeroppanást kapott. Erről szól az egyik leggyönyörűbb „idyll”, az *Echó a pamlagon*. A görög-katolikusként nevelt gyermek felnőttkoráig identitászavarral küzdött. A *Kafka fia* kettős mementónak tekinthető, melynek egyik kulcsmotívuma a zsidóság sorskérdése: az örökös otthontalanságtudat.

Ez az érzet korunkban fokozottan meglévő jelenség, manapság már globális otthontalanságról beszélhetünk (lásd a menekültáradatot), bár ezek az embertömegek a háborúk és a gazdasági krízis, a megélhetés miatt vándorolnak a világban. Földényi F. László a *Newton álma* című kötetében érzékletesen elmélkedik e korjelenségről, keresve a mindent átszövő otthontalanság gyökerét. Az egyik 2019-es *Litera Nagyvizit*-ben arról beszélt, hogy „[a] kultúrának van egy csomó olyan vetülete, amiről az emberek nem szívesen beszélnek”. Például, „[h]ogy mi az, ami a felvilágosodás mögött van”, de „amit az mégsem világít meg. „Vagy mi az, amit hárítunk magunktól [...], amit reflexből elutasítunk”. A kultúrtörténet árnyoldalainak boncolgatásával már a magyar irodalom klasszikusai is megpróbálkoztak (főképp Vörösmarty, Arany, Ady), de a kortárs irodalomban is él e hagyomány, gondoljunk Rubin Szilárd, Nádas Péter, Végel László regényeire, Kertész Imre munkásságára, Spiró György, Balázs Attila és Térey esszéire, Tózsér Árpád Naplóira, vagy Visky András drámáira. Talán ebbe a sorba lehetne elhelyezni Borbély életművének nagy részét, kiemelten a *Kafka fiát*, melyben szintén intellektuális oknyomozás folyik az életidegenséget illetően, ugyanis a szerző meg akarta érteni a misztifikált judaizmus lényegét, és kiutat akart találni a haszidizmuson keresztül a kereszténységhez. A könyv a szerző életművének diakronikus, az időközön való átívelését is kirajzolja, általa feldereng még az ószövetségi idők ősképe is, egészen az Újszövetség utáni emberben felsejlő reménység lehetőségéig. Borbély erősen vonzódott a haszidizmushoz, ehhez a judaizmusból kivált irányzathoz, melynek sikerült „eltalálnia” Jézushoz (lásd a *Halotti pompa Haszid szekvenciáit*, illetve erről egy ÉS-beli beszélgetést Száz Pál irodalomtörténésszel: *Nem hiszem, hogy Borbélyt követni lehet* címmel.) (2021. okt. 15.) Borbély „egy teljesen önmagába záruló univerzum, akinek nem akármilyen démonokkal kellett megküzdenie”, állítja Száz Pál. Borbély pedig vallotta, hogy „a haszidok a világban létező rosszról és Istenről sokkal pontosabb ismeretekkel bírtak, mint mi”, és életműve eme gondolatiság mentén formálódott. Végül is ehhez a problematikához találta meg magának ikertársként Kafkát, akivel még a betegségek révén is kapcsolódni tudott: Franz tüdőbeteg volt, Szilárd súlyos depressziós, mindketten számos alkalommal feküdtek különböző klinikákon.

De térjünk vissza még a műfaji kérdéshez! Pályi András a Jelenkorban (2021. július–augusztusi szám) dokumentumnak tartja a *Kafka fiát*, mely afféle József Attila-i *Szabad-ötletek jegyzékével* rokonítható. Artz Tímea (kortarsonline, 2022. 02. 01.) művészregényként jegyzi, melyben két szerző életrajzának, lelki alkatának [...] a nyomait kutathatjuk [...], amely öntükröző, önfeltáró, alteregójátékokkal is gazdagított”. Ő is, de Ruff Orsolya (Könyves Magazin, 2021. jún. 07.) még hangsúlyozottabban utal arra, hogy a műben fontos mítoszátiratok is találhatók.

Bodrogi Ferenc Máté egyenesen „konceptműnek” tekinti, s aki ismeri a Bedecs László Borbélyal készült nagyinterjúját, az *Egyszer láttam zsiráfot* (2019), az ezt helyénvalónak találja.

A *Kafka fia* utószavában Forgách András „finom szövésű könyvről” beszél, mint „családregegyről és rejtjeles önéletrajzról”, mely szerint „Kafka úgy tartott zsidóságából kifelé, ahogyan Borbély befelé” (210). Igen ám, de mint fentebb láthattuk, ez a befelé tartás csak látszólagos volt, mert Borbély a sorsközösségből valójában a kiutat kereste. „Ikertestvéreben”, Franzban, illetve Hermann Kafkában és az ő belső viszályukban megtalálta azt, ami saját apjának és neki magának is a szenvedéstörténetét reprezentálta: „[a]ki átéli a kitaszítottságot, az nem oldódik fel többé semmilyen közösségben, még ha befogadják, akkor sem” - írja az apáról, de már voltaképpen Franzról beszél: „[é]s megsejtette, hogy a fia számára ez homályos és titokzatos átok. Vagy ő átok a fia számára. [...] Ami bizonyosan marad, az a bizonytalanság, a rossz érzés, a szorongó, szürke homály, amely a szemére ereszkedett, és a szív tájékán valahogy lerakódott, ettől megszorult valahol ott valami” (202).

Az ő magányuk tulajdonképpen létmagány, az ősi múltból magukkal hozott metafizikai szorongás, melyre a kaddis műfaja képes leginkább reflektálni: így talán sors/létsiratónak nevezhetnénk a könyv műfaját. Rokonítható Kertész Imre: *Kaddis a meg nem született gyermekért* című regényével (1990).

A műben ugyan feltűnik rejtélyesen egy kiskorában meghalt gyermek, mintha Franz Kafkának lett volna egy fia, de a főhős keserű meditációjából a narrátor másra következtet: neki „nem adatott meg a házasság, elképzelhetetlennek tartja, hogy valaha is gyereke legyen, nem tehet szerencsétlenné még egy embert [...], aki megmenekülhetne attól, hogy miatta kelljen szenvednie. [...] Nézte az eget és a folyót, és a hívogató kövezetet lent a mélyen, a lábai alatt. Azon az éjszakán egészen közel volt ahhoz, hogy a megoldhatatlan ellentétek...” (116). És itt megszakad a mondat, mert a könyv fragmentumos, ám ezen a ponton a főhős teljes fedésbe kerül az elbeszélővel, a szerzővel, sőt! Hiszen Kafka nem lett öngyilkos. A regényben azonban az örültség és az öngyilkosság mint megoldás a társadalomból, az életből való kilépésre, legalább hétszer előkerül. Beszédes az is, hogy a *Bukolikájában* mitológiai címet viselő záró verse

így fejeződik be: „[é]s már nem repülni vágytam, hanem zuhanni”. (*Ikarosz a lakótelepen*)

A regény „[a]z apáért és az anyáért; Julie-ért és Hermannért” (Franz szülei) szól, de még inkább Ilonáért és Mihályért (Szilárd szüleiért), ezért dolgozott tizenegy éven át Borbély, mégis töredékben hagyva, mint aki nem jut el a kimondhatóság végleges kifejezési formájához. Még 2013-ban is az ÉS-ben (júl. 5.) az *Egy elveszett nyelv* című esszéjében arról vall, hogy már megvan a történet, de nincs meg a nyelv. Holott egy nagyon érzékletes, olykor tragikomédiába váltó esszényelvet teremtett, és mellé meglelt a helyszín is: Prága. Ezt a több nemzetiségű várost bolyongja be a főhőssel, akiről számos történetet mesél, benne megrajzolva az apa, Hermann alakját is. Az erősen szekularizált, képmutatóan hagyománykezelő kereskedő, aki kigúnyolta saját hittársait is, és leginkább a gójokhoz akart hasonlítani, nem sok mindenben lehetett példaképe a fiának, főképp, hogy a nagyapáról, a Tórát rendszeresen olvasó és zsinagógába járó, talpig becsületes hentesről így vélekedett fiához írott 1. levelében: „[k]ereskedő ne legyen tudós. A rabbik dolga [...], jobb, ha nem olvasom a Tórát, mert apámat is az tette bolondd” (67). Pedig Franznak épp a törvényt hittel betöltő nagyapa jelentett valamiféle bizonyosságot az élet értelmére és személyes sorsára nézve is. Az ő életében látta meg, hogy az emberiségnek a Mózes könyvében rendelt isteni törvények (legyenek azok az étkezésre, a szombati istentiszteletre vonatkozóak, de a Tízparancsolatban az élet bármely területére nézve is) rendkívül fontosak. Így például ő is vegetáriánus lett, mint a nagyapa, vállalva, hogy apjának örök céltáblája legyen. Hermann ugyanis nyers, bivalyerős, nyereszkedő, tudatlan, hedonista, nagyvérű volt, bizony belemart a szolgálólány mellébe, vagy belecsípett a cselédlány fenekébe a fia szeme láttára, még kacsintott is hozzá (92–94). És azzal végképp nem tudott mit kezdeni, hogy fia íróvá lett, aki pedig épp az írástól remélte, hogy „megmenti attól, hogy olyan legyen, mint a papa” (54), s talán megmenti őt önmaga tévedéseitől is.

A regény olyan ellentétek: apák–fiak és párhuzamok: Franz és Szilárd rajza, amelyben a párhuzamok – paradox módon – folyton egybeérnek, egybesimulnak. Franz történeteinek szüntelenül átsejlik Szilárd alakja, ezért és a töredékesség miatt is mondható kiválónak a könyv borítója, Rozsda Endre: *Szilánkjaim* című festménye.

A könyv szerkezetén a kiadó nem változtatott, ezt Nagy Boglárka jelzi a Jegyzetben, így megmaradt a kötet történeti íve, melyet egyrészt *Hermann feljegyzése*, másrészt fiához írt utolsó levele keretez, mindkét esetben fia már halott. Az apa is – a maga módján – keresi a válaszokat kettejük eltávolodására. Természetesen hibáztathatjuk a hagyománytörő apákat, de az apák értetlenül állnak a helyzettel szemben, mert ha nem képesek valami értéket áthagyományozni, akkor mi értelme van a fiak életének? Mindez Borbély Szilárdban talán még fokozottabban meglévő narratíva

volt, folytonos önreflexió, számára is az írás jelenthette az egyetlen eszköz a traumák eltávolítására. Az ő múltbeli élményeinek integrálásához hosszabb időre, többletmunkára volt szüksége, vállalva annak kockázatát, hogy az elfojtott élmények újramondásával újtraumatizáltság is felléphet, mint ahogy ez – sajnos – be is következett.

Hermann levelei őszinte hangúak, felelősségérzetről tanúskodnak, de egy bizonyos: fia természetéből semmit sem értett meg. Nem gondolt bele abba, hogy Franz nem láthatott sok zsidó vonást az apjában, aki „mindenben pontosan a hivatalnokokat és az úrias viselkedésű gőjakat utánozta” (149), s ez meghasonlást, identitászavart idézett elő benne. Anselm (= Franz zsinagógai neve, Prágában a sírkövén is ez áll, Anschel, ami egyébként boldogot jelent) olyan nagy dózisban kapta apjától az ellenmérget, hogy a nagypapa jó példája se volt képes azt ellensúlyozni. Az apa a harmadik levelében ezt írja: „mivel soha nem lehetsz azzá, akivé válnod kellene” (ergo nyereszkeskedő kereskedővé, libasültek falójává, a nőket kihasználó férfivá), „ezért egész életed értelmetlen. Mindezért engem teszel felelőssé. Pedig rajtam élősködsz, az írásaid is rólam szólnak” (167). Ezen a ponton is teljesen fedi egymást Franz és Szilárd élete, utóbbi ráadásul Júdásnak is tartotta önmagát. (Lásd a drámai hangú költeményt, a *Próteusz a pszichiátrián*).

És hát ki kinek az átka? A Franz Kafkáról szóló fejezetek széleskörűen világítják meg ezt a kérdést. Borbély a válaszáért, főként a személyesre adandóért többször a mitológiához fordul, megváltoztatva a narrációt is. Így *A szfinx rejtélyében*, ebben a nagyon személyesnek tetsző Oidipusz-történetben (95–97) és a *Nabukodonozor hallgatásában* (117–124) az addig általánosan E/3-ról átvált E/1-re, majdhogynem önvádra. Ugyanígy a *Kafka 40. születésnapja* című fejezetben (132–133) ez a narráció még nyíltabb és súlyosabb önkárhozzatássá válik, melyben Szilárd kilép alteregója mögül, gyakorlatilag íróként és egykor volt szüleinek fiaként is színre lép kételyeivel. „[m]inden alak” (akiket ő teremtett) „tévelygett abban a semmiben, amelyből megpróbáltam őket kivezetni. Kudarcot vallottam, mert senkinek sem tudtam kiutat mutatni, legkevesbé magamnak, magam is eltévedtem velük együtt”. Majd egy ószövetségi utalással folytatja: „[n] egyen év vándorlás a pusztában vagy a sivatagban hasonlatosabb lehetett”, de az „a végén mégiscsak bebocsáttatást hozott az ígélet földjére. De mit ígérhetek én azoknak, akik zavaros írásaimba tekintenek bele, a szégyenen kívül, amelyet nem tudok eltörölni [...], amelyért már nem lehet bocsánatot kérni.” (122)

S hogy mennyire jelentőségteljes az E/1 beszélői hang, arra bizonyíték a könyv elejéről a *Kafka a fürdőszobában* című fejezet (26–27), melyben a történetmesélés hirtelen vált át önelbeszélőre: „a szombati kényszerű tétlenségben, amikor tilos lámpát kapcsolni és munkát végezni, de olvasni azért lehet, elővettem egy könyvet”. És ez a könyv volt Kafka: *A per* című

regénye, melynek olvasásakor „gyermekkorom összes félelmét és szorongását láttam alakot ölteni”. Ezzel indult el az ikertestvérség-játék, mely *Az ügy* című fejezettel zárul (163–164), amikor is a szerző visszatér önnön kétségbeeséséhez.

Közben persze sok mindent megtudunk Franz Kafkáról (az íróról, szerelmeiről, utazásairól, hivatali munkájáról) és az apjával való konfliktusairól. Fontos fejezet a *Kafka a rabbinál* (40–45) című, mert a szerző itt fogalmazza meg, hogy miért is akar történeteket mesélni: mert „csak az menthet meg engem”, vallja, „olyan történeteket, amelyek eltüntetik az én saját nyomaimat”. Ezután hangzik el a mű egészére nézve egy kulcsmondat, amely majd Hermann Kafka utolsó levelének végső kijelentésével lényegivé fog formálódni: „[t]udom, a Tóra tele van történetekkel. De azok Isten történetei, de én épp hogy nem találok sehol Istent. Ezért kell történeteket mesélnem, hogy megtalálhassam őt” (42). A rabbi nem ad megnyugtató választ az írónak, ironizál a nevén is, mert lényegtelen, hogy hívják őt, ugyanis „minden írás a semmibe vezet”. De figyelme Franz arcára összpontosult, „mert az a félelem, amit Franz arcán látott, sokkal mélyebb volt, távolabbra mutatott vissza, mint amivel a prágai zsidók szoktak hozzá bekapogni. [...] Ez „a rettenetes ismerős volt neki, az évezredek alatt felhalmozott bizonytalanságból volt ismerős neki, amelyet a rabbi maga is a lelkében hordozott”. Örök dilemma ez, és ugye most fülünkbe cseng Borbély Szilárd: *Nincstelenek. Már elment a Mesijása*?

Franz Kafka halálával lezárul az apa–fiú viszály, Hermann végső levelében olvashatjuk: „reméltem, hogy nem nekem kell a sírodnál állni, hanem fordítva” (175). Neki háromszor kellett elmondania a kaddist, mert Franz volt a harmadik fia, akit eltemetett. És ekkor hangzik el egy újabb kulcsmondat, amely teljes összhangban van Borbély szinopszisának záró soraival. Hermann írja, de valójában Borbély lelke diktálja neki: „[d]e azt megértettem, hogy a Mindenható léte az egyetlen bizonyosság, amelyhez képest minden csak szóbeszéd” (175). A szerző szinopszisában pedig ez áll: „[k]afka (Hermann) fia írásaihoz tér vissza megint, hogy megértse, miért menekült el előle, akit a legjobban szeretett. A kutatás rezignált következtetéshez vezet el Hermannnt, aki maga is írni kezd a Fiúról, aki az Atya hiánya” (183). Így, nagybetűvel írva a kettős jelentésen túl mérhetetlen távlatot nyit a szerző, de csak a tervezetben, a szinopszisban. A regény eddig nem jut el, megmarad a kétely és a megoldatlanság szintjén; gondolatilag és érzelmileg is töredékesen.

Végezetül beszéljünk e belső kaosz kifejeződéséről, „testéről”, azaz a regény nyelvéről, hiszen a könyv nagyszerűsége abban (is) áll. Borbély Szilárd a *Literán* 2004-ben így méltatta Győrfy Ákos: *Akutagava noteszéből* című kötetét: [o]lyan erős, magával ragadó próza, hogy észrevétlen válik lírává. Olyan tiszta, eszköztelen líra, hogy prózaként is olvasható”. Efféle esztétikai ötvözet jellemzi ezt a prózapoétikát, melynek lírába oltott esz-

szényelve kiválóan alkalmas a történetmesélésre, a korrajz-, a helyszín- és miliőteremtésre; benne az intertextusok észrevétlenül olvadnak bele a cselekménybe, így például Franz és szerelme, Felice valódi levelezése is. Borzongatóan szépek a természetleírások, az ősz és a tavasz megjelenítése (9, 22), még akkor is, ha sok esetben csupa negatív látvány tárul elénk. Vagy talán éppen azért. A leíró jellegű emlékképeket olykor a szürrealista játékoság, egyfajta meseszerűség járja át (18–21).

Az elbeszélés hangneme gyakran tragikomikus, olykor kifejezetten humoros, például *A meztelen kéz* című fejezetben, de alapvetően a balladai sűrítettség, homály, sejtetés a jellemzője, miként a 22. oldalon ez a töredékben hagyott mondat is: „szombat van, és ennek később jelentősége lesz...”

A szöveg bővelkedik érzékletes részletekben, így a libatömés jelenetben, vagy Nabukodonozor őrültségi ábrázolásában, vagy a *Szellentés* című fejezetben az idősödő apa és fia viszonylatára nézve. Az ikertestvér-párhuzamok több síkon (Franz – Szilárd, a magunkkal hurcolt gyermekkor, a depressziós felnőtt tetteiért felelősséggel tartozása) is hibátlanul működik. A kulcsmondatok mellett egészen egyéni szentenciák is előfordulnak, amelyekkel mellel a későbbi tanítvány, Szvoren Edina novelláiban szoktunk találkozni, ilyen például a következő: „[a] rövidlátás megvéd a külvilágtól, a könyvek pedig biztonságot adnak” (26).

A Hermann Kafka életébe is bevilágító szövegben a szerző megkérdőjelezi, hogy lehet-e otthonra lelteni egy olyan világban, ahol „[a] Messiás akkor jön el majd, amikor már minden előnytelen üzletet megkötöttek a gazdagok a szegények rovására” (57). Amikor – a jelenben – brutális háború dúl Ukrajnában, és beláthatatlan, hogy mit tartogat az emberiség számára a régi/Új Világrend. Borbély Szilárd napjainkban is aktuális regénye egyben kaddis az apákért, az anyákért, a boldogtalan fiakért és mindazokért, akik számára üres az ég. Mert hiába járulnak tömegesen a Siratófalhoz (a könyv erről a „szakadatlan vonulásról” is szól) (6), mint Csontváry festményén *A Panaszfal bejáratánál Jeruzsálemben*, ha valójában évezredek óta nem találják a megbánás helyét.

Borbély különleges esztétikai érzékenységgel volt képes létrehozni a különböző tájékozottságú olvasóban a lúdbőrző bizonytalanság érzetét, amiben ők – Franz és Szilárd – az életüket élték, és mi, utólag, egyéni értelmezési mezőkön téblábolva próbáljuk (a szerzővel együtt) megragadni ennek a bizonytalanságnak eredőit, a metafizikus bepillantás esélyével.

(Borbély Szilárd: *Kafka fia, Jelenkor Kiadó, Budapest, 2021*)

MOSONYI KATA

Ellenszer – Gál Csaba versei

„... Többször szól az emberi kapcsolatok összetettségéről, erről a bonyolult viszonyrendszeréről. Arról, hogy ugyan kevés az álom, mégis szükségyszerű, hiszen alapvetően hozzátartozik emberi létezésünkhöz. Az ember lényegéhez. Azt is tudatosítja, hogy az embernek mindenért meg kell küzdenie. Persze erről már sokan szóltak... És közben időnként eljön *A vereség napja* is. Amikor „az elrontott lelkiismeret háborgása” uralkodik az emberben. Ám ekkor és máskor is az intellektuális és a szikár lírai nyelv határozza meg ezt a versvilágot. Néhol csak utalásokkal, verscsírákkal, vázlatokkal. Visszafogott hangon és intim módon...” Ezeket a sorokat egy évtizeddel ezelőtt írtam Gál Csaba *Az alászállás évei* című verseskötetéről szólva. Nem tagadom meg most sem akkori szavaimat, persze hozzátéve, hogy új irányok felé tart azóta ez az életmű.

Vannak persze állandó jegyei, témái, vonzódásai. Mint ahogy azt is megszokhattuk, hogy felesége és alkotótársa, a képzőművész Pék Eszter Anna a versek hű és kiváló illusztrátora. Így van ez most is. A címlap színei, a belül látható fekete-fehér művek jól illeszkednek a líra igen gyakran absztrakt világához. Az intellektuális hanghoz, a tömörítés példáihoz, a személyesség hiteléhez. S ha már a személyességről esett szó, tegyük hozzá még valamit! A kötet elején olvassuk, hogy „Édesapám emlékére”. Aki nem más volt, mint a szintén költő Gál Farkas, aki ennek a kötetnek előkészületekor halt meg. Fia nyilvánvalóan tovább viszi apja örökét.

A versek többségében nincs központosítás, idomulván a kortárs líra egyik sajátos eljárásához. De nemcsak ettől nevezhetjük modernnek ezt a költészetet, hanem például a témák és a megformáltság okán is. A mindennapok világát emeli magasba Gál Csaba. Töpreng, medítál, szemléletesen ábrázol. Profán és szakrális egyszerre. Játékos és komoly. Gyakran igen sejtelmes, mint az illusztrációk is. Témái gyakran kötődnek városához, Székesfehérvárhoz, ahol a kecskeméti születés és az ottani esztendőik után otthonra lept, s ahol a jogi pályán keresi kenyerét. Egy ilyen téma jelenik meg szellemes királyportréiban is. (*Ki a király – romkerti gondolatok*) A naponta a királyok csontjai közelében járó polgár gondolatai ezek a XXI. században. Könyves Kálmánt, III. Bélát és Mátyást idézi meg profán hangon, s a végén így összegez: „...porladó királyok / a feltámadással ne siesetek / még nincs itt az idő / eleget még / nem pihentetek”. Tematikailag ide sorolható *Rossmann és Hóman* című verspamfletje is, amelyben föli-dezi a 2015-ös „szoborcsatának” idejét. Alcíme szerint: (*micimackó a székesfehérvári pláza moziban 2015 decemberében*) Keserű állapotörögzítése: „...hómantól rosssmannig / jóban és rosszban is / magyar és magyar / két jó ellenség...” S talán nemcsak a konkrét helyzetre asszociálhat az olvasó...

Nem töri szét a versformát, kedveli a rímeket és a ritmust. Nem véletlen, hogy meg is zenésíti szövegeit, s ebben meg ő a hű „illusztrátor”.

Többször is meghallgattam a *Villámgyökök* megzenésített változatát, és mondhatom, hogy pontosan rögzíti a vers rejtett üzenetét. Itt és másutt is megragadja a pillanatot és az örökkévalót. Például eképpen: „az árva szűnyogok esti tánca / az örökkévalóságra emlékeztet...” s ez számára „... az örökkévalóság Isten pillanata...” (*Árva szűnyogok tánca*) És kiemeli az „egyedül mégsem magányosan”, a csípő kis állatkák világán messze túlmutató jelenséget. Erős képiséggel, másutt meg fanyar látásmóddal.

A kötet címét is adó vers emlékeztet egy 2005-ös, hasonló című francia filmvígjátékra is, persze itt teljesen másról van szó. Humor és játékos-ság, a szó szoros (nem politikai) értelmében vett szabadelvű líra. Benne fricskák, nyíltan kimondott igazságokkal. Közben nagyfokú alkotói fegyelemmel. Másutt feszeget sorskérdéseket, „emberiségkérdéseket” is. (*Szemfényvesztés*) Jellemzi a történelmi érzékenység is, ahogy ezt a humanizmusról tanúskodó *Tanúink* című versben láthatjuk. „...Megszám-lálhatatlan nappalok éjjelek / után, ma hajnalban végleg felébredek. / Felkelt ellenünk egy egész birodalom. / Elrendeltetett: számunkra nincs irgalom!...” – írja az 1940 nyarán meggyilkolt lengyel mártírok emlékére.

Van úgy, hogy epikus elemeket is fölhasznál, például sajátos című szövegében: *Góte tudósejtje a mítózis anafázisában*. Tehát van itt számtartó sejtosztódás, illetve annak egyik fázisa... Csupa költőietlen elem, mégis vers lesz belőle! Sajátos, „gálcsabás” megoldással... Mint ahogy szellemesség költözik négysorosaiba is, melyek egyike a *Csigavér*: „óperenciás tenger hullámai / ostromolják a mesebeli várost / csigavér kérem hölgyeim uraim / aki igazi arra nem halálos”. Könnyed, természetes hang, iz-zadságszag nélkül. Másutt természetélményből fakad a többletjelentés, és ebből alakul ki már-már az élet teljességének érintése. (*Csirázás*)

És nem marad ki ebből a költészetből az intim szféra sem, a társ fontos-ságának versbe emelése. A költő keresi a mikro- és a makrovilág közötti egyensúlyt, a szakadékok között hidakat, melyek átvezetnek bennünket a másik emberhez.

(*Gál Csaba: Ellenszer, Művészetek Háza, 2022*)

BAKONYI ISTVÁN

Egy versbreviárium beavatandóknak

Tömöry Péter könyve, a *Címzetes szavak* 2020-ban jelent meg, habár a magyar olvasók alig-alig találkozhattak vele a járványos bezárkózás miatt. Ez baj! Előnye ugyanakkor s érdekessége, hogy művészi indulásának for-rásvidékén, Sepsiszentgyörgyön látott napvilágot. Megjelenésében külön érdemei vannak Bogdán Lászlónak, aki szorgalmazta a megjelenést és gründolta, hogy legyen.

A kötet cím azt bocsátja előre, olvasója a lírai magyar nyelv üdvre térítését kapja verseiből, soraiból. A címzetes szavak, azaz a könyv címe annyit tesz: méltóvá, avagy méltóságossá tett szavak, persze versbe szedve.

Tömöry Péter kötete a magány és szerelem, más megközelítésben a szenvedély könyve. Szerelem egészen az erotikáig. A három ciklust tartalmazó, eredendően lírai anyag – Bachanália, Öntsünk tiszta pezsgőt a pohárba, Rózsafüzér – lebilincselően életigenlő. Élet- és élményanyaga itteni minden tárgyiasulása hat, megfog és meggyőz arról, ezt a könyvet olvasni és átélni kell, ekként ezt érdemes is megtenni vele. Tobzódhatunk a szerzővel a gondolati és közben lírai metaforákban és más képzettársításokban.

A költő versvilágát sorra rendre hatja át a filozofikus mélység, miközben hol hagyja, hol lelkünkre is köti: a misztikum, a szakralitás, illetve a mitológiai invenció ugyanebbe a gondolati univerzumba sorolandók. Ennek csak egyik megnyilvánulása a Címzetes szavakban, hogy Tömöry Péter a mítoszok, különösen a görög mítoszok iránt elkötelezett.

Bogdán Lászlónak címzett nyitó(hosszú)versében, hogy csak az opus egyetlen vetületét említsem, eklatáns mintáját olvashatjuk Tömöry tollából, miként ildomos igaz baráti hangon megszólalni – jóllehet közben fizikailag elvesztett – közeli költőtársról szólni. Empátiája régi lelki rokonával megrendítő. E vegyes technikával, műfajelegyítéssel komponált versében, milyen átélt és átérzett is Tömöry Péter Bogdán Lászlóval kapcsolatosan felmutatott sors- és közösségtudata. Így áll ez morálisan és a líraiság felől vizsgálódva is. A Bogdán-vers szintén villanásszerűen, de említést igénylő remeklése, ahogyan a költő-barát Cirkusz című művének és annak Cirkusz-metaforájára ráilleszti a maga saját átértelmező és vonatkoztatott Cirkusz-metaforáját.

A költő szósziporkái fogalomtársításai mellett egyszerűen nem lehet elmenni, ha elég körültekintőek kívánunk maradni e kötet tekintetében. Lássunk néhány példát mutatóba: „kárpitaranyozva, beminiszterezve”, „bakanyálás, bakasáros”, „színejakuláció”, „szóporral tölténém a hiányt”, „akin a lényegi poézis ül mámoros pillanatot”, „Rangsorcsokorba kötött szerelem-szálakon”, „a gyengült ded-agg szellem agóniája”, „lélekduglás”, „Gyűlöletelvonó”, „szeleknek honhívó szárnyán”...

Szerzőnk a szám- és betűmisztikába is beleáll a második, Öntsünk tiszta pezsgőt a pohárba című ciklustól, ami tart Rózsafüzér címűben is. Beleáll, mondom, minthogy a pezsgős verssorozatban a kerek tízessel operál, ennyi hosszúvers követi egymást, persze vonatkoztatva is egymásra. Beleáll, mondom, mivel az amolyan jutalomjátéknak vagy örömenének is aposztrofálható záróciklusban egyszer az ábécé betűit választja foglalatául bőbeszédű mondandójához, habár annyit módosít a betűsoron, hogy okkal teszi a sor végére a X és Y betűt. Másodszor a Dies diem docet címűben a kártyajátékokra használt készletből a harminckettő lapból álló ördögbibliára

utal. Az alcím – Dexiúr kártyakönyve – egyben célzás arra a sok év előtti esetre, amikor ezen kötetet is arculatilag megtervező könyvguru kedvtelten készítette el a Dies diem docet ciklus sokáig egyetlen példányát. Most ezt a mítoszokra, eposzokra felépített érdekfeszítő anyagot is közreadták kiadó és szerző. Ez utóbbi az olümposziak és az Odüsszeia képzelt vagy valós hőrszai, varázshatalmú díváinak világában egyenesen lubickol, érdemes az olvasónak ezt a példát követni.

A Morzsolt ábécé című vers egy valaha közkeletűbb ismertségű és népszerűségű formával ragad meg, és persze egyúttal hökkent meg. Ezek a rövid lírai, gondolati és moralizáló futamok a ponyván árult csíziók, kalendáriumok azon részeit idézik meg Tömöry átlényegítésében, ahol a mindennapokra, hónapokra évszakokra vonatkozó praktikákkal, regulákkal igyekeztek a szerzők sikeresebbé, egészségesebbé tenni a vásárolásból hazatérő jámbor gazdákat.

Tömöry Péter ebben a kötetben is kinyilvánítja, ő magyarul európai. De itt mindegyik szónak azonos súlya van. A többnyelvűség hirdetője és híve. A többnyelvűség elkötelezettje, amivel ugyancsak címzetessé teszi szavait, például abban is, itt és még kiadásra váró több kötetében, hogy magyarból fordít más nyelvekre, illetve magyarra fordít fontos műveket, hogy a hazai olvasóknak is hozzáférhetővé tegye.

A Tömöry versvilágát olvasó akár az ismerkedő szerepéből, akár a már a szerző más munkáit is ismerve, találkozhat a szerző azon szövegeibe kódolt hatásesszűzőkkel is, amit nevezhetünk színházi, avagy felszínesebben teátrálíshatás-alkalmazásnak. Ezen formai megoldások/fordulatok külön lendületet adnak a lírai-prozódiai egységeknek.

A költő habitusát e könyvben is jól beazonosíthatjuk. Folyton kerülget bennünket a kísértés mintha cinizmus, keserűsége vezérelné, de ez csak a felszín, elég figyelemmel és érzékenységgel – amilyennek egy alkotó művésznek lennie kell – észrevehetjük a cinizmus mélyén éppen a szükséges és követelményszerű önértet, ha tetszik az önbecsülés méltósága munkál verseiben. Ez már csak abból a közelítésből is így van, ha ráeszmélünk: Tömöry Péternek olyan jó stílusa van, hogy akár még itt-ott árnyékot vető cinizmusát is megbocsátanánk.

Szerzőnk nagy és kis címei darabról darabra mind egy szálíg motiválók és mesterien orientálók. A címzetes szavak szerelemhuzatban magában is utal rá, miként az alcím is, vegyes megformáltságú szövegsorról van szó. Lírai pannó ez a klasszikus szépprózai szövegtől a jól mintázott vagy hangolt versig – másik közelítésben a napló (dátumozott) formán keresztül.

Mint már mondtam, a könyv a szerelem és magány könyve. A naplós/szerelemhuzatos ciklus egy folyamatkonstrukció, de úgy szemlélődő, hogy ezt állandóan gazdagítja az önreflexió hitelesítő effektrendszer. Tömöry mestere a parabolikus és abszurd felütéseknek és hökkentéseknek, talán ez is a színházi kötődések/évtizedek hozadéka.

Az Öntsünk tiszta pezsgőt a pohárba ciklusban tíz hosszú verset találunk. A társasági élet, művészeti/színházi reprezentáció miliójébe helyezve találkozhatunk Tömöry friss akkori/?mostani extravaganciájával. Szellemiségéből, mintha egy modern vágáns költőről, akár Villonról szóló darab főszereplőjét látnánk, hallanánk a versközegben.

Teljes természetességgel hozza a szövegbe, utal alakjukra, az általuk képviselt értékekre a nagy történelmi alakokat és közeli vagy egykori barátokat, pályatársakat, akikkel párhuzamosan vagy keresztező módon találkozott útján/pályáján, ami szintén egy sajátosan tömörys időmintáztá, extrém térszerkezetű áll össze ebben a kötetben is.

Ha életanyagáról esett szó fentebb, az olvasott/szerzett élményanyagáról is meg kell emlékezni a kötet kapcsán. Tömöry folyamatosan tájékozódik és ennek jelét adja születő verseiben is. Ilyenen azok a szöveghelyek, ahol a saját opusba fiatal pályatárs költők citátumait is beépíti, miszerint Tóbiás Krisztiántól vagy Varga Richárdtól.

Fanyar humora, iróniája lépten nyomon felbukkan. Mivel ezek mindig jól elhelyezettek a sorokban, versdarabban külön finom árnyalatot adnak az összképhez.

Bogdán László után Ladislav Nováknak csakúgy, mint Ion Popnak címez verset, vagy általuk/velük üzen. Hangsúlyos helyeken találkozunk továbbá olyan nevekkal, akiknek egykori viselői csodálatot váltottak ki szerzőnkből: ilyen Novarina és Louis de Funes, a francia filmes komikus.

Felismerhető a költő kettős kötődése. A konkrét és érzéki (ekként gazdag) alapanyag váltakozik a szellemi örökség hétrét rétegeivel a jócskán hetvenkedő alkotó e munkáiban. Az életélmények olvasmányélményekkel elkeverve jelennek meg versről versre, de ez a kevercs még spontán hatásában is egy kohézióteremtő ritmusban, szerkesztettségben tárul elénk; összedolgozza a verseket a ciklusbeli sorozatokat, összességében a kötetet.

És végül a könyv külső megjelenése is szót érdemel. Szép, fogni és forgatni való kötet. Tárgyasulolásában is méltó a fontos belbecshez.

(Tömöry Péter Címzetes szavak, ARTprinter Könyvkiadó, Sepsiszentgyörgy, 2020)

KILIÁN LÁSZLÓ

A sebződöttség aranyábécéje

„Minden Egész eltörött...”

„Jöhet idő, amikor emlékezni nagyobb
bátorság lesz, mint jövőt tervezni.”

Tíz esztendeje is jelentkezett már nyomasztóan szép regénnyel első-kötetes. 2011-ben Bartók Imre, 2021-ben Hegedüs Vera kezdte prózaírói pályáját különös atmoszférájú, Bojtár Endrétől kölcsönözve a terminust, katasztrofista művel. (Mindketten Móricz Zsigmond-ösztöndíjban részesültek.) Közös bennük, hogy regényeikben zavarba ejtően gazdag prózaköltészettel találkozunk. Nyomasztóan szép kompozícióik a (kelet-európai) valóság részleteinek pontos leírásából, a kavargó (álomi és félálomi) képek szigorú rendbe állításából épülnek, mégpedig úgy, hogy mondataik sohasem nélkülöznek egyfajta 20. századi muzikalitást, amely Bartók Béla és Arnold Schönberg nyugtalanító hangzásvilágát jellemezte. Hegedüs Vera regényének a leggyakoribb színhelye szintén a vidék, az elbeszélő ugyanúgy egy olyan kastély épületébe tessékeli az olvasót (közös Kafkai örökség?), amely már nem a letűnt nemesi életforma biztonságát, hanem az emberi kifosztottságot jelenti az abban élők számára. Bartók Imre kastélyában idegbetegeket ápolnak, Hegedüs Veráéba pedig – kivégzett grófok kiszemelt lakterébe – kisajátító-megszálló, véreskezű katonák szállásolják be magukat, s a regény hősnője egyikük feleségeként érkezett e falak közé.

Nem állítom, hogy Hegedüs Vera első regényének, az *Ostobának* születésére közvetlenül hatottak más regények, de kétségtelen, hogy annak sztorija, szcenikája és hangoltsága rokonságot mutat Esterházy Péter *Fuharosok* című kisregényével vagy éppen azon lírikusaink híres soraival, amiket éppen Esterházy idézett könyvében. József Attilára és Pilinszky Jánosra gondolok, akikről Beney Zsuzsa mutatta ki, hogy egyformán a kozmikus magány csillaghálójában vergődtek. Hegedüs Vera történetében éppúgy szerepel az elpusztítandó értelmiségi (a „tanár úr”), mint a *Fuharosokban*.

Az *Ostoba* a Hegedüs-regény címszereplője és egyben elbeszélője. Nő. Férje oldalán találkozunk vele. „született ezerkilenszázvalamenyiben...” Apja is van, anyja is van, és mégis árva. Nem tanult meg gyermekkorában olvasni („amit a világról tudok, képek és főleg hangok alapján tanultam meg, és már nincs értelme ezt a tudást megzavarni.”), ám hősnünk nem e fogyatékosága folytán válik igazán *ostobává*, hanem férje, majd X. mellett is örökös magára maradottsága révén. József Attila-i értelemben:

*A gyermek, aki csügg anyja szerelmén,
észreveszi, hogy milyen **ostoba**.*

És ez igaz József Attila önmegszólításában, parancsoló módban is:

*Légy **ostoba**. Ne félj. A szép szabadság
csak ostobaság. Eszméink között
rabon ugrálunk, mint az üldözött
majom, ki tépi ketrecének rácsát.*

*Légy **ostoba**. A jóság és a béke
csak ostobaság. Ami rend lehet,
majd így ülepszik le szíved felett,
mint medrében a folyó söpredéke.*

A hősnő az *ostoba* epitheton ornansát a férjétől is megkapja. A második világháború után, hasonló kataklizmák között (lásd a legutóbbi délszláv háború borzalmait!) a regény valahol Közép-Európában játszódik, „az egyik szomszédos országban, ami felbomlott, aztán újraalakult”, így neve nélkül is tipikus, agyonsebződött történelmi – s gyökereitől fosztott – vidéken. Azért nem írom, hogy a napjainkban, mivel a regénybeli időben múltat, a jelent és a jövőt egyszerre éli meg zsigereiben a főszereplő: éjszaka kutyanyüsztést hallva – vallja – „*soha nem jövök rá teljesen, hogy mi az, még arra sem, hogy a múltra vagy a jövőre vonatkozik-e, hogy egyáltalán ebben a pillanatban van-e elég tudásom megfejteni, vagy majd csak valamikor később jöhetnek rá.*” – Ez az az állapot, e tér- és időélmény, amit Pilinszky János a következőképpen ábrázolt: „...*hol ég és föld beroskad, megszünik, / s akár a moslék egybehuppan / tér és idő...*”

Klasszikusaink még jól el tudták különíteni egymástól a három időt. Batsányi János emlékezett a múltra, ismerte a jelen valót, így fordult figyelme a jövőre;

Kölcsey Ferenc a megbűnhődött múlt és jövőendő nevében kérte Istent, hogy szánja meg azt a népet, mely aligha vetette össze még komolyan messze jövőendővel a jelenkort;

Kisfaludy Károly úgy kérte kortársait, hogy a múltban csak példát látva nézzen előre a szem;

Széchenyi pedig arra szólított fel, hogy úgy kell élnünk a jelenben, hogy megbánás nélkül gondolhassunk a jövőben a múltra;

József Attila a Duna egymást ölelő hullámait látta egyszerre múltnak, jelennek s jövőendőnek...

Radnóti Miklós intelme ugyanígy tiszta és világos, csak egy elfuserálódott világ nem tud vele mit kezdeni: „*Ember vigyázz, figyeld meg jól világot, ez volt a múlt, emez a vad jelen. / És mindig tudd, hogy mit kell tenned érte, hogy más legyen.*”

Van úgy, hogy az ember mégsem tehet semmit? Amikor a hősnőnek így kell vallania:

*mikor sikerül kitépnem magam a tisztok kezei közül,
a folyosóra menekülök és a sarokba roskadva zokogok.
ostoba vagyok, tehetetlen, felesleges.*

Az *Ostoba* hogyan is látna különbséget az egyformán erőszakkal, gyilkossággal telítődött intervallumok között? Milyen jövőt remélhet? A kastély cselédei úgy sikálják a kövezetről és a falakról a vért, mintha csak az *Odüsszeia* oldalairól léptek volna át a modern regénybe. Ennyi holttestet Határ Győző *Éjszaka minden megnő* című könyvében leltem. Abban – a metafizikai fantasztikus regényben – a főszereplő kivételével már mindenki meghal a mű elején. Hegedüs Vera regényét egy olyan negatív utópiának olvasom, amely jelen időben a múlt megtörtént tragédiáiból, roncsaiból épült fel. A kitalált horrorisztikus elemeknél szörnyűbbet a való élet produkálhat. Számomra Földes László (Hobo) *Vadászat* című dupla zenei albumának világa árasztott – a regény következő soraihoz – hasonló nyomasztó hangulatot, amely LP a *Fuhasok* megjelenése után egy esztendővel jelent meg könyvesboltjainkban: „a lakoma másnap folytatódik, a nagy emberek már reggel részegek, célba lönek az udvaron, a kastélyt őrző katonák adják kezükbe az újabb s újabb pisztolyokat”.

Ha a szomszédos országok történelmét vesszük alapul, volt olyan, amelynek – egyetlen történelmi fordulat során – legalább ezer polgára azt sem tudta, hogy miért is kellett erőszakos halállal meghalnia. A fiatal író nő születésének esztendejében, 1991-ben, a nagyvilág például csak gyanította, hogy a szomszédos ország diktátorának kivégzéséig nem a ki-robbant népfordalom, hanem már a hatalmat megtartani és a saját bűneit elfedezni akaró elit mozgatta a szálait.

Az elmeorvosok mindenütt elvégzik a Szondi-tesztet: gyilkosok portréi közül választatják ki a kezelendőekkel a legszimpatikusabb kettőt, anélkül, hogy a betegek ismernék a gonosztévők bűneit. Hegedüs Vera főhősnője a valóság ellenkezőjét hiszi: „ezeket az embereket megölték, mondom.” Ostoba? Vagy tényleg az az igaz, hogy a gyilkosokat is már meggyilkolták? A regényben a vizsgálat során az elmeorvos gyorsan témát is váltott. Diliház, majd tíznapi börtön várt rá. Aligha nevezhető szabadságnak az, ami ezután következik. Analfabéta létére a kották jelrendszerét kiválóan ismerte, gyönyörűen zongorázott és énekelt. Szuverenitásába, művész-létébe gázolt a hatalom, amivel alku volt kénytelen kötni. A regény e pontján az író nő ismét olyan mondatot használ, s ad X. szájába, amely mindhárom időt átfogja:

...ebben a korban erre van szükség, hogy egy fásult hang énekeljen a reményről, mert a háború után fásultak az emberek is, nem állnak még teljesen készen a fényes új jövőre.

József Attila szavával a szörnyű múlt után a másképpen, de a változatlanul szörnyű jelenben ugyanúgy nem kell a vashatos, sem a szép szavakkal (új világ, jog, föld) vésett vasgyűrű, mivel „Törvényünk háborús még / s szebbek az arany karikák”. Ez az új jövő, amit fényesnek nevez X. (a főhősnő férjének halála után), pusztán üres politikai mondat, afféle eleve hazug jelmondat volt. Újraidézése a kortárs irodalomban egy regény jelenidejében azért fájdalmas, mivel azt a képzetet kelti, hogy a jövőben megismétlődhet mindaz, amiről a termelési regények szóltak, s amiről tudjuk, elmúlt. Bojtár Endre erről írta *A kelet-európeér pontossága* című könyvében (1983-ban), hogy az ilyesfajta lózungoknak azok sem hittek, akik a hangszóróból ontották. Nagy Gáspár – több mint szójátéka szerint – szerint a múlt nem egykönnyen múlik el. Nem csupán az emberi psziché, de maga az idő is olyannyira roncsolódott ebben a térségben, hogy a regényidő jelenének katasztrófizmusa meghaladhatja az 1950-es évek szemtanúinak tapasztalatát, de még képzeletét is. Az idősíkok váltogatása fejezetenként, valamint a radikális időfelbontásos technika alkalmazása, ha el is bizonytalanítja az olvasót a felől, hogy mikor játszódik a történet, a helyszín változatlan, s arról Mészöly Miklós és Bodor Ádám definíciója jut eszembe: Kelet-Európa egyetlen *kísérleti telep*. (Az is marad a regény végéig.)

A 20. századi európai irodalom első zsarnokságellenes remekművét, amit még Thomas Mann is üdvözölt, Kosztolányi Dezső írta: a *Néró*, a *véres költő* tipikus *antifejlődés* regény volt. Bartók Imre a *Fém* című opuszának a *nevelődési regény* alcímet adta. A regény „számítási közepén” csillantja föl a regény szerzője a reményt, hogy az egész eddigi abszurditásból mégiscsak kihajthat a jövődő. A hősnő – ugyan emberhez nem méltó körülmények között, a szabad ég alatt, mindenkitől elhagyatva – gyermeket szült, akit a sofőr segítségével kórházba vitt. Kislányt. Az őket fogadó orvos az intézmény kazánházában vakolatlan falak között egy asztal és egy matrac társaságában él. A szülés és születés karácsonyi misztériumát – bár nem szerepel e jelző a regényben – ez a magyar orvos érezte át először:

az orvos olyan nőként képzei el az országot, akit megcsonkítottak, sőt, magzatát is elvették tőle, megtépett anyai palástja alól árvák és özvegyek könnyei özönlenek a kettétört határvidékre. kitépett nyelvű, kis alakzatokat hátrahagyó ósanyaként képzei el az országot az orvos; ő boldogasszony anyánkat mond...

Míg hősnőnk a kórházban hagyta a csecsemőét (kislányát, mégpedig a talpán megjelölve-sebezve), addig egy gyermektelen házaspár (a lakatos és a felesége) éppen abban bízik már csak, hogy örökbe fogadhatnak majd egyet a csecsemőotthonból. Az elbeszélő-főszereplő belső monológjában Pilinszky *Apokrif* című versének sora idéződik föl:

egyenesen engem néz a kosárból, a kórház lépcsőjéről. most, hogy már nincs a kezeim közt, fázom. nem tudom megnyomni a csengőt, amíg néz. eltűnt testemből a súly, a tengely, újra kell tanulnom járni.

Ezért tanultam járni! Ezekért
a kései keserű léptekért... (Pilinszky János)

Az újszülött, szomorú, nem a jövőt is formáló örömhírt testesítette meg, sokkalta inkább egy apokaliptikus világba érkezett anyja mózeskosarában.

Az olvasó, aki lineárisan halad a regény soraival, előbb-utóbb el kell számolnia a befogadás nehézségeivel, amit a fent említett szaggatott időkezelés támaszt. (Kulcsár Szabó Ernő *A zavarbaejtő elbeszélés* című könyvét 1984-ben vehettük kezünkbe.) Mert egy könyvet – gondoltam diák fejjel – lapozni kell az elejétől a végéig. Hegedüs Vera nem tett a szövegben való haladás irányára jeleket. Vagy mégis? Másképpen gondolta. A regény szerkezetét nem bízta nyilakra, sem más szimbólumokra, nem készített utalásokat, mivel a legegyszerűbb kódot, magát az írott nyelvet, az általa betűrendbe állított egyszavas fejezetcímeit használta egyszerűen rendező elv gyanánt. Julio Cortázar a *Sántaiskola* című művében egy aszfaltra rajzolt ugróiskola négyszögein át haladhatunk a félköríves mezőre, ilyen ugrándokkal olvashatjuk a szövegrészeket, amelyek nem megszokottan egymás után következnek. (1963 az évszám.) Esterházy Péter *Termelési kisssregénye* is két könyvjelzővel volt igazán olvasható (1979 az évszám), két regény egymásba játszott terében és idejében. Hegedüs Vera regényének vibráló idősíkjai eleve lüktető balsejtelemmel (Mészöly Miklóstól a kifejezés) töltik fel a történetet. Pilinszky János azt vallotta, hogy a nagy drámák mélyén a cselekmény egészen a végkifejletig úgy gurul, mint sima felületen egy vasgolyó. Hegedüs Vera tragikus hősnőjének történetére alkalmazva e képet: ugyanezen vasgolyó ide-oda vágódik egy flipperjátzsma lapátjai között. A flipperasztal – ez esetben is látványos tematikája – a kelet-közép-európai történelem képes krónikájából állt össze.

A fiatal regényíró biztos irodalmi ízlése, mesterségbeli tudása bizalmat kelthet az idősebb olvasókban, akik számára klasszikusok a magyar próza megújítói, akiket a hetvenes és nyolcvanas években nem egyszer értetlenség és rosszindulat vett körül. Modernek voltak mindenestül, s lám hagyományt teremtettek, Hegedüs Vera szépprózája felőlük is megközelíthető. Az író nő mondatai jönnek valahonnan, de csak egy részük, a másikkal, a második érkezik meg a pontig. Így nem nagy betűkkel kezdődnek, mintha egy ősi kódex Karoling-minuszkuilait másolta volna egy 21. századi Ráskay Lea. A mondatok olvasását így lélegzetvételünk szabályozza, akár Esterházy Péter *Függő* című regényének egybeszótt szöveg soliloquiumát 1981-ből.

Látja az olvasó, hogy sem a férje, sem X. oldalán nincsen enyhület a hősnő számára, a világ brutalitása mindenfelől betör az életébe, sőt, a fájdalomcsillapítók miatti függősége az amúgyis labilis pszichikai állapotát jócskán kikezdte. (Amúgy a regénybeli országban minden férfi stigmatizált: valamennyi alkoholista: az apától az orvosokon át a katonatisztekig.)

Az életfogytig tartó gyógyszeres kezelés azért szükséges, mert a neurotranszmitterek működése elégtelen. Ezek az úgynevezett agyi hírvivő anyagok. „a doktor gondoskodik róla, hogy életem végéig el legyek látva a gyógyszereivel. Ez az én örökségem, mondja; ebben a tekintetben én a doktornak nem csak örököse, hanem hírvivője is leszek... – mi az a hírvivő, kérdezem, a doktor csak mosolyog.” A nem ostoba hősnő talán ezt nem érti csak egyedül: az agyi – biokémiai – hírvivő anyagnak és a szellemlétnek teremtdött itt kapcsolata. Az anyagi világ a spirituálisba olvadt át: ugyanis az angyal szavunk görög eredetije is hírvivőt jelent. S e két világ harmóniáját érte a legkomolyabb sérülés: a hősnő belső hallása és a világ zaja nem találkozhatott. Egy helyütt Sylvia Plath ’üvegbúrāja’ is megidéződött, majd a regény vége felé másodszor: a kórházi liliomok dögszaga az amerikai prózáiról és költőnő *Tulipánok* című versét idézi föl.

A regényben, mert a regénytől – s ez az írás mesterségének köszönhető – a világ rendje mégis megteremtődik, helyreáll. A hősnő nem tanult meg írni-olvasni, ostoba ’analfabétának’ nevezhattuk – mégis, a könyv fejezetcímei alfabetikus rendben feszes struktúrát teremtettek. Megannyi erőszakos halál, fizikai és pszichikai szenvedés pokoli bugyra sorskalógusba kerül a mű oldalain így. Hajnóczy Péternek van egy kései balladisztikus kisprózája (1981-es utolsó kötetének, a *Jézus menyasszonyának* 33. oldalán), amelyben a latin betűket, amelyek Európa felé tartottak, egy terepszínű katonai alakulat vesz körbe, és géppisztollyal ki is végez. A betűk véresen fölkelnek az avarról, s mind a harminchárman újra elindulnak felénk, Európa felé. Hegedüs Vera hősnőjét is az abbagyhatatlan üvöltés, de még inkább a rettenetek elleni szépen formált ének jellemzi.

(*Mészáros Vera: Ostoba, Műút Könyvek, 2021*)

NÉMETH ISTVÁN PÉTER

BARTUC GABRIELLA

OMMA: Vissza a forráshoz!

A nyolc afrikai férfitáncos kijön a színpad elejére, felsorakoznak a rámpán, farkasszemet néznek a közönséggel. Kitartóan, sokáig nézünk egymás szemébe. Miféle szakadékot lép át, vagy nem lép át a tekintetünk? Lehetne düh, méreg, dac a szemükben, ha a gyarmatosításra, háborúkra, a menekülthelyzetre gondolunk. De nincs. Csak néznek magától értetődően a meztelen testükre felhúzott fekete öltönyben. Az, hogy afrikai táncosokkal megyünk vissza a kezdetekhez, a tánc, a ritmus, az élet forrásához, plusz értelmezési dimenziót ad Nagy József (Josef Nadj) *OMMA* című franciaországi előadásának, amelynek magyarországi bemutatóját Veszprémben tartották. Egy nagyszabású turné keretében álltak meg itt Szabadka és Prága között.

A színház valóban misztérium. A vajdasági származású Nagy József koreográfiáját lehet ugyan értelmezni, ésszerűen megközelíteni, de nem a narráció a lényeg. A titkok érintetlenül maradnak. A kompozíció vizuális jelenetek és hangok montázsára épül. Az *OMMA* egyfajta képi zene, közvetlenül hat, személyes és megindító. Veszprémben a munkamódszerével kapcsolatban a világhírű koreográfus arról beszélt, hogy mindig rajzból indul ki. A rajz számára vizuális zene, belső hallás kérdése. Ezeket a rajzokat, vázlatokat szelektálja, fejleszti tovább szereplőivel improvizálva, mozgásukat figyelve. Kinyitja nekik az ajtókat, a tereket, kiszabadítja, megformázza azt a belső energiát, spiritualitást, ami bennük van. Ezt a bő egy órás kompozíciót két hónap intenzív munkával rakták össze a covid miatti egy év várakozás után. Úgy érzi, burokból született az előadás, mert a covid ellenére szerencsésen összeállt minden. Táncosai afrikai férfiak, de ezen belül felvállaltan sokfélék karakterük (5 raszta és 3 kopasz) és felkészültségük alapján is. Van köztük vékony kis emberke, erősebb fizikumú és atléta alkatú. Mozdulásuk, lépéseik az afro stílust idézik, lenyűgözően muzikálisak, mindannyian kidolgozott izomzatúak, szívósak és nyitottak Nagy József színházeszményére. Ez a sajátos filozófia, esztétika, forma kapcsolja össze őket egységbe, ami az egész mögött van. A gondolat a kötőanyag, amelytől a legapróbb nüanszokig kimunkált mozdulatok összeállnak. Tévedhetetlenül felismerhető, hogy ez az ünnepeelt formabontó, az összművészeti mozgáskomponista Nagy József színháza. Benne van minden, amire és amiből három évtizedes életműve építkezik. A nagyfeszültségű képalkotás például. Mégis egészen más. Az *OMMA* középpontjában nem a tőle megszokott közép-európai furcsa mitológiák állnak, hanem egyszerűen csak az ember, az emberi testben lakozó ritmus,

az élet, a legalapvetőbb dolgok, amelyeken keresztül a legbonyolultabb dolgok is megérthetők. És mindezzel együtt ott a kérdés, mit nyertünk és mit veszítettünk a civilizációval, mélyen elnyomva azt, ami elsődleges?

Ezekkel az elementáris dolgokkal valami életbevágóan fontos hűrt pendít meg a néző lelkében. Rányítja a szemünk a tiszta érzésekre, amelyekről egyébként hajlamosak vagyunk elfeledkezni ebben a többnyire szimulációs, közönyös, magányos 21. században. Bár mindez kordában tartható civilizációs, társadalmi szokásokkal, ám valahol mélyen elásva itt van bennünk és váratlanul bármikor kitörhet. Ilyen szempontból törvényen kívüli, semmi sem befolyásolhatja, se ideológiák, se a politika. Az életünket behálózó új technológiák törvényei sem bírnak vele, ez az egyetlen jó hír a 21. században. Első osztályú színpadi téma.

A nagy művész legfőbb feladata, hogy újra és újra semmit se tudjon, hogy visszatérjen a nullpontra, az eredőhöz és a gyerekek átható tekintetével egyenként, önmagában nézzen meg mindent és ne az összefüggéseket keresse – írja Pilinszky János a *Beszélgetések Sheryl Suttonnal* című könyvében. Lerombolni a konvencióktól, koncepcióktól megkövült világot, majd őszinte érzésekből újra felépíteni. Nem is találhatott volna erre alkalmasabb alkotótársakat Nagy József, mint ezt a nyolc afrikai-francia táncost, akik a legegyszerűbben, szinte ösztönösen képesek létezni a színpadon. Fekete üres térben táncolnak minden kellék és díszlet nélkül. A világ nem tér, nem idő, hanem keletkezés. A keletkezés tere pedig csakis üres lehet.

A mezítlábas táncosok végig szinte egy testként mozognak a színpadon. Vidáman szökdécselnek. Homokban futkosó bogarakként mozognak négykézlábra ereszkedve, kígyóként vagy hernyóként tekeregnek összekapaszkodva. Aztán szaporázni kezdik a lépteiket, fél lábon ugárandoznak. Végül kifulladásnak. A lélegzetvételüket is hallani. De nehéz embernek lenni. Fájdalmas dolgok történnek. Valaki elkezd reszketni. Támogatják, viszik. Valakit szíven szúrnak. Mintha esni kezdene az eső. Örülnek. Egyikük sámánként egyre erősebben dobol a térdével, hatalmas energiák szabadulnak fel, mintha vadásznának, fűgék. Különféle munkákhoz, főleg a földhöz kapcsolódó rítusok is előjönnek. Énekelnek számunkra ismeretlen afrikai hangokon, mintha állatokat utánoznának. Mindezt olyan nyugodt ritmusban, mint a tenger hullámozása. Úgy játszanak, mint a gyerekek, öntudatlanul belefeledkezve. Egy értelmezhető szó és egy félmondat is elhangzik az előadásban magyarul: „fekete” és „véres a föld”. Utolsó vagy éppen hogy első szavak? Mintha újra akarnák artikulálni a nyelvet is.

Egyszer csak két táncos madárszárnyként kimerevíti a karjait és elkezdődik a „transdance”, a felszabadult tánc már régen zakó nélkül, félmeztelenül, lábizmukra feszülő fekete hosszúnadrágban, mezítláb, annyira szépen, hogy leírhatatlan. Az előre döntött test, az aprózó lépések, a hosz-

szű karok hadonászása, a lázas játékosság és testi zeneiség improvizációnak tűnik, pedig a végsőig kidolgozott, mint egy óraszerkezet.

A zárókép meglepő: temetés new orleans-i dzsessz-zenére. Két csoportra oszlanak a táncosok, mindkét csoport vállára vesz egy-egy halottat, úgy lépegetnek. Piros kötél (vércsík? sorsfonál? lélegeztető cső?) köti össze a két halott fejét. Leteszik a szemmel láthatóan összekötődő, egymással bajlódó holttesteket a színpad elejére. Oda, ahol a nyitójelenetben farkasszemet néztek velünk. Megkísérelhetem megmagyarázni ezt az utolsó jelenetet, de jobban esik azt gondolni, hogy ez kifürkészhetetlen valami. Ne már, hogy a saját temetésünket tapsoljuk és újrászuk?

Nagy József elképesztő művész, a poszthumán idők ridegségével, gyilkos iróniájával, technikai megoldásaival szemben szenvedélyt, magától értetődő varázslatot hozott. Ami tele van titokkal. De minél tovább nézzük, annál felismerhetőbbnek tűnik. Az ógörög OMMA egyébként annyit jelent, mint szem, látvány.

(Nagy József társulat: OMMA, táncjáték. Magyarországi bemutató a HÍD – Vajdasági Alkotók Veszprémben fesztiválon)

HORVÁTH MÁRK

Objektumorientált művészet és a realista mágia feltűnései

A művészeti praxis mindig dolgok között jön létre, azonban a dolgok materialitását és valóságosságát gyakran figyelmen kívül hagyja. Halász Péter Tamás alkotásai a dolgokat és különösen a művészeti objektumok materialitását úgy állítja középpontba, hogy azok sajátos jelentéshorizontja nem sérül. A spekulatív realista ontológia alapján a dolgok mindörökké visszahúzódnak egymástól, mindig alapvető jellemzőjük a kölcsönös visszahúzódnás. A visszahúzódnás mint ontológiai adottság azt jelenti, hogy sohasem hatolhatunk a dolgok legmélyebb belsejébe. A spekulatív realizmus olyan realizmus, amely számol a mindennapi tapasztalatunk által is szavatolt hozzáférhetetlenséggel, átláthatatlansággal, a dolgok keménységével és rejtőzködésével.

A SOL + -on látható művek mind a dolgok valóságosságának redukálhatatlan heterogenitására ébreszt rá bennünket. Egyszerre végtelenül dologorientált ez a művészet, és mindeközben spekulatív is, amely a valóság és a dolgok újabb rétegeit fedi fel. Különös fényinstallációk, szimulakrumoknak tűnő térelemek, és váratlan művészi társítások. Halász Péter Tamás alkotásai olyan berendezések és géprendszerek, amelyek működésük közepette, miközben feltárják magukat lényegiségüket megtartják önmaguknak. Dologiságuk és felsejlésük nem szorítkozik a funkcionalizmus vagy a megszokott materializmus leegyszerűsítő megközelítéseire.

Az objektumorientált ontológiában a berendezés, a kézhez állóság, a „szerszámlét” a dolgoknak azon oldalára vonatkozó szinonim kifejezések, amely elzárkózik és hozzáférhetetlen marad minden jelenlét számára. Van a hétköznapi értelemben történő munkavégzés és van a dolgokra jellemző visszahúzódnó szerszámlét, amely a berendezés önmagába való visszahúzódnásának komplex mechanizmusa. A kézhez állónak – annak ellenére, hogy a spekulatív realista olvasatban hozzáférhetetlenség jellemzi – „utalás-struktúrája” van. A dolgok rejtett bensője tehát utal egy rajta kívülálló valóságra, és beágyazódik egy összetett utalásrendszerbe.

Az olyan alkotások, mint a Hard Age vagy az Icon No Stasis sorozat utalnak szimbólumokra, fénytechnikára, társadalmi mozgalmakra, művészeti irányzatokra, azonban mégis mint művészeti objektumok végtelenül többek ennél. Megragadhatóságuk és határozott materialitásuk önmagukba húzódnó berendezésekké teszik őket, amelyek szerszámléte elzárkózik előlünk.

Látjuk a baltákat, látjuk a fényinstallációt, de ezen dolgok összeállása és sajátos művészeti posztmodern „utalásstruktúrája” túl is mutat minden értelmezési kísérleten. A jelen lévő dolgok egyszerre feltűnően és eltűnően vannak, furcsa jegyeket kibocsátva, de mégis önmagukba visszahúzódva hagynak felfedezhető nyomokat, mintákat, sajátos jegyeket.

A kiállításon egy sajátos objektumkultúra vagy objektumorientált művészeti praxis bomlik ki, miközben a posztmodern utalásstruktúra felidézi az antropocén jövőtlenségét és az ember nélkül maradó bolygó materiális nyomait. Olyan alkotások vagy poszthumán ikonok ezek, amelyek több értelemben is kikezdi az antropocentrikus értelmezési kísérleteket. A fénytestek mintha egy idegen bolygóról származó rituális tárgyak lennének, az erőszak extázisát megfagyasztani képes valamilyen távoli civilizációé, amely fényjelekkel képes kommunikálni nehezen megérthető üzeneteket. A dolgok, az objektumok magánmitologikus önmagukba húzódása ez, hiszen könnyen el tudjuk képzelni, hogy a SOL + különböző alkotásai különös artefaktumként és antropocén bevéődésként vagy nyomként maradnak fent az emberi civilizáció eltűnését követően.

Halász Péter Tamás művei az objektumorientált ontológia mellett a Timothy Morton-féle realista mágia spekulatív esztétikai irányzatán keresztül is értelmezhetőek. A realista mágia szerint a valóság és a kauzalitás nem mechanikus, és nem is lineáris. Morton szerint „a kauzalitás egy titokzatos, mégis megnyilatkozó esemény, egy nyílt titok. A kauzalitás misztikus. [...] A misztéria egy gazdag és árnyalt kifejezés: titokzatos, zárt, visszahúzódó, elmondhatatlan.” A dolgok valósága a realista mágia megközelítés szerint elválaszthatatlanul összegabalyodik egy sajátos misztikussággal: „a dolgok titkosítottak. De a különbség a megszokott titkosítás és a dolgok titkosítása között az, hogy ez utóbbi egy feltörhetetlen kódot alkot.”

Látszólag ellentmond egymásnak a posztmodern vagy poszthumán utaláskultúrából kirajzolódó ökológiai narratíva vagy ökoművészeti vonal és a spekulatív realista nonhumán művészeti gyakorlat, amelyre megnyitó szövegem elején utaltam. Azonban a dolgok önmagukba való visszahúzódása egy megtörhetetlen ősi titok, egy mitikus őserendezés amely megelőz minden általunk ismert gépi technológiát. A dolgok titkosításának felfedezése összezavarja a linearitást és a megszokott temporális viszonyokat. A misztikus kauzalitás elvezethet a valóság dologorientált értelmezésén keresztül egy narratíván kívüli léttapasztalat felé.

A dolgok szerszámléte és önmagára vonatkozó berendezésléte valójában időn kívüli vagy időn túli elzárkózás, a hozzáférhetetlenség misztikus tapasztalata. Azonban a dolgok szigorú értelemben sohasem elválaszthatóak a környezetüktől.

Graham Harman amellet érvel, hogy „rendeltetés” alatt nem kell, hogy szükségképpen emberi rendeltetésre, emberi célokhoz igazodó használati

módra gondoljunk. A referencia és a jelentés nem emberi monopóliumok. A kiállításon több ilyen kvázi-szakrális vagy ateológiai tapasztalatban részesedhetünk. A dolgok titkos nonhumán rendeltetése tűnik fel előttünk. Ezek a megrendítő, a megszokott emberi perspektívánkat kikezdő transzgresszív élmények a dolgok önvonatkozó feltárulkozásából következnek. A dolgok önmagukban és önmagukért való munkálódása valójában felfed valamilyen sajátos rendeltetést. A referencia vagy a rendeltetés tehát minden létező esetében fennáll, és az egymást „felszabdaló, eltörő és elégető” dolgok megannyi kaotikus összetalálkozásának sajátos hálóját kell értenünk alatta. Harman és a spekulatív és új realista gondolkodók számára nem létezik egységes „horizont”. Közös evidencia, hogy nem létezik egységes összefüggésrendszer, homogén utalásstruktúra vagy univerzális horizont. A horizont mindig a dolgok saját viszonylatában nyer értelmet.

A SOL + alkotásai azért is képviselnek kimagasló értéket, mert a dolgok általános horizonttalanságára vagy egységes homogén utalásstruktúrán kívüliségére hívja fel a figyelmet. Amennyiben a valóságot mágikusként tekintjük, úgy eltávolítjuk magunkat attól a közkeletű hétköznapi vélekedéstől, hogy a fizikai entitások kiszámíthatóak, racionálisan megismerhetők, törvényszerűségek mentén leírhatóak és egyhangúak.

Ha a valóság mágikus, akkor nemcsak felkínálkozik a spekuláció számára, hanem egyenesen irányíthatja is azt. Márpedig a paradoxonok, az önellentmondások, az inkonzisztenciák és a káprázatok nemcsak az elménkben tenyésznek, hanem ténylegesen a világot telítik a maguk játékos sokféleségükkel.

A nem megszokott objektumok, a kvázi mitikus fényinstallációk mind a dolgok önmagukba visszahúzódásának önfeltörő, önfelszabdaló tapasztalatát nyilvánítják ki. A visszahúzódás, a jelentésen túliság mitikus tapasztalata a dolgok sajátja, és így végtelen sok élmény-rendszerrel vagy tapasztalásspektrummal rendelkezik. Heterogenitás és végtelen experimentalitás jellemzi Halász Péter Tamás alkotásait. Kíváncsi, hogy vesszünk el a dolgok között, hagyjuk hogy feltárhassák önmagukba visszahúzódó mitikus berendezéslétüket!

(Elhangzott Halász Péter Tamás SOL + kiállításának megnyitóján, Veszprémben)

MUCSI EMESE

Mi a kép? – That is the question

„A lehető legérzékibb festészet követeli meg a lehető legtisztább fogalmakat. Olyannyira irracionális, hogy logikai felkészültség kell hozzá, másként nem értelmezhető. A maximálisan cerebrális (agyi) festészet az »anyagi kapcsolat« manifesztációja. Ha valamelyest sejtenénk, mi több megértenénk, mit jelent a monokróm festészet jelensége, akkor a képek ontológiájáról, a megismerésről, az esztétika mibenlétéről tudnánk meg valamit.”

(Károlyi Zsigmond jegyzetei a monokrómról)

„Van, aki úgy véli, hogy a szó eszköz, amellyel eljuthatunk a világ lényegéhez, végső, egyetlen és tiszta szubsztanciájához, s ezt a szó nem megjelelti, hanem éppenséggel azonosul vele (tehát eszköznek is tévedés nevezni): támpontunk a szó, amely egyedül önmagát ismeri, és másféle megismerés nem is lehetséges. Mások viszont úgy gondolják, hogy a szavakkal örökösen a dolgokat üldözzük, nem a dolgok lényegéhez, hanem végtelen sokféleségéhez közelítünk velük, a dolgok ezerféle kikutathatatlan felhámját érintjük. Ahogy Hofmannstahl mondta: »A mélységet el kell rejteni. Hová? A felszínbe.« Wittgenstein pedig még Hofmannstahlnál is messzebbre ment, amikor kijelentette: »Ami rejtve van, az bennünket nem érdekel.«”

Italo Calvino: Amerikai előadások. Hat feljegyzés az elkövetkező évezred számára. Ford.: Szénási Ferenc. Budapest, Európa, 1998

„Ma olyan időkben élünk, amikor naponta már ebéd előtt több képet fogyasztunk, mint bárki a 18. században akár egész életében” – olvashatunk egy korábbi Artmagazin-interjúban a holland képzőművész-reklám-guru Erik Kessels korszakértékelő gondolatát.¹ Kessels kommunikációs szakemberként pontosan tudja, hogyan működik célközönsége, a kortárs médiafogyasztók figyelme: az emberek képeket néznek, még hozzá rengeteget. 2019 májusában csak a Facebookra naponta 300 millió (!) fotót tölthettek fel. Ebben az új képkorszakban pedig, amikor a képnézés ilyen mértékben uralja a mindennapi kommunikációt és határozza meg a világról, önmagunkról való tudásunkat, az igazsághoz és a valósághoz fűződő viszonyunkat, a képzőművészet, a művészetelmélet területén folytatott képelméleti kísérletek, eszmeváltások nagyon is közérdekűvé válnak.²

¹ Mucsi Emese–Szilágyi Róza Tekla: Már ebéd előtt több képet fogyasztunk, mint bárki a 18. században, akár egész életében. In: Artmagazin, 2019/4., 14–19. o.

² (2) Persze mindig is közérdekűek voltak, csak most többen érezhetik megszólítva magukat.

A „Mi a kép?” kérdés persze a modernitás optocentrizmusa (látványközpontúsága) révén korábban is aktuális volt, de hogy a 2020-as években ennyire, pontosabban, hogy ilyen sokak számára az lesz, azt csak sejteni lehetett 1990-ben Magyarországon, a politikai-gazdasági rendszerváltás turbulens időszakában. Mint oly sok más területen, a Magyar Képzőművészeti Főiskola életében is komoly változások történtek a fordulattal egy időben: az 1990-es diákforradalmat követő reform eredményeképpen új tanárok (Beke László, Jovánovics György, Károlyi Zsigmond, Klimó Károly, Maurer Dóra, Peternák Miklós, Sugár János) kezdhették meg programjaikat, máig létező új kurzusok és szakok létesültek az intézményben. A főiskolán a rendszerváltásig 19. századi pedagógiai elvek szerint folyt a művészképzés – ehhez viszonyulva fogalmazta meg álláspontját Károlyi is, amikor meghirdette saját kurzusát. Újragondolta az akadémiai modellben alapvető mester–tanítvány viszonyt: harmincnyolc évesen saját szerepkörének dekonstruálásával indította a festészet analízisére épülő, dialogikus módszerekkel operáló, nagy hatású oktatói gyakorlatát. Ennek köszönhetően a képző falai között zajló kurzuson „végre nem a »miként fessünk« kérdéséről volt szó, hanem arról, mit jelent a festészet, azaz semmit sem tekintett magától értetődőnek.”³ „A monokróm: korunk akadémizmusa” – Károlyi ezt az Ad Reinhardt-tól vett gondolatot használta mottóként a programjához, az óráit látogató hallgatókra (Braun András, Erdélyi Gábor, Gálik András, Havas Bálint, Káldi Kata, Szabó Dezső és Uglár Csaba) pedig ma már a „legendás” monokróm festőosztályként hívatkozunk a magyar művészettörténet-írásban.

Károlyit tehát a kilencvenes évek elején művészként és oktatóként is a médium saját ügyei foglalkoztatták, igaz, alkotói tevékenységének központi témája már a főiskolán, a hetvenes évektől maga a festészet volt; művei létrehozásakor elsősorban a festészet alapelemeivel (tér, képsík, tükröződés, jel) foglalkozott.⁴ (4) Kivételes írói kompetenciája révén szövegek formájában is értekezett a művészet határain túlnyúló képelméleti kérdésekről, a festészet metaproblémáiról. „Károlyi a budapesti szellemi életben egy intellektuális tekintélynek számított, és tulajdonképpen csak

³ György Péter: Tabula rasa. Monokróm leletek. In: Élet és Irodalom, 2021. január 15. A cikk online is olvasható: es.hu/cikk/2021-01-15/gyorgy-peter/tabula-rasa

⁴ „Bennem viszont volt egy ilyen, hogy az volt a jó, hogy együtt lementünk kávézni vagy a kocsmába vagy bárhova. Az, hogy valaki felmondta a leckét, megcsinált egy olyan képet, amelyet a mester kért, és ettől ő 5-ös és ettől ő művész, akkor világos, hogy ezt mind fordítva kellene csinálni. Pontosan tudom, hogy egy Domanovszky-képpel a közönségnek nincs kapcsolata. Domanovszky nem volt buta, mert tudta, hogy a lelki teret kell megfesteni, mint a román korban, csak hogy az eszme nem tudja képviselni önmagát. Ettől hiteltelen illusztrátor, ugyanúgy, mint a Varga Imre, kirakatrendezősen összekomponálja a Liszt-szobrot. Végül is olyan, mint egy másodéves kirakatrendező vizsgamunkája, csak mondjuk nagyvonalúbb, egy kicsit ügyesebb.” Beszélgetés Károlyi Zsigával a Fészek Klubban, 1983. január 11-én (részlet). In: AL 1, 1983. január, 42. o. A beszélgetés online is olvasható: artpool.hu/Al/al01/Karolyi

ezután jött az, hogy ő festőművész. Festőművészsége pedig egy nagyon furcsa helyzetben bontakozott ki: erősen hozzájárult a konceptuális művészet, kicsit később pedig a posztmodern magyarországi megjelenése. Amikor a szikár, akadémiizmusellenes, festészetellenes, szellemi természetű konceptuális művészet tarolni kezdett, akkor ő pofátlanul kijelentette, hogy festményekkel akar konceptuális művész lenni, még hozzá akadémikus festményekkel, csendéletekkel, enteriőrökkel.”⁵ Ezt az alapvetően bölcsészeti, a megismerés, az okok és miértek felől közelítő hozzáállást következetesen képviselte az intellektuális és önreflexív festészetet gyakorló monokróm osztály vezető tanáraként.

A Károlyi egykori növendékeire, hallgatóira, tanártársaira tett szellemi hatását bemutató *Tabula rasa* kiállítás⁶ mottója vagy „programdarabja” szintén a hetvenes évekbeli periódusból származik. Az 1976-os, konceptuális indíttatású Műterem kipakolás című akció során a fiatal Károlyi egy főiskolai műtermet tisztít meg a hagyományos alkotás kellékeitől. A műterem klasszikus művészettörténeti toposz, a zseni élettere, amelyben jegyzetei, gondolatainak kivetülései, állandó referenciái, olvasmányai, inspirációs forrásai, jellemző munkaeszközei láthatók. A tudatosan válogatott tárgyak, valamint a stúdióban álló bútorok összetett információt közvetítenek a tulajdonosukról, a környezetábrázolás lenyomataként pedig megmutatkozik a művész eszközeiből és berendezéseiből összeálló személyisége, gondolkodásmódja és alkotói metódusa is. Károlyi az atelier teátrális kiüresítésével dekonstruálja ezt a több évszázados elképzelést (is), és egy üres teret hoz létre, új értelmezést adva ezzel a műtermi festészet fogalmának.⁷ Ez a „lekopaszítás” összefüggésbe hozható többek között a nyugati modernizmus emblematikus galéria- és kiállítótípusával, a koncentrált figyelem terével, a fehér kockával és „az azt övező ideológiai mezővel, amely a művek bemutatásának ideálisnak vélt körülményeit hivatott biztosítani.”⁸ De mivel a fotódokumentációként létező Műterem kipakolás alapvetően performatív mű, talán még közelebb juthatunk hozzá, ha a teret nemcsak a néző, hanem a létrehozó perspektívájából is értelmező Peter Brook üres tér elképzelésével is összeolvassuk:

⁵ Beke László visszaemlékezése Károlyi Zsigmond Régiúj katalógusának bemutató beszélgetésén. YouTube-videó: youtube.com/watch?v=6VJeusoZs90

⁶ A kiállítás kurátora: Grászli Bernadett

⁷ „Az általános rendezőelvek egyre bonyolultabbá válnak, lásd általános rendszerelméleti kutatások. Egy statikus kép korszerűségét ma az adja, hogy több elv, komplexebb szintaxis jellemzi, mint egy középkori ikont. Beleépülnek a látható világ korábban soha nem látott tapasztalatai: mozgólépcső, üvegfal, az autó szélvédő üvegén felfelé folyó víz, tv, műholdfelvételek stb. Ez a haladás. Mit jelent ebben a közegben egy homogén, festékkel többé-kevésbé egyenletesen bekent vászon, paralelogramma síkfelület? That is the question.” In: Károlyi i. m.

⁸ A fehér kocka meghatározását lásd: tranzit.org/curatorialdictionary/index.php/szotar/feher-kocka

„Vehetek akármilyen üres teret, és azt mondhatom rá: csupasz színpad. Valaki keresztülmegy ezen az üres téren, valaki más pedig figyeli; mindössze ennyi kell ahhoz, hogy színház keletkezzék.”⁹ A közös nevező az éberség: mindhárom üres tér¹⁰ ennek a terepét jelöli ki, és bármi, ami oda bekerül, rögtön jelentéssel bír.

A Műterem kipakolással kapcsolatban azt olvashatjuk a kiállítási bevezetőben, hogy története 1990-ben a Magyar Képzőművészeti Főiskolán tovább folytatódott, ami azt takarja, hogy Károlyi a monokróm osztály számára pedagógiai célzattal elismételte ezt a radikális gesztust. Az üres térbe pedig a kép került: „Előttünk áll egy önmagával színültig telt kép, egy festmény. Leltározhatjuk a jellemző minőségeket és mennyiségeket – így leírhatjuk a képet? Kijelentjük, hogy itt egy kép, amelyik egyetlen szín. Milyen színű? Egyenletesen befestett kép(felület), egy tárgy, amelyik önmagával abszolút azonos – de ezt csak mint művészet teheti(!?). A kép azonossága az azonosság képe? Egy telített szín- és anyagminta, amely éppúgy semmi, mint az őt környező fal (hordozó és paszpartu). Nem jel, mert nem jelent semmit, vagy talán a kép egy sajátos, különös, konkrét esetét jelöli(?), a megismételhetetlen egyszerűséget, az individualitást jelenti(?), önmagát ábrázolja(?). A nem-ábrázolást ábrázolja(?), a színt(?), az ürességet(?)... Egyáltalán, mit reprezentál egy teremtettség, amikor önmagát reprezentálja (van egyáltalán ilyen, vagy ez csak »művészi szándék«?), esetleg a teremtettség tényét mutatja föl csupán?”¹¹ (11) Láthatjuk, csupa kérdőjel. Amint a Tabula rasa kiállítás is sejteti, ezek a kép létrehozásával, értelmezésével, hatásmechanizmusával kapcsolatos problémafelvetések, illetve önmagában a dolgokat megkérdőjelező attitűd alapvetően befolyásolták mind Károlyi, mind tanítványai és tanártársai alkotói gyakorlatát. Ez különösen jól érzékelhető a Tabula rasán bemutatott korai alkotások láttán, de talán még érdekesebb, hogy ez a hatás a mai napig jelen van az életművekben. Bernát András, Erdélyi Gábor, Gál András és Káldi Katalin a festészet legalapvetőbb kérdéseivel, a festmény keletkezésével, formátumával, a vászonnal, a kerettel, a színnel, a gesztussal, az illúzióval foglalkozik, és a szigorúan vett monokróm festészet területén folytatja praxisát. Ősz Gábor és Szabó Dezső eltérő hozzáállással, de ugyanúgy a technikai kép létrejöttére terjesztette ki képelméleti vizsgálatait, érdeklődésük a fekete-fehér¹² (12) és a színes fotográfia, valamint a vetített kép belső törvényszerűségei felé fordult. Havas Bálint Gálik Andrással, a Kis Varsó művészkollektíva tagjaként

⁹ Peter Brook: Az üres tér. Budapest, Európa, 1999. A könyv online is olvasható: scribd.com/document/460758381/ Peter-Brook-Az-ures-ter

¹⁰ Valószínűleg erre utal a Tabula rasa (Üres lap) cím is, amely átvitt értelemben a tiszta lappal történő indulást jelenti.

¹¹ Károlyi i. m.

¹² Vagyis monokróm.

létrehozott, kulturális-politikai referenciákat ütköztető, költői szerkezetekbe rendezett, neokonceptuális műveiben, installációiban a monokróm festészet letisztult fogalmisága köszön vissza. Uglár Csaba és Braun András (1967–2015) különleges technikákkal létrehozott pszichedelikus munkáiban pedig a transzcendenshez való ironikus, önreflexív viszony mutatkozik meg. Meglehetősen ritka jelenség, hogy egy festőosztály minden tagja valamilyen módon az alkotói pályán marad. A monokróm osztály ilyen. Az a drive, ami ott kialakult bennük, folyamatosan zakatol, és mindegyikőjüket viszi előre.

(Tabula Rasa. Károlyi Zsigmond és a „monokróm festőosztály”, Vass László-gyűjtemény, Művészetek Háza Veszprém 2022. április 28-tól)

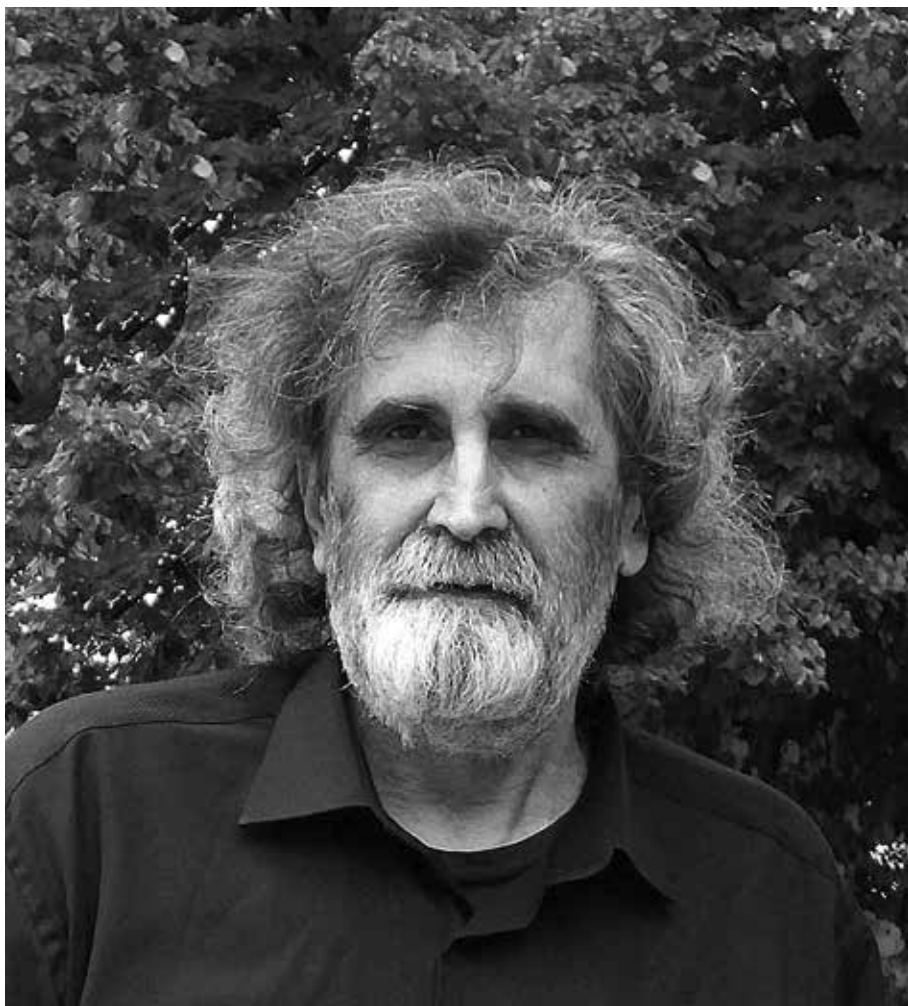
VIRÁG ZOLTÁN

Hagyományörzés rockzenei aláfestéssel

Milosevits Péter emlékére

Az ölbe hullással keletkezett pozíciók, az érdemtelenül kivívott rangok miatti hajbókolásra képtelen igényesség és lendület a bizonyítható teljesítmény nélkül szerzett előmenetelekkel, indokolatlan státuszokkal szembeni tisztes távolságtartásra szokott ösztönözni némelyeket. Az értékválasztás szélesebb távlatainak méltánylásai, valamint a rangsorvítáktól megkímélt nyelvi-kulturális preferenciákhoz ragaszkodások nem tévesztendő össze az ellenszegülés ama fegyverarzenáljával, amely a helyettesítés, a mellőzés, a felszámolás kelléktárából száműzi az értelemadó konzerválás és a továbbvitel lehetőségeit. A kritikátlan alárendelődés szocializációjának elvetésével, illetve az irodalomtörténész, szépirói, műfordítói, lapszerkesztői, közösségsszervezői törekvéseire alapozott helykeresésével Milosevits Péter (szerbül: Petar Milošević, Петар Милошевић) rokonszenvezett az efféle beállítódásokkal, amit a barátai, a nemzedék-társai, a tanítványai, a kollégái számára mintaszerűen közvetített is évtizedeken keresztül. Érdemdús, nemzetközileg elismert szlavistaként és a rendszeralkotó folyamatokban élenjáró, a ranglétra legtetejéig jutó egyetemi oktatóként tevékenykedett, a származás, a felekezeti hovatartozás, a történelmi múlt, az anyanyelv, a családi kötelékek szerves egységét a maga és mások számára egyaránt mértékül szolgáló ideálként érvényesítve. A hitelességből jottányit sem engedés, a dogmáktól megszabadított ismeretgyarapítás és tudásátadás feladatai foglalkoztatták pályája során, a manipulatív berögződéseket kiküszöbölő bíráló stratégiák és alkotói kommunikáció szféráiban mozgott otthonosan, tartalékait ezekben halmozta fel. A sablonmentesség híve volt, aki magyar és idegen nyelveken megjelent számottevő műveivel világosan kifejezte és igazolta, hogy a korosztályi tudatütközések görcsös tompításai, az ideológiai befolyásoltág gyengécske karikírozásai meg a társadalmi szerepvállalás logikai sematizmusai aligha hozhatók közös nevezőre a fajsúlyos gondolkodással, még kevésbé a párbeszédbe elegyíthető tartalmak védelmezésével, tartósításával és mielőbbi átplántálásával. Gyűjteményes kötetei, monográfiái, összefoglaló kézikönyvei, iskolai tankönyvei¹³ sorra olyan értéketikai

¹³ Külön kiemelném az alábbiakat: *Pregled književnosti IV*, Budapest, Tankönyvkiadó Vállalat, 1982; *Ogledi i kritike (O savremenoj književnosti Srba i Hrvata u Madarskoj)*, Budapest, Tankönyvkiadó Vállalat, 1991; *A szerb irodalom története*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1998; *Storija srpske književnosti*. Beograd – Budimpešta, Službeni glasnik – Radionica „Venclović”, 2010; *Az emberiségkölteménytől >*

Milosevits Péter
(1952, Budakalász–2021, Szentendre)
szerb nemzetiségű magyar író, műfordító,
irodalomtörténész, egyetemi oktató

dimenziókat tártak fel, amelyekkel a művelődéstudományi viszonylatok, a többségi-kisebbségi háttértörténetek és a politikai csatározások vonatkozásait megértését sikerült elmélyítenie. Az intellektuális eszmecserék és csetepaték dialógusmeneteit, a sok résztvevős közléshelyzeteket fokozott figyelemben részesítette. A pallérozottság és a vitakészség, az eruditív foggyász mérete és milyensége, a hatáselemek kidolgozottsága nem csak filozófként izgatták a fantáziáját.

A regényszerzői és rövidprózaí ténykedése, lírikusi működése nyomán létrejött szövegumiverzum nyelvi-poétikai újdonságát, stíláriis többértűségét a szépirodalom által ritkábban befogott terepek és a rajtuk csak módjával átszűrt tapasztalatok motívumötvözései, anyagcsoporthatításai adják. A tömegkultúrát denuncióáló, a tömegkommunikáció eszközeit kísértetként kezelő hozzáállásoktól tartózkodott. Az érdeklődését kíváltó korjelenségeket (legyenek ezek bármennyire tilalmasak vagy elszigeteltek) nem relativizálóan, valamely vékonyka réteget vonzóan értelmezte: a nyilvánosságban keringetés szószólójaként emelte be tudományos vizsgálódásaiba és szépirói megnyilatkozásaiba. Tanúságtételi önreflexivitását sem pusztán a szubkulturális dimenziók feltérképezésére, az alulrepresentáltság eseményhalmazódásaira terjesztette ki, hanem a tekintélyelvűségbe merevedett kódokat és szimbólumokat trónfosztó kihívásokra is. A dehierarchizáló tabusértés, a termékeny átrendezés aktusait és rítusait nem a művészek kizárólagos előjogaként dédelgette; a korosztályi jellegű gyümölcsötetésekkel feltétel nélkül szimpatizált.

Generációja és közvetlen közeli magyarországi szerb tinédzserközössége számára az osztályalapú tagozódás vágya elhalványodott a főképpen délről és nyugatról érkező divatorientációknak, muzikális hullámlökéseknek köszönhetően. Az információmorzsák csipegetése, a felcsigázó benyomások gyarapodása az uniformizációból kilépésre sarkallta őt és nemzedéktársait az 1960-as meg az 1970-es évtizedben. A középszerűség viselkedésmintái, az ásatag öltözködési szabályok érvényüket veszítették, a hippizmus, a progresszív zenei történetek (f)okozta rajongói felszabadulás megnövelte a kultúrafogyasztási éhségüket; a trendkövetés és a konzumálás momentumai, az egyre magasabb sebességbe kapcsolás pillanatai tartósan összefonódtak.

Ezekről az egybeszővődésekről, nevezetesen az ifjúság szülői-gondviselői beavatkozásokat nem óhajtó, az illetékes elvtársak gyámkodásaival torkig lévő korfüggetlen távlatképzéséről, továbbá a karrierlépcsőkön felkaptatás alantasságaitól és a marketing-trükköktől óvakodó hatalomkriti-

a trükkregényig (Irodalmi tanulmányok), Budapest, ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék, 2004; *Hrestomatija za 10. razred srpske gimnazije*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2005; *Književnost za 10. razred gimnazije*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2005; *Od deseterca do hiperteksta (Književne studije)*, Budapest, ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék, 2007; *Poezija apsurdna* (Vasko Popa), Beograd, Službeni glasnik, 2008

ka esélyeiről Milosevits Péter teoretikusként többször értekezett. Gondos okfejtésekkel kimutatván, hogy a „technokrata nyugati civilizáció érzéketlen jólétében és az ideologizált keleti nyomor sivár pangásában, az évezred végén az ifjúság nem csupán életkorilag, hanem történelmileg is szembefordult a felnőttek szervezett világával”¹. A szuverenitási hajlandóság, az underground mozgolódás lényegi vonásait ennél fogva nem a frusztráció, a düh, a visszabeszélés intenzivításában fedezte fel, hanem a szubkultúrák olyasféle olvasataira támaszkodások révén, amelyekből pontosan kiviláglik, mi fán terem az irányítás és az irányítottság: metódusai kitanulhatók, hátulütői megszokhatók, a beleedződés alávetői és behódolói oldalról egyaránt kiaknázható.

Amikor a dolgok rendje megbomlik s valami hibáztatni kezd körülötünk, nem mindenütt szokás az észrevétlenül háttérbe húzódás, a csendes meglapulás attitűdjeivel reagálni. Felélénkülhet a kereslet a tényleges kiterjedéseiben tapasztalható élet rejtettebb összefüggéseit, lappangó ellentmondásait kendőzetlenül zengeni készek: az énekmondók, a bárdok, a trubadúrok iránt. Amennyiben az intézményi dominancia biztosítékai vagy a monolitikus állandóság már nem elegendőek a világ folyásának zökkenőmentesítéséhez, jöhetnek az önszerveződések, a vizslató szemek előli elzárkózások, a felgyeget alóli kibúvások.

A polgárpukkasztó viselkedésfajtákat, a szokatlan ontológiai modalitásokat, a normaszegő sémákat előszeretettel magasztaló, az 1960-as évektől a hippimozgalomhoz szorosan illeszkedő rock and roll a protestáns munkaetikát felcserélte a szabadidő-etika korlátlanságával, a zenehallgatást, a koncerteket, a táncot és a partnerváltogató együttlétet mint felpörgető életérzéseket ünnepeelve. A szerelemben testet öltő minden értékvonatkozás költészeti örökségét Milosevits Péter olyan típusú és horderejű járványként írta le harminc esztendővel ezelőtt, amilyennek a múzsadicsőítő és légyott-szorgalmazó petrarkizmus számított a reneszánsz időszakában. Ecsetelendő és nyomatékositandó az élvezetekbe belefeledkezés világszabadalmából fakadó örömszerzési zabolátlanságot és szerteágazásokat, azt, hogy „a rock and rollban a közvetlen szerelmi vallomás uralkodik, amelynek nyelve és stílusa nem verseskönyvekből, hanem kapualjak sötétjéből, mozik egymáshoz tapadó székeinek melegéből, lassú táncok ringlispíljének mámorából, házibulik félhomályából és az első nászágynak, gumimatracok vagy akármik szédületéből származik”². A zene és szöveg együtthatásait csorbító-kisiklató, a rockban rejlő politikum és művészi állásfoglalás visszاسzorítási, elnyomási özőnét fogatosító — sokszor persze a dalok tartalmától teljesen független — kont-

¹ Milosevits Péter: *Rock and Roll (Ezredvégi petrarkizmus)*, in M. P., *Az emberiségköltésmentől a trükkregényig (Irodalmi tanulmányok)*, Budapest, ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék, 2004, 84–85.

² Uo. 82.

rollmechanizmusokat a tömegeket mozgósítás nevezetes példáival, Elvis Presley, Jimi Hendrix, Jim Morrison és a John Lennon–Paul McCartney, a Szörényi Levente–Bródy János, a Cseh Tamás–Bereményi Géza szerzőpárosok, valamint a Kex meg a Bizottság együttes gyakori emlegetéseivel illusztrálta. A szex, az ajzószerék és a rock and roll triumvirátusával barátkozásai a megkövesült struktúrák aláásását, a hazug minőségekkel és az inautentikussággal leszámolást³ a legkevésbé sem úgy érzékeltették, mint túlhajtott sutba dobósdít. Őszinte odafordulása, résztvevői lezsersége nem jelentéktelenedett el, nem forgácsolódott szét a koncepciótlan és a tét nélküli lázadozás útvesztőjében, a mindenre és mindenkre lövünk vadromantikájában. Létszemléletével a városias tudat természetességét képviselte, afféle gesztusrendet pártolt és követett, amely ha nem is juttathat vissza az elveszett kategóriák és illúziók birodalmába, legalább valami humánusabb, élettelibb kommunikációra serkenthet⁴ bennünket.

Magyar és szerb nyelven egyaránt könyvforgalomba került tudományos főművével olyan laza irodalomtörténetet tett le az asztalra közel negyedszázada, amelyhez fogható korábban nem született térségünkben. E minősítő jelzőm egyáltalán nem az akadémiai veretességtől elrugaszkodásra, a szerkezetfelépítési szabdaltságra, netalán az időrendi összeszedetlenségre vonatkozik. A tárgy- és témakezelés üdítően oldott hangvételére, a művészeti határterületek fesztelen összeillesztéseire, a korszakokat avatottan szemléltető és az irányzatok megkülönböztető jegyeire kitérő gördülékenységre utalok vele, amelyekből táplálkozva a szűkebb szakmai érdeklődőkön kívülieket szintén tüzetesen eligazító kézikönyv, évszázadokon átívelő szellemi körkép nőtt ki. Ennek a félezer sűrű oldalt meghaladó panorámának a neoavantgárdról szóló blokkjában önálló fejezetet szentelt a rockkölteszetnek. Tizenkét fős listájára az 1970-es és az 1980-as évek óta reflektorfényben fürdőző, ám alkalomadtán a kihallgatósobák vallatólámpáival kevésbé bensőséges randevúba bonyolódó multitalentumait, reprezentatív figuráit vette fel. Azokat, akik az innen-onnan ellopdosott és összeollózott muzsikáktól viszolyogva, a gyenge és banális pódiumi kivitelezésektől irtózva, a külföldi sztárok majmolásából kiábrándulva⁵ vetették meg lábukat a könnyűzenei térfélen.

A mára már ősbölnyekként emlékezetben tartott, kultikussá és/vagy emblematikussá érett-nemesedett kedvezményezettjei egytől egyig jócskán kivették részüket a valamikori Jugoszlávia és mai utódállamai urbanus centrumainak, regionális központjainak hírnévöregbítéséből. Mivel a déli szláv térségben a rock tűzcsiholása és az irodalom intenzivitása mo-

³ Ehhez Mihajlo Pantić: Menekülés a definíciótól, ford. Kollár Árpád, *Fosszília*, 2006/2, 26.

⁴ Vö. uo. 27.

⁵ Vö. Petar Janjatović: *Od osmeha do plavog neba*, in P. J., *Pesme bratstva, detinjstva & potomsiva* (1967-2007): *Antologija ex YU rok poezije*, Novi Sad, VEGA media, 2008, 5.

dellszerűen tükrözte az intézményellenességet, az alternatív kulturális elképzelések⁶ gyümölcsöző variabilitását, magától értetődően kanyarodik Milosevits Péter megint Jimi Hendrixhez, Jim Morrisonhoz és a Beatleshez. Nem feledvén a petrarkista tradíciót, sőt vezető lírai műfajként és gyűjtőfogalomként egyszerre használván a rockköltészet meghatározást, amely a rock and roll, a beat, a pop, a diszkó, a metál, a punk és a többi utánuk következő komplett vonulatát felöleli, s imígyen az izmusok kifejlesztette audiovizualitás, tehát a hanghordozók meg a borítóik, a szórólapok, a plakátok, a rendezvényi felhajtások, egyéb küllemi sajátosságok fémjelezte hozadékok⁷ piedesztálra emeléséhez járulhat hozzá érdemileg. A koncertbetiltások, a dalok cenzúrázásai, a botrányokkal tarkított nyilvános megjelenések a nemzeti határok és a kulturális gátak lebontásában döntőnek bizonyultak. A fennálló hatalomból hiányzott az a szemfülesség és türelem, hogy a jugoszláv rock and roll csatornáján keresztül tükörbe pillantgatván gyűjtsön elfogulatlan, kozmetikázás és kontörtfalazás nélküli visszajelzéseket⁸ fölényeskedő önmagáról. A fiatalság horizontális interakciói, alulról jövő kezdeményezései olajozottan semlegesítették a felülről lefelé vezényelt ízlésterelgetést a forgalomban lévő államszövetségi elköteleződések ellentölteteit raktározó manőverezések reklámozásával.

„A Beatles kapcsán például azért ilyen hevesek a reakciók, mert ők a modernizmus megtestesítői, egy kollektív, lineáris kulturális folyamat részei. A hatvanas évek a nagy gazdasági, szociális szexuális és spirituális változások időszaka: a háborús sebek nyalogatásának és a viktoriánus értékek végleges levetkőzésének korszaka. Mindamellet pedig elindul a fogyasztói státusz, a házasságon kívüli nemi élet és a drogok használatának liberalizációja, amiknek persze azóta az árnyoldalaival is szembesültünk, ám a hatvanas évek popzenéjének nagyságát éppen a megoldatlan társadalmi problémák fölismerése adta: ökológiai katasztrófahelyzetek, régi-módi, puritán bűnfogalmak és elanyagiasodás.”⁹ A gombafejűek zenéje nem feltétlenül a műfajok és az alműfajok határait elmosó kísérletezés vagy kölcsönzés ritmikai érzékisége okán kap nála kitüntetett figyelmet. Akárha véletlen és csak az életkori elsőbbség számlájára írandó, hogy a rangsor élén Goran Bregović, a mára már Emir Kusturicával karöltve túszténkedése folytán annyira felkapott komponista tűnik fel a szarajevói Bijelo Dugme (korábban a Kodeksi meg a Jutro) törzsállományából, hiszen

⁶ Vö. Mihajlo Pantić, i. m. 28.

⁷ Vö. Milosevits Péter: *A szerb irodalom története*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1998, 453.

⁸ Erről Dalibor Mišina, *The Substantive Turn: A History, Philosophy and Praxis of Yugoslav Rock 'n' Roll*, in D. M., *Shake, Rattle and Roll: Yugoslav Rock Music and the Poetics of Social Critique*, New York and London, Routledge, 2016, 101.

⁹ Jon Savage: *Az idő elhamvadt árnyai*, ford. DOMOKOS Tamás, *Fosszília*, 2006/2, 48-49.

éppen ezt az Abbey Road stúdióval kooperáló és a „Dugmemániát” beizító társulatot kiáltották ki a „jugoszláv Beatlesnek”¹⁰. Balhék sokaságát celebrálták, a rockzenész mint kategória a betoppanásukig semmitmondóan kongott, nem vert tanyát a szókinszben¹¹. A rájuk akaszkodásokból, a bürokratikus nehezítgetésekből bőségesen kijutott nekik, miként a Zajedno, a Suncokret, a Rani Mraz gyakorlatoztatta Bora Đorđevićnek és legütősebb kompániájának, a belgrádi Riblja Čorbának, akik egyik remeklésükben (*Član Mafije*) a pártot a maffiához hasonlították, sőt a Čorba becenevű Bora a politikai humort nemzetterápiaként alkalmazva egy ezernél is több tagot számláló szerveződést jegyeztetett be POP rövidítéssel, amely betűszó a sokak kedélyét borzoló öndefináló fricskát, a Hétköznapi Iddogálók Pártja (Partija Običnih Pijanaca) leleményt takarta.

A magyar felmenőkkel rendelkező újvidéki pacifista, a Rani Mrazban acélosodott Đorđe Balašević a harmadik, akinek a szocialista realizmus sivárságát enyhítő, a pol-beat marxista hevenyészettségeire és nevetségeségeire a feledés fátylát borító generációs himnuszai felkavarták a szórakoztatóipar állóvizét¹². A diktatúrával és az erőszakkal szembeni nyílt állásfoglalások dalnokaként szintén szárnyalt, a JSZSZK égisze alatt és utána is mindenki becsülte-elfogadta. A zágrábi Azra karizmatikus frontembere, a származásának pontos adatait jótékony homályba burkoló Branimir Džoni Štulić a negyedik említett. Ő a hazudozások, a rágalmazások, a kollektív paranoia vészfelhőit hessegette, s 1981-ben az első között üdvözölte feledhetetlen soraival (*Poljska u mome srcu*) a lengyelországi fejleményeket. Dél-Bácska székvárosi nagyvadja, Nebojša Čonkić Čonta az ötödik, aki a Pihler László személyében magyar dobossal büszkélkedhet, a Trafo, a Laboratorija Zvuka, a Kafe Express, a Direktori legkitartóbbjaiból verbuválódó banda, az első szerb punklemezt jegyző Pekinška Patka motorja. A Mihajlo Pupin Elektrotechnikai Iskolában tanárkodó, Kanadában egyetemi professzorrá avanzsáló, az Újvidéket egykoron ellepő falfeliratok bálványozta Čontának („Čonta je Bog!”) a tartományi berendezkedés köldökszínőráján lengedezést kiveséző strófái, a mozgalmár hablatytól megcsömörlést poentírozó refrénjei állandó hideglelést hoztak a funkcionáriusokra. A legvidámabb barakk kádárista agyzihsbasztásából nem kérő, 1983-ban letöltendő börtönbüntetéssel sújtott szegedi CPg légénysége két nótájukat is (*Poderimo rock*, *Bela šljiva*) feldolgozta és repertoáron tartotta. Az 1950-es években születettek körét Milan Mladenović,

¹⁰ E titulus a Darko Glavan és Dražen Vrdoljak zenekritikus duó interjúkból építkező, címével a gárda 1976-os *Eto! Baš hoću!* albumának egyik szerzeményére alludáló kötetéből ered (*Ništa mudro. Bijelo dugme: autorizirana biografija*, Zagreb, Polet Rock, 1981), ahonnan szárnyra kapva azóta is közszájon forog.

¹¹ Vö. Dalibor Mišina, i. m. 83.

¹² Vö. Petar Janjatović: *Ex Yu Rock Enciklopedija 1960–2006*, 2. dopunjeno izdanje, Beograd, Autorsko izdanje (saját kiadás), 2007, 23.

a Šarlo Akrobata, a Katarina II, az Ekatarina Velika és a Rimtutituki oszlopa zárja. Izgalmasabbnál izgalmasabb produkciói messzire „elkerülték a sablonokat, viszont tele voltak feszültséggel és valami sötét fénnel”¹³.

A fennmaradó hatos trupppban már az 1960-as évtized gyermekeit találni, Belgrádból, Nišből, Szarajevóból, Kotorból, Újvidékről vegyesen. Az 1984-ig a Riblja Čorbában bennfentes, majd Kovács Kornél (Kornelije Kovač) produceri segítségével a szólókarrierbe belekóstoló Momčilo Bajagić Bajaga a Bajaga i Instruktori nevű brancsával repült az elitbe a Bijelo Dugmēt és a Riblja Čorbāt megközelítő, több százezres példányszámot elérő korongjaival. Radoman Kanjevac annak a Galija formációnak szállította a friss költői ötleteket, amelynek melódiait provokativitásukra hivatkozva a Belgrádi Rádió meg a Zágrábi Rádió visszautasította, s a Rádió Szarajevó a mennyiségüket megkétszerezve ugyancsak törölte a műsorra tűzésre váró felvételek garmadájaiból. Állatkerti útmutatójuk, a *Zebre i bizoni* félreérthetetlen Josip Broz Tito-gúnyolásai oda vezettek, hogy e talpalávaló textusa rá sem nyomtattatott *Daleko je Sunce* LP-jük 1988-as belső borítójára. A komikus szövegfabrikálás virtuóza a boszniai Nele Karajlić, a Zabrenjeno Pušenje vezéregyénisége. Kollektívájában harmincnél többen fordultak meg. Bár Emir Kusturica 1987-es basszusgitárosi debütálása apropóján sem érdektelen a csapat, említést érdemlőbb és jóval izgalmasabb történetüknek ama epizódja, amikor Nele „egy fiumei koncerten, miután erősítőjük fölmondta a szolgálatot, azt találta mondani: »kinyiffant a marsall« (ő természetesen a Marshall márkájú erősítőre értette, s nem Tito elvtársra!?)”¹⁴.

A vajdasági punkszintér kihagyhatatlan ásza Branislav Babić Kebra, aki az Abortusban és a Pankreasban serénykedését hatványozván az Obojeni Program trióját, majd kvartettjét fogta össze a mindennapi létmegnyilvánulásokra lecsupaszított énekének „klausztrófóbiás képekkel”¹⁵ tűzdelt minimalista ihletéseivel. A turbofolk kifejezés feltalálását és bevezetését magáénak tulajdonító Rambo Amadeus (e művésznév Antonije Pušićot rejti) a zsánerkeverés montenegrói kaméleonja. A műveletlenséget, a sznobériát ostorozó fáradhatatlanságával a begyöpösödöttséget ajnározókon köszörülte a nyelvét, közben mindenkin elverte a port sokkoló paródiáival. A kép a belgrádi punk és újhullámos szcena zászlóvivőjével, a Radnička Kontrola meg az Urbana Gerila aktív periódusait felszikkasztató, majd véglegesen a Partibrejkersben lehorgonyzó Zoran Kostić-Canéval kerekedik egészszé. A Milan Mladenović Rimtutitukijában vokalista

¹³ Marton László Távolodó: *Alulnézet (Egy eltűnt ország nyomában)*, in M. L. T., *Alulnézet*, Göd, Rézbong Kiadó, 2019, 56.

¹⁴ Fenyvesi Ottó: *Rock-Skandalumok, Ex Symposion*, 82. szám (*Exjugó lexikon*), 2013, 52.

¹⁵ Petar Janjatović: *Ex Yu Rock Enciklopedija 1960-2006*, 2. dopunjeno izdanje, Beograd, Autorsko izdanje (saját kiadás), 2007, 160.

és többekkel vállvetve küzdő Cane metsző élességű láttelelei, metaforikus alakzatai nem maradtak észrevétlenül a kortárs magyar költészetben sem, hiszen Fenyvesi Ottó *Kollapszus* (Újvidék, Forum, 1988) kötetének József Attila-mottóját („Hallottam sírni a vasat”) a Partibrejkers 1985-ös bemutatkozó vinyljének A oldalát nyitó *Ako si...* első öt, eredetiben és fordításban közölt sora hevíti-hangosítja fel¹⁶ támogatólag.

Milosevits Péter kétségtelen motivációja volt ügyelni arra, hogy a poecititás és a muzikalitás elválaszthatatlansága a magas színvonal megkérdőjelezhetetlen eredményeinek összehangolt szortírozásaival nyerjen alátámasztást. Amennyiben valaki a Luna és a La Strada állócsillagát, Slobodan Tišmát, esetleg az Urbana Gerila kiválóságát, Vladimir Arsenijevicet hiányolná a lajstromból, simán rájuk talál, csak előbbire conceptualistaként és performerként a neoavantgárdisták, utóbbira viszont a posztmodern énkettőző önéletrajzi regény úttörői között. Kifinomult ízlését és remek szimatát dicséri, hogy féltucatnyi favoritja vétetett fel a crème de la crème-be, a punk és a new wave vitathatatlan teljesítményeinek publicitási adatokon és szakmai véleményezéseken nyugvó tizenöt tétele¹⁷ választékába.

Körülbelül harminc évvel ezelőtt lépett porondra szépíróként. Az 1994-ben és 2014-ben két nagybecskereki-újvidéki-budapesti közös kiadást megélt, *London, Pomaz* című (poszt)szerelmes művét háborús-fantasztikus alkotása, a *Bitka za Sulejmanovac* (2001), internetregénye, a *Websajt-stori* (2002), illetve családi rükvercregénye, a *Mi že Sentandrejci* (2015) sarjasztotta tetralógiává. Magyar verziójában a Venclovics Műhely gondozta a *London, Pomázt* (2016), amellyel zöld utat kapott a Szentendrei Könyvklub felügyelte, darabonkénti publikálás (*Az utolsó szentendrei szerb, A sulejmanováci csata, Honlap-stori*), továbbá a *Szentendrei kvartett* címen egybekötött 2021-es kiteljesedés. Azon opuszé, amelyet a szintén Nagybecskereken napvilágot látott *Tinja Kalaz* (2013) valóságból vett extráinak kibocsátásával a szentendreiek már előzőleg, 2020-ban pártfogásukba vettek (*Kaláz parazsa*), majd impozáns kollekcióból terebélyesítettek a *Szentendrei regula* szabad és énekelhető verseinek, a *Trükkregény* önmegvalósításainak, *A valaki más buli- és művésznovelláinak*, a *Talányok* igaz és hamis történeteinek tavalyi közzétételével.

Milosevits Péter Budakalászhoz, Pomázhoz, Szentendréhez kötődő, csápjaikat Újvidék, Belgrád, Dubrovnik felé nyújtogató regényhőseinek

¹⁶ „neko mi je oteo bljesak iz očiju / ostao sam siv i sam / postao sam gvožđe / pusti struju kroz mene / i biću kao nekad” – „valaki ellopta szememből a ragyogást / szürke és magányos lettem / vassá változtam / eressz belém áramot / s akkor megint olyan leszek mint régen”

¹⁷ Vö. Branko Kostelnik, *Jugoton: From State Recording Giant to Alternative Producer of Yugoslav New Wave*, in *Made in Yugoslavia (Studies of Popular Music)*, eds. Danijela Š. Beard, Ljerka V. Rasmussen, New York and London, Routledge, 2020, 81–85.

(Icsvics, Kuplung, Vaklárma, Csokoládé, Ruszki Iván stb.) szenvedélyes terrénumbejárásai és hűrfeszítő unaloműzései nem passzolnak vagy harmonizálnak a rendszerkonform magatartástípusokkal:

„A folyamat Icsvicsék pajtájában kezdődött az 1960-as években. Az ekék és a boronák között minden este szólt a zene, magnóról vagy élőben; Csuri úr furulyán és tamburán játszott, Icsvics gitáron és köcsögökön csörömpölt, a pomázi tizenévesek meg úgy jártak ide, mint valami klubba.

Mindent elkövettek azért, hogy a kommunizmus erkölcsileg megbukjon: fiatalon dohányoztak, alkoholt ittak, nyugati zenét hallgattak, honi lányokat tapiztak, illegális szakirodalmat, azaz rockmagazinokat és szexlapokat olvastak.

A Bravo és a Dzsuboksz magazin mellett eljutott a pajtába a Playboy is, Brigitte Bardot aktjaival. A címlapon tündöklő fotó alapjában rengette meg a kommunizmust. Az újság közepén pedig olyan képek voltak, amelyekről bármely politikai rendszer összeomlana.” (*London, Pomáz*)

A kispőzójában felbukkanó alakok (Lórugás, Antiopé, Ájlávjú, Donna Vanna, Kakgyéla, Tepsi meg a többiek) Lev Nyikolajevics Tolsztoj vállaskölcsi meggyőződéseit aktualizálják, az önjobbító koreográfiát úgy egyengetve, hogy ne az okok, hanem a következmények sorsfordító voltát fürkészhessék. A korszerű szellemiség felismerését, csorbáik kiköszörölését fölöttébb kívánatosnak tekintik, pláne ha a hátrányaik letornázhatók a naprakészségükkel: „a huszadik század második felében, a civilizáció kényelme és unalma, szabadsága és börtöne idején, építő és romboló, gyógyító és pusztító működésének ellentmondásaiban, a tudományos szakzsargon és kuruzslói dajkamesék általi elhülyülés korában, a globális gazdasági és politikai irányítás és hírhálózat kiépítésével párhuzamosan állandósuló és terjedő globális háború közepette, a rock and roll a technika termékei közül magához ragadta a mikrofont, az erősítőt és a hangszórót, s a kommunikáció modern őserdején átvágva, közvetlenül azt mondta, súgta vagy üvöltötte az ember fülébe, hogy: szeretlek. I love you. Szeretlek. És ő is szeret téged.” (*A platánfa árnyékában*)

Palettája színes, skálája igen gazdag, egymást érik nála a rock moguljaiknak számidézetei. A hallás utáni megértésre hagyatkozásokból profitálás csereláncolataiba olyan gitármágusokat, slágergyárosokat léptetett be, mint a The Rolling Stones, a The Spencer Davies Group, Frank Zappa, a Simon and Garfunkel, Donovan, Carlos Santana, a The Kinks, Yoko Ono, Radics Béla, Baksa-Soós János és feLugossy László. Elbeszélésszervezése, miként tudományos dolgozatainak érvkészlete a társzművészeti artikulációkon és a hangszereken játszás, a dallamkombinációk, az ütembeosztási követelmények szocializációs kontextusán, azaz a társadalom zene-makropolitikai szisztémáján nyugszik, beleértve az eklektikus vetületekkel bíró viszonylatokat; a zenét a mikroközösségek mindennapjaihoz passzolóan, a vallási felekezetek egyházi ceremóniáit kísérően, a más-más

nemzeti és territoriális kisugárzásokkal telten áradva, ám elsődlegesen a speciális történelmi és geográfiai elrendeltségekből forrásozó materiális és eszmei apparátusok kibontakozásait¹⁸ aláfestve. Pátriája szokásaira büszkesége kitermelte és mederben tartotta rockesztétikája ezért teketóriázás nélkül szippantotta be, ágyazta magába a régi szláv népzénét s a bizánci szertartásokból, ortodox liturgikus énekekből merítéseket-vegyítéseket.

Jugoszlávia közelsége, a határain átjutás mérsékelt akadályozottsága, etnikailag tarka belső zónáinak átjárhatósága, de legfőképpen a nyelvi hozzáférhetőség közvetlensége nemcsak lecsökkentette, hanem viszszaemelőleg is átminősítette a légüres térben nyúglódás, az egy helyben toporgás kényszerszakaszait. Az ingerszegényebb környezetből a látókör bővítés, az öltözeti kikupálódás, a zenei felzárkózás szomszédos birodalomba adódott mód átszökkenni, a Másikkal szembesülést, a reflektált találkozásokat szaporítandó.

A hat tagköztársaság függetlenedési elszántságát koronázó háborús dúlás és ország-szétszakadás az egymással többé-kevésbé megférő kisebbségeket sem hagyta érintetlenül, amit tetralógiájának második egységében ekképpen tolmácsolt a narrátor:

„Így ért véget hirtelen egy korszak: a történelem színpadáról, mint a hunok, eltűntek a magyarországi délszlávok; vezetők az utolsó közös szalonnasütésen mozgalmi dalokat óbégatva elégették piros párttagkönyvüket a tábortűzben. [...] Élmény volt velük vidékre utazni a Volgával. Sok-sok érdekeset hallott tőlük politikáról és kávéfőzőnőkről! Hazafelé menet az elvtársak nótáztak, aztán horkoltak. Mert a régi típusú társadalmi vezetők együtt ittak a dolgozó néppel. Még táncoltak is vele. Szocialista internacionalizmusuk az italfajtákra is kiterjedt; ugyanúgy be tudtak rúgni a bunyevác kadarkától, mint a szerb kisüstitől, a sokác kerítésszag-gatóktól és a vend murcítól.

Válogatás nélkül itták asztal alá magukat horvátokkal, szerbekkel és szlovénnel, s hajnalig kukorékkolták velük népdalkincsük zengzetesebb darabjait. A kólót ezekkel jobbra kezdve, amazokkal balra rúgva járták, amíg álltak a lábukon. Kapacitásuk a Szovjetunió mértékegységrendszeréhez igazodott.” (*Az utolsó szentendrei szerb*)

Szatirikus summázatának velejét leginkább a láthatóság kulturális ösztönöztségében, a sporadikus szétszórtságba beletörődés helyetti töprengésekben és az asszimilálódás tanácstalan regisztrációján túllépni igyekvő késztetésekben ragadhatjuk meg. Sejtése és sugalmazása szerint a hagyományóvó azonosságképleteinkkel leszünk felfoghatóvá mások számára, s ugyanezek által válhatunk önmagunk szorgos megfigyelőjévé, vagyis az

¹⁸ Vö. Miško Šuvaković, *A muzikológia és az etnomuzikológia fogalmi konstitúciójáról*, ford. Ternovác Dániel, in *Színkép, hangkép, összkép (Írások elméletéről és gyakorlatról)*, szerk. Virág Zoltán, Szeged, Tiszatáj Alapítvány, 2018, 63–64.

önelfogadtatást nem a szájalomémbresztések, a talajvesztések sulykolása, hanem a „tekintetek, normák, nézetek cseréjének kidomborítása, az észlelések kölcsönös áramlásának kiemelése”¹⁹ kapcsán fontolóra véve.

Az itthoni elismerésekkel megbecsült, Bajina Baštában, Vranjében, Karlócán, Belgrádban díjakkal kitüntetett Milosevits Péter személyében a hazai köz- és felsőoktatás iskolateremtőjét, tudománynépszerűsítő érdekvédőjét, a honi szerbség csúcscéltelenségijét veszítettük el. Kollégáinak, barátainak, legközelebbi hozzátartozóinak fájdalmát és szomorúságát tetézi, hogy borzasztóan nehéz beletörődniük: a jeansprózát töviről hegyire ismerő farmernadrágos tudorok, tornacipős atyamesterek száma milyen vészesen megfogyatkozott Péro távoztával.

¹⁹ Losoncz Alpár, *Azonosság: a tulajdonszerkezeten túl*, in *Lábjegyzetek Platónhoz 18. (Az identitás)*, szerk. Daróczy Enikő, Laczkó Sándor, Szeged–Budapest–Csíkszereda, Pro Philosophia Szegediensi Alapítvány, Magyar Filozófiai Társaság, Státus Kiadó, 2020, 187.

SZÁMUNK SZERZŐI

Lanczkor Gábor (1981, Székesfehérvár) József Attila-díjas költő, író, műfordító. Az 1749 című világirodalmi lap főszerkesztője. Legutóbbi kötete: *Sarjerdő*, Jelenkor kiadó, 2021.

Varga Melinda (1984, Gyergyószentmiklós) József Attila-díjas magyar költő, szerkesztő. Legutóbbi könyvei: *A fásult kebelnek nincs költészete*, Irodalmi Jelen Könyvek, 2020 és *A Pacsirta és a Sas utca sarkán*, Előretolt Helyőrség Íróakadémia, 2020.

Ferdinandy György (1935, Budapest) az 1956-os forradalom leverése után külföldre emigrált. Budapesten és Floridában él.

Kántor Zsolt (1958, Debrecen) legutóbbi kötete: *Jézus Krisztus Szarvason*, 2019.

Vasas Tamás (1989, Debrecen) költő, slammer, rajzoló. Jogi és teológiai egyetemet végzett. Doktorandusz. Budapesten él.

Simek Valéria (1953, Bakonycsérnye) szülőfalujában él.

Tömöry Péter (1943, Kolozsvár) színházi rendező, író, költő.

Hörcher Eszter (1984, Budapest) irodalomtörténész. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem doktori iskolájának hallgatója. Budapesten él.

Stanczik-Starecz Ervin (1956, Budapest) Budapesten él és dolgozik.

Mosonyi Kata (1949, Mosonmagyaróvár) kritikus. Pécsen él.

Bakonyi István (1952, Székesfehérvár) irodalomtörténész, főiskolai tanár. Székesfehérváron él. József Attila-díjas.

Kilián László (1961, Várpalota) a Művészetek Háza Veszprém munkatársa. Legutóbbi kötete: *A vas mítosza*, Napkút kiadó, 2020.

Németh István Péter (1960, Tapolca) tanár, irodalomtörténész. Tapolcán él.

Bartuc Gabriella (1956, Ada) kritikus, szerkesztő. Lovason él.

Horváth Márk (1989, Szombathely) az ELTE Filozófiatudományi Doktori Iskola (Eszttika Program) hallgatója.

Mucsi Emese a budapesti Robert Capa Kortárs Fotográfiai Központ kurátora és képzőművészeti kritikus.

Virág Zoltán (1966, Zalegerszeg) irodalomtörténész, egyetemi docens a Szegedi Tudományegyetem BTK Magyar Irodalom Tanszéken.

Gáspár Gábor (1963, Ajka) fotóriporter, színház- és táncfotográfus. Veszprémben és Budapesten él.

A Vár Ucca Műhely számait a következő üzletekben biztosan meg tudja vásárolni

Relay Café 1446 Aréna – **1148 Budapest**, Hungária körút 48.
Inmedio 2410 Óbuda Auchan – **1033 Budapest**, Szentendrei út 115.
Inmedio 2401 Bp Campona – **1223 Budapest**, Nagytétényi út 37-47.
Inmedio 2417 Bp Pólus Center – **1152 Budapest**, Szentmihályi út 131.
Inmedio 2103 Soroksár Auchan – **1239 Budapest**, Auchan Soroksár, Bevásárló utca
Inmedio 2441 Budaörs Tesco – **2040 Budaörs**, Kinizsi út 1.
Inmedio 2102 Budaörs Auchan – **2040 Budaörs**, Auchan, Sport utca 2.
Inmedio 2104 Törökbálint Auchan – **2045 Törökbálint**, Torbágy utca 1. B/420
Inmedio 2135 Budakalász Auchan – **2011 Budakalász**, Omsz Park 1.
Relay 1113 Érd Stop Shop – **2030 Érd**, Budai út 13.
Inmedio 2126 Solymár Auchan – **2083 Solymár**, Szent Flórián utca 2.
Inmedio 2101 Fót Auchan – **2151 Fót**, Fehérkő út 1.
Inmedio 2847 Dunakeszi -Fót Té – **2120 Dunakeszi**, Fóti út 120.
Inmedio 2150 Maglód Auchan – **2234 Maglód**, Eszterházy János utca 1.
Inmedio 2105 Sz.miklós Auchan – **2310 Szigetszentmiklós**, M0, Háros utca 120.
Relay 1101 Tatabánya MÁV – **2800 Tatabánya**, Győri út 1.
Inmedio 2506 Komárom Igmándi u – **2900 Komárom**, Igmándi út 11.
Inmedio 2112 Salgótarján – **3100 Salgótarján**, Erzsébet tér 5.
Inmedio 2305 Mezőkövesd – **3400 Mezőkövesd**, Mátyás király út 101.
Inmedio 2303 Miskolc Auchan ex – **3500 Miskolc**, Pesti út 9.
Inmedio 2327 Miskolc Auchan – **3527 Miskolc**, József Attila utca 87.
Inmedio 2707 Debrecen Malom... – **4027 Debrecen**, Füredi út 27.
Inmedio 2702 Debrecen Auchan – **4031 Debrecen**, Kishatár utca 7.
Inmedio 2715 Debrecen Tesco – **4031 Debrecen**, Kishegyesi út 1-11.
Inmedio 2706 Fehérgyarmat – **4900 Fehérgyarmat**, Kossuth tér 3-5.
Relay 1702 Szolnok MÁV – **5000 Szolnok**, Vasútállomás, Jubileum tér
Inmedio 2809 Szolnok Auchan – **5000 Szolnok**, Szandaszőlős, Felső Szandai rét
Inmedio 2920 Szolnok Volán Üzlet – **5000 Szolnok**, Ady Endre út 15.
Inmedio 2805 Orosháza Vásárcsarnok – **5900 Orosháza**, Könd utca 47-49.
Inmedio 2830 Orosháza Tesco – **5900 Orosháza**, Vásárhelyi út 23/a.
Inmedio 2220 Kecskemét Auchan – **6000 Kecskemét**, Dunaföldvári út 2.
Inmedio 2209 Csongrád Fő u – **6640 Csongrád**, Fő utca 2-4.
Inmedio 2202 Szeged Auchan – **6722 Szeged**, Zápor utca 4.
Inmedio 2508 Bonyhád – **7150 Bonyhád**, Szabadság tér 12.
Inmedio 2902 Kaposvár Pláza – **7400 Kaposvár**, Kaposvár Plaza, Berzsényi utca
Inmedio 2504 Pécs Árkád – **7622 Pécs**, Árkád, Bajcsy-Zsilinszky utca
Inmedio 2109 Szfvár Auchan – **8000 Székesfehérvár**, Holland fasor 2.
Inmedio 2002 Pápa Kossuth u. 3 – **8500 Pápa**, Kossuth Lajos utca 30.
Inmedio 2915 Nagykanizsa TESCO – **8800 Nagykanizsa**, Tesco, Boszorkány utca 2.
Inmedio 2613 Győr Vásárcsarnok – **9001 Győr**, Herman Ottó utca 25.
Inmedio 2632 Győr Árkád – **9001 Győr**, Árkád, Budai út 1.
Inmedio 2602 Sopron – **9400 Sopron**, Széchenyi tér 13.
Inmedio 2608 Szombathely Szűrcs – **9700 Szombathely**, Szűrcsapó utca 4.
Inmedio 2612 Kőszeg Városház u – **9730 Kőszeg**, Városház utca 5.

Keresse lapunkat a Relay vagy az Inmedio üzleteiben!

valamint kapható az Írók boltjában (Budapest, Andrássy út 45.)
és Veszprémben az Utas és Holdvilág antikváriumban.